MUZEUL REGIONAL DE ARHEOLOGIE DOBROGEA

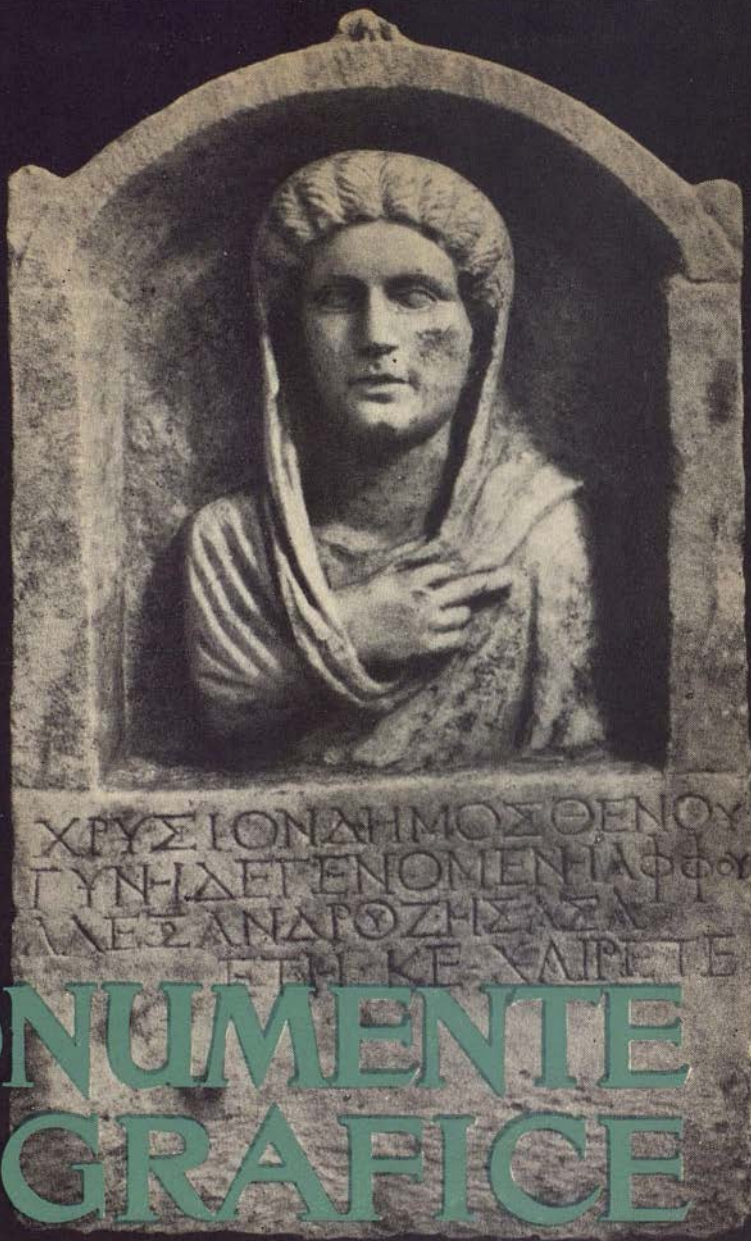

NOI MONUMENTE EPIGRAFICE DIN SCYTHIA MINOR

CONSTANȚA
1964

www.ziuaconstanta.ro

A. ARICESCU, V. BARBU, N. GOSTAR, GH. POENARU-BORDEA
și A. RĂDULESCU

NOI MONUMENTE EPIGRAFICE
DIN
SCYTHIA MINOR

CUVÎNT ÎNAINTE DE ACAD. PROF.
C. DAICOVICIU

CONSTANȚA
1964

www.ziuaconstanta.ro

CUVÎNT ÎNAINTE

Am fost solicitat să scriu cîteva cuvinte de prezentare la această frumoasă publicație ce cuprinde un număr însemnat (80) de monumente epigrafice greco-romane ieșite la iveală, în ultimul timp, pe teritoriul Dobrogei, această parte integrantă — pe vremuri — a lumii geto-daco-moesice, loc de roire îndepărtată, apoi, a Greciei antice iar, mai tîrziu, colț frămîntat al imperiului roman și al celui romano-bizantin de la granița Dunării de jos a acestor două stăpîniri.

Împlinesc cu plăcere această dorință a colectivului de autori și a conducerii Muzeului de arheologie al Dobrogei din Constanța.

O fac cu plăcerea bucuriei pe care mi-o trezește, întotdeauna, apariția unui nou colectiv de muncă rodnică pe ogorul atît de vast al științei noastre istorice, colectiv ce reprezintă forțe noi și atît de promițătoare, cum sînt autorii colecției de față. Bucuria mea ar fi și mai deplină dacă în această prezentare atît ei, cît și cei care se vor mai înrola în această activitate vor simți nu numai o satisfacție bine meritată, dar și o caldă încurajare pentru ceea ce desigur că mai vor și mai au de făcut de-acum înainte...

Autorii, în marea lor majoritate tineri și la începutul chemării lor științifice, fac parte din echipa de cercetători ai Muzeului regional de arheologie din Constanța, muzeu condus cu entuziasm și pricepere de tov. V. Canarache, *din a cărui inițiativă și stră-*

www.ziuaconstanta.ro

duință vede lumina tiparului și această publicație. Ei sînt tovarășii A. Aricescu, V. Barbu, Gh. Poenaru-Bordea *și* A. Rădulescu. *Lor li s-a alăturat, ca un colaborator extern al muzeului și fostul meu elev de la Cluj, tov.* N. Gostar, *azi conferențiar la Universitatea din Iași.*

Monumentele cuprinse în această lucrare au fost descoperite, după cum s-a spus, pe pămîntul Dobrogei și cele mai multe din ele se află adăpostite acum în Muzeul din Constanța. Toate (sau aproape toate) inscripțiile au fost publicate în diferite periodice de specialitate din țară, fapt care nu împiedică, ci, dimpotrivă, recomandă republicarea lor într-un mănunchi, ele referindu-se la realitățile istorice ale fostei Sciții Minore, dar mai ales ale localităților antice Tomis, Callatis, Dionysopolis etc., *de pe cuprinsul acesteia.*

Atît textul inscripțiilor (scris în limbile greacă sau latină), cît și reprezentările figurate ale unora din ele aduc însemnate și interesante contribuții la cunoașterea vieții sociale, economice, politice, militare, religioase ale societății omenești din această regiune, începînd din epoca elenistică pînă la sfîrșitul epocii antice propriu-zise. Cîteva din monumentele publicate aici întregesc lucruri cunoscute numai în parte, altele aduc precizări prețioase la ceea ce nu se știa decît incomplet, iar unele ne înfățișează și mai bine compoziția etnică a populației sau aruncă noi lumini asupra intensității și dăinuirii latinității pe aceste meleaguri, pînă tîrziu de tot.

Autorii nu au pretenția de a fi descifrat, interpretat sau comentat desăvîrșit monumentele publicate de ei. Ei și-au dat, desigur, toată osteneala de a se fi apropiat cît mai mult de acel „pium desiderium" care e perfecta prezentare a unui monument epigrafic sau iconografic antic. Meritul lor incontestabil e de a le fi pus după cum se cuvine la îndemîna tuturor specialiștilor. Reproducerile fotografice bune ce însoțesc textul contribuie în cea mai mare măsură la aceasta.

Încheind, nu-mi rămîne decît să felicit conducerea Muzeului regional de arheologie al Dobrogei și pe autori pentru ideea avută

www.ziuaconstanta.ro

și pentru realizarea ei atît de reușită. Și unii și alții, împreună cu cel ce semnează aceste rînduri, ne dăm însă foarte bine seama că dacă s-a ajuns la această realizare, faptul se datorește condițiilor cît se poate de prielnice create pentru munca științifică și culturală de regimul nostru de democrație populară, sprijinului permanent de care s-au bucurat atît muzeul cît și grupul său de cercetători din partea organelor de Partid și de Stat, centrale sau locale.

ACAD. C. DAICOVICIU
Președintele Secției de Științe Istorice
a Academiei R.P.R.

www.ziuaconstanta.ro

INSCRIPȚII INEDITE TOMITANE ÎN VERSURI *

de A. ARICESCU

Lapidariul Muzeului regional de arheologie din Constanța s-a îmbogățit în ultimii ani cu numeroase monumente, printre care sînt și cîteva inscripții funerare în versuri.

Am ales pentru a discuta în articolul de față inscripții funerare versificate provenite din Tomis : trei în limba greacă, una în limba latină și una bilingvă. Conținutul lor pune în discuție unele fenomene de limbă, metrică și tradiție literară și aduce noi elemente de ordin onomastic.

1. Inv. 2106 (Fig. 1). Stelă funerară pe placă de marmură, cu inscripție în limba greacă și în limba latină, descoperită în șantierul de construcții de pe terenul fostei gări, în săpătura de fundație pentru centrala termică.

Stela se compune din două registre. În partea superioară este sculptată scena banchetului funerar. Bărbatul întins pe *kline*, sprijinit în mîna dreaptă. Femeia, alături, așezată pe scaun, are veșmîntul bogat, căzut în falduri pînă jos. Lipsesc capetele, atît al bărbatului cît și al femeii. În fața klinei, masă cu trei picioare. La margine, în dreapta și în stînga, cîte un sclav. Totul sculptat cu multă finețe.

Al doilea registru cuprinde inscripția ; tot acest spațiu, adîncit cu 2 cm față de nivelul plăcii, este delimitat pe margine cu un chenar profilat.

* Publicat în Studii Clasice V, 1963, p. 319-331.

www.ziuaconstanta.ro

Pe spațiul care separă cele două registre sînt două rînduri de inscripție în limba greacă, păstrate în întregime. O parte din scena banchetului funerar și o parte neornamentată, de la bază, sînt distruse. Pe întreaga suprafață se observă depuneri de calcar și eroziuni în marmură.

Scrierea este îngrijită, cu literele uniform tăiate și apropiate între ele. Lipsesc ligaturile. Liniatura, pronunțată. În partea superioară se află textul grecesc, pe șapte rînduri, afară de cele două rînduri dintre registre, cu distanțe mici între ele. Sub el urmează textul latinesc în patru rînduri. Literele au înălțimea de 1,2—1,4 cm, în afară de prescurtarea H S E (r. 2) care are înălțime dublă, adică 2,4 cm.

Τὴν στήλην Τειμόθεος Νονίου Ι μνήμης
χάριν
Κορνηλία Φορτουνάτα ἡ κὲ ΔΟΥΤΟΥΡΟΣ
χαῖρε
Τὴν Σταβυλίονος σύνβιον Κορνηλίαν
Ἀνάγνωθι Φορτουνάταν εὐλόγων ξένε
Στοργὴν πρὸς ἀνδρὸς κοσμίαν καὶ σώφρονα
Διατελέσασαν συνπαθή τε δάκρυα
Λιποῦσαν. εἶτα παρίθι καὶ ἐπιτύγχανε.

Cornelia Fortunata M(arci) Corneli
Stabilionis coniunx uixit an(nis) xxx
H(ic) S(ita) E(st)
Timotheus Noni f(ilius) d(e) s(uo) memoriae causa.

Transcrierea pe care am propus-o pentru sfîrșitul rîndului 3 este discutabilă, pentru că nu putem interpreta cele ce urmează după Φορτουνάτα.

Menționăm în r. 1 existența unui I înaintea lui μνήμης, care nu are nici o semnificație. Este poate o eroare de lapicid.
Dăm mai jos traducerea inscripției :

a) Textul grec : « Teimotheus fiul lui Nonios (a pus) stela în semn de amintire.

« Cornelia Fortunata. ... ?

Bucură-te !

« Distinsule străin, află că gingașa și înțeleapta Cornelia Fortunata, soția lui Stabilio, s-a sfîrșit cu dragoste față de

www.ziuaconstanta.ro

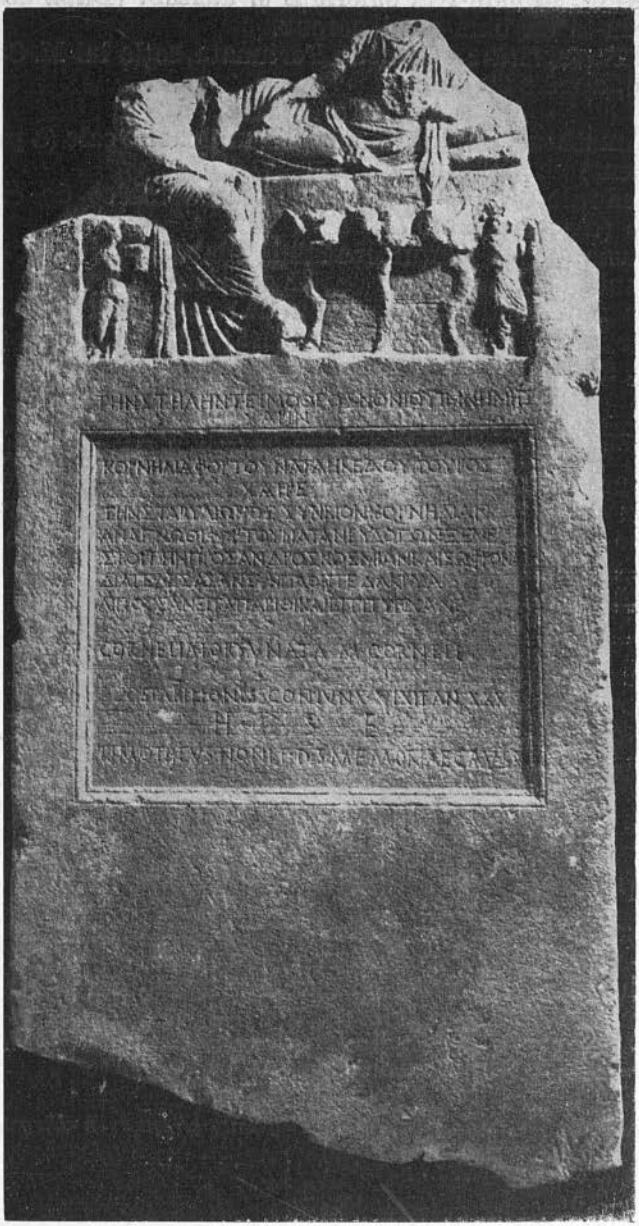

Fig. 1

www.ziuaconstanta.ro

bărbatul ei, lăsîndu-l în suferință și lacrimi. (După ce citești astea) du-te cu bine și ai noroc ».

b) *Textul latin* : « Cornelia Fortunata, soția lui M. Cornelius Stabilio, a trăit 30 de ani

« Aici este așezată,

« Timotheus, fiul lui Nonius, din mijloacele sale (a pus acest monument) ca amintire ».

Rîndurile 3 și 5—9 sînt în versuri iambice de cîte șase picioare (trimetru iambic).

Constatăm că simțul cantității silabelor nu mai era pus pe primul plan ; important era să se păstreze un ritm iambic, chiar dacă în orînduirea lor cuvintele au dat naștere la spondei în loc de iambi. Numai în cinci cazuri (r. 5, r. 6, r. 8 și de două ori în r. 9) s-a făcut substituirea cantitativă corectă cu tribrahi în loc de iambi.

Constatăm de asemenea că vocalele α, ι, υ și chiar diftongul ευ (r. 6), erau considerate scurte sau lungi, după nevoile metrice, indiferent de cantitatea lor naturală. Grupul de vocale ία din Κορνηλία (r. 3) se citește în synizesă. De fapt, fiind un cuvînt latin, ne aflăm în fața fenomenului de consonantizare a lui *i* în fața unei vocale.

Iată schema metrică pe care o propunem :

3. ∪ ⏑ | ∪ ⏑ | – ⏓ | ∪ ⏑ | ∪ ⏑ | – ∪́

5. – ⏓ | ∪∪∪ | ∪ ⏑ | ∪ ⏑ | – ⏑ | ∪ ∪́

∪ ⏑ | – ⏓ | – ⏑ | ∪∪⏓ | ∪ ⏑ | ∪ ∪́

– ⏑ | ∪ ⏑ | – ⏑ | ∪ ⏑ | ∪ ⏑ | ⏓ ∪́

∪∪∪ | ∪ ⏓ | – ⏑ | ⏓ ⏑ | ∪ ⏑ | ∪ ∪́

⏓ ⏑ | ⏓ ⏑ | ∪∪∪ | ∪∪∪ | ∪ ⏑ | ⏓ ∪́

Inscripția, atît prin formă cît și prin conținut, ne duce la unele concluzii care trebuie subliniate :

Din punct de vedere al limbii constatăm : — dispariția simțului cantității vocalelor α, ι, υ ; — scrierea lui ει pentru ῑ (Τειμόθεος pentru Τιμόθεος) [1] ; — apariția lui ν în loc de μ înainte de labială (σύνβιον și συνπαθή) [2].

[1] Gh. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie*, Sofia, 1943, p. 31.

[2] Gh. Mihailov, *op. cit.*, p. 72.

www.ziuaconstanta.ro

Din punct de vedere metric, observăm că se tinde spre păstrarea unei ritmicități a versului, admițîndu-se numeroase licențe în ce privește cantitățile silabelor.

Din punct de vedere al conținutului, observăm : întrebuințarea unor termeni poetici, rar întîlniți în inscripțiile în proză : στοργήν, κοσμίαν, σώφρονα, συνπαθή, δάκρυα ; — textul latin nu traduce din cel grec decît pe σύνβιον = coniunx și formula μνήμης χάριν = *memoriae causa* ; — monumentul este ridicat de Timotheus al lui Nonius, un grec cu patronim latin. El trebuie să fi fost o rudă a decedatei, aceasta luîndu-și prin căsătorie numele Cornelia, după gentiliciul soțului, cetățean roman.

După grafie (subliniem lipsa ligaturilor) și după fenomenele de limbă întîlnite în text credem că inscripția datează din sec. II e.n.

2. Inv. 1513 (Fig. 2). Fragment dintr-o placă de marmură cu inscripție în limba greacă descoperită în anul 1959 într-un șanț de canalizare pe str. Karl Marx. Se păstrează numai fragmentul din stînga, sus, al plăcii, cu dimensiunile : 0,120 × 0,140 × 0,035 m. Scrierea este îngrijită, cu litere drepte, înalte de 1—1,2 cm. Menționăm : O mai mic decît celelalte litere și perfect rotund, K cu barele oblice scurte și mult aplecate, A cu bara interioară frîntă, Π cu bara din dreapta mai scurtă.

. . . . . σίου
ὁδῖτα Κέρκιο[ς . . .
καὶ Δημάρ[ητος . . . .
πατὴρ ε . . . . . .
τύμβον . . . . . .
Λ Λ

În r. 1 avem terminația de genitiv a unui nume ca [Διο-νυ]σίου. — R. 2 conține vocativul ὁδῖτα, folosit, se pare, în locul lui παροδεῖτα, pentru a putea fi încadrat în sistemul metric și Κέρκιος sau Κερκίων, probabil nume propriu [1] (al decedatului ?). — În r. 3, după καί, avem începutul unui nume care ar trebui să fie Δημάρ[ητος] [2] ca să poată fi respectate necesitățile metrice. Acest nume, după care ar fi putut urma și

[1] Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig, 1863—1870, I, p. 649.
[2] *Ibidem*, p. 287.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 2

un patronim, este probabil al lui πατήρ din r. 4. — Urmează apoi un cuvînt care începe cu ε (poate ἐποίησε). — În r. 5 τύμβον, acuzativ cerut de acțiunea lui πατί̣ρ. — În r. 6 se văd urmele a două litere care pot fi A sau Λ.

Rîndurile 2, 3, 4 sînt începuturi de versuri iambice :

∪ — ∪ — ∪ —

∪ — ∪ —

∪ — ∪

Rîndul 5 începe cu o silabă lungă, deci sau nu corespunde unui început de vers, sau sîntem în fața unei licențe.

www.ziuaconstanta.ro

Starea fragmentară a inscripției nu ne permite să mai facem alte precizări și ne vom limita să datăm monumentul, pe baza scrierii, în a doua jumătate a sec. II sau începutul sec. I î.e.n.

3. Inv. 2063 (Fig. 3). Fragment dintr-o stelă funerară de calcar, cu inscripție în limba latină, descoperit întîmplător în anul 1960 pe terenul fostei gări. Din monument lipsește mult, păstrîndu-se numai partea din stînga, sus, a chenarului, ornamentat cu vrej, ciorchini și frunze de viță. Vrejurile se întîlnesc la mijlocul laturii superioare a chenarului, unde se termină în

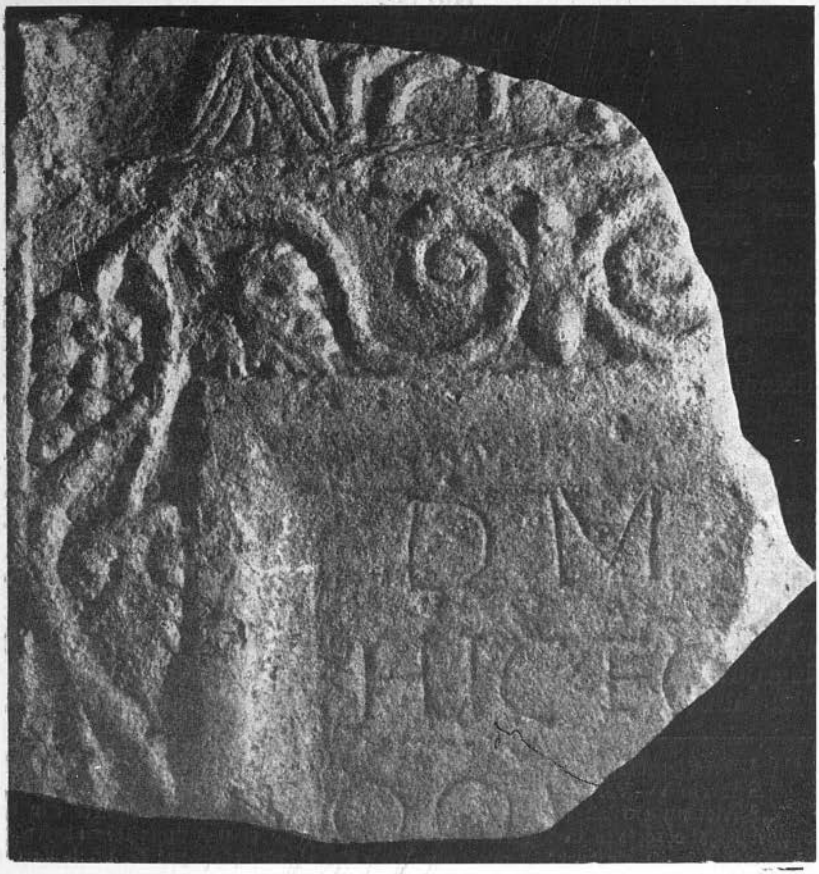

Fig. 3

www.ziuaconstanta.ro

spirale. Din inscripție se mai păstrează numai două rînduri întregi și trei litere din al treilea rînd. Deasupra chenarului, monumentul avea în partea superioară o ornamentație sau un basorelief, dar din cauză că se mai păstrează numai foarte puțin din acest spațiu, nu putem ști despre ce este vorba. Dimensiunile fragmentului : 0,570×0,520×0,025 m. Deși literele sînt clare, scrierea nu este prea îngrijită. Înălțimea literelor variază între 4 și 5,5 cm.

D(iis) M(anibus)
Hic eg-
o qu[i i-]
[aceo ....
[.....]

Cu toate că s-ar putea să fi fost *quae iaceo* sau *iacior*, am propus întregirea de mai sus, gîndindu-ne la epitaful lui Ovidiu care începe la fel [1].

Probabil că și inscripția de care ne ocupăm a fost scrisă în distih elegiac, începînd cu primul vers al epitafului lui Ovidiu, așa cum este scrisă și o inscripție funerară de la Transmarisca (Turtucaia) [2].

Oricum, este o dovadă că amintirea lui Ovidiu la Tomis a dăinuit încă multă vreme, deoarece monumentul nostru, după grafie și execuție, nu poate data decît de la sfîrșitul sec. II sau începutul sec. III e.n.

4. Inv. 1482 (Fig. 4). Fragment de placă funerară de calcar, cu inscripție în limba greacă, descoperită întîmplător în anul 1959 la coada lacului Techirghiol, printre resturile cimitirului turcesc de la Urluchioi [3]. Fragmentul păstrat este din partea de jos a monumentului, deoarece numai latura inferioară corespunde cu una din limitele inițiale. Dimensiunile : 0,25×0,30×0,08 m. Piatra fiind de proastă calitate și scrierea neîngrijită, lectura celor șase rînduri fragmentare de inscripție este dificilă. Înălțimea literelor : 1,9—2,8 cm. Ligaturi :

[1] *Tristia*, III, 3, 61.
[2] Dacia V—VI, 1935—36, p. 449—450.
[3] Aici au existat numeroase inscripții provenite din Tomis, parte din ele cunoscute și cercetate de Vasile Pârvan. Inscripțiile și monumentele antice de marmură folosite de turci în acest cimitir au fost vîndute apoi de un hoge din Techirghiol pentru industrializare.

www.ziuaconstanta.ro

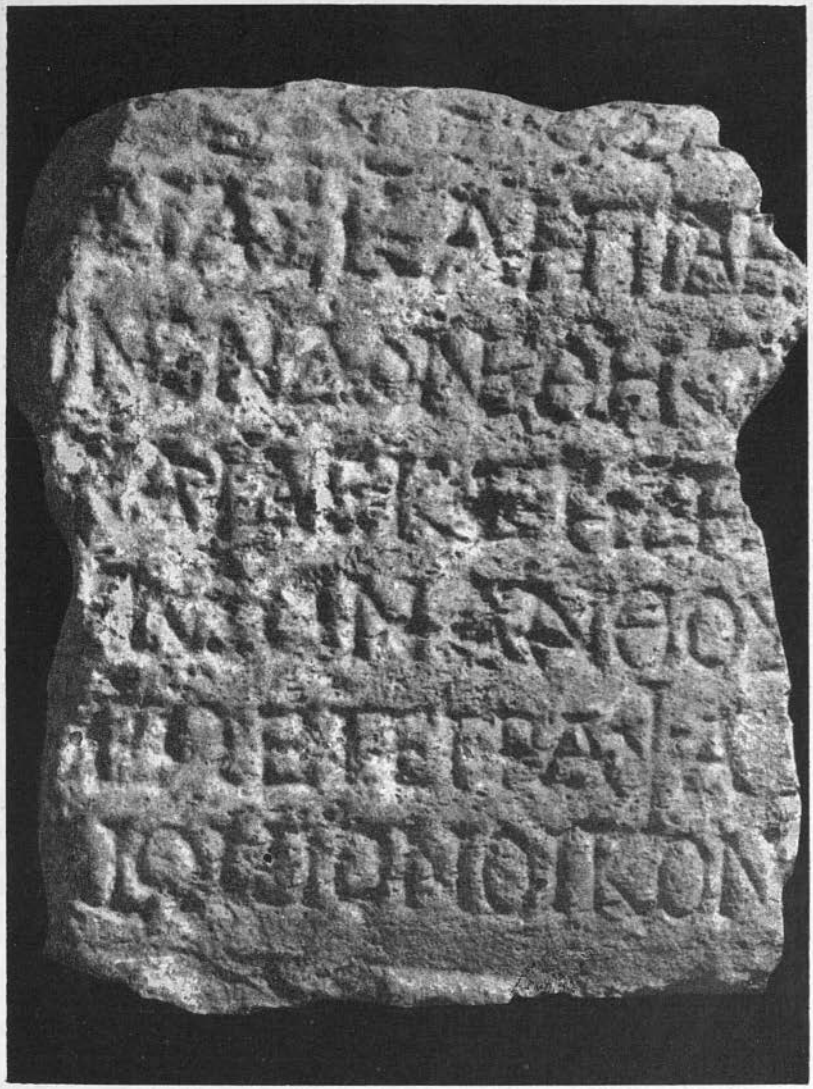

Fig. 4

www.ziuaconstanta.ro

r. 1 Η + Π, Α + Δ (sic !); r. 2 Ν + Ε?, Ν + Ε, Η + Κ; r. 3 Τ + Η.

..... ν 'Ασκληπιάδη[ν?...
... νενδον ἔθηκα ...
... καὶ δεκέτη ζή[σας ...
... ον Ἄνθος ...
... ἐ]γῶ ἐπέγραψα ...
... αἰώνιον οἶκον ...

Este vorba de cineva care a trăit 10 ani. Cuvinte traductibile : « am pus » (monumentul), « eu am scris » (inscripția) și « casă veșnică ».

În inscripție apar două nume proprii, ambele grecești : 'Ασκληπιάδης și Ἄνθος sau un compus cu — ανθος. Despre primul, nu putem ști exact în ce caz este. Al doilea este în nominativ.

Fragmentul făcea parte dintr-o inscripție în versuri. Cele cîteva cuvinte pe care le avem, se încadrează într-un sistem de versuri dactilice, hexametri sau pentametri. Pentru acest lucru pledează și existența lui ἐγώ care n-ar fi avut de ce să fie pus în proză, pe cînd în versuri el poate avea un rol metric și este mai frecvent în limbajul poetic.

După scriere, inscripția ar putea data din sec. II—III.

5. Inv. 2055 (Fig. 5). Stelă funerară de calcar, cu inscripție în limba greacă, descoperită întîmplător, în anul 1961, pe terenul fostei gări, în săpăturile șantierului de construcții.

Dimensiunile : 1,21 × 0,57 × 0,17 m.

Stela este completă, dar ruptă în două. Ruptura, oblică, taie inscripția cu o linie care începe din rîndul 3 în dreapta sus și ține pînă la rîndul 11, în stînga jos. Ruptura afectează puțin textul, mai ales în rr. 7—9. O zgîrietură recentă a șters o literă din ultimul rînd. Partea figurată a stelei este prost conservată, din cauza calității pietrei.

Partea superioară a stelei este identică cu fața laterală a unui capac de sarcofag — un fronton mărginit de două acrotere cu palmete. În centrul frontonului, în relief, o pasăre cu un ciorchine.

Sub fronton, într-o ramă profilată, dreptunghiulară, lată de 7 cm, sînt cuprinse celelalte două părți ale stelei, despărțite între ele printr-o bară de 1 cm lățime. În prima parte, care este înaltă de 25 cm, sînt reprezentate în relief trei personaje —

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 5

www.ziuaconstanta.ro

busturi pe socluri — îmbrăcate, de mărimi inegale. Personajul principal, cel pentru care a fost ridicată stela, copilul mort, este la mijloc. În stînga tatăl, în dreapta mama. Figurile sînt mutilate. Deasupra, pe ramă, imediat sub fronton, este scris titlul monumentului ΥΠΟΜΝΗΜΑ. Sub partea figurată, pe o înălțime de 0,51 m, se desfășoară cîmpul inscripției. Inscripția în versuri, cuprinzînd 21 rînduri este dialogată [1]. La sfîrșitul r. 16, o frunzuliță cu vîrful spre stînga și cu coada spre dreapta, întoarsă în jos. La sfîrșitul r. 18, altă frunzuliță cu vîrful în jos.

În ce privește scrierea, semnalăm formele unghiulare ale literelor (O și Θ în formă de romb, Ω în formă de W, Σ dreptunghiular). Înainte de a scrie, lapicidul și-a trasat linii orizontale de la o margine la alta a cîmpului. Ultimele trei rînduri sînt însă scrise liber, fără această linie. În general, scrierea este destul de înghesuită, mai ales în rr. 3 și 11, unde ultimele litere N și respectiv Σ n-au mai încăput în cîmpul inscripției și au fost scrise pe rama laterală.

Inscripția este compusă dintr-o alternare de rînduri lungi — dintr-o margine în alta a cîmpului (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17) — cu rînduri scurte, plasate aproximativ la mijlocul liniei respective (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18). Rîndurile 19 și 20 sînt amîndouă de dimensiuni mijlocii, iar ultimul rînd (21) este foarte scurt, format dintr-un singur cuvînt. Lectura este dificilă, datorită numeroaselor ligaturi, unele destul de neobișnuite și mai ales datorită liniilor orizontale care fac posibile confuzii (ex. Δ cu Λ, Γ cu Ι și cu Σ etc.). Ligaturi : titlu : M + N + H ; r. 1 O + Υ, Ω + Π ; r. 3 Ω + Σ ; r. 5 M + E, O + Υ, H + N + K ; r. 6 N + E ; r. 7 Ω + Σ ; r. 9 N + M + E, N + H, H + Σ ; r. 10 H + K ; r. 11 Ω + N, H + Σ, N + E ; r. 12 M + H + N ; r. 13 Ω + Σ ; r. 14 N + E, H + Σ, N + E ; r. 15 H + Π ; r. 17 M + E, H + N ; r. 18 N + E.

Înălțimea literelor : 2,4 cm.

Ὑπόμνημα

1. — οὐδὲν ἐπ' ἀνθρώποις μύραις (sic pro μοίραις) δ' ὕπο
πάντα κυκλεῖται
καὶ γὰρ ἐγὼ σπεῦδον τρέψαι τέκνον
καὶ εἰς ἐλπίδας ἄγεσθαι.

[1] Alte inscripții funerare dialogate în versuri, în W. Peek, *Griechische Versinschriften*, Berlin, 1956, passim.

www.ziuaconstanta.ro

ἀλλ' ἐμέο βουλὴν κρίσις ἔφθασεν
οὕνεκα τύμβω.
— ὡς κρίσις ἐ[στὶ] φίλοι μου ῥητὸ(ν)
χρε[ὼν] ἀπέτισα,
πρὶν [γὲ] μολεῖν μέτρον ἡλικίης
καὶ εἰς ἄνδρας ἡκέσθαι (sic pro ἱκέσθαι).
παῖς ὢν ἑξαετὴς τυτθὸς νεῖος
Λίλλας ἐκαλούμην.
— ὦ τάφον οὐχ ὁσίως Βασσιανὸς
γενέτης ἀνέγειρα
σὺν γαμετῇ Ἰανβαρία τῇ πολυ-
δακρυτάτῃ,
μυρόμενοι παιδὸς τὴν
ἀπαθῆ γένεσιν.
χαίροις ὦ παροδεῖτα
καὶ ὑγιένοις (sic pro ὑγιαίνοις) πάλιν
ἄλλοις.

Dăm traducerea textului :

«Spre pomenire.

— Nimic nu depinde de oameni, toate se schimbă sub (puterea) destin(ului). Într-adevăr, şi eu m-am străduit să-mi cresc copilul şi să-l conduc spre idealuri. Dar voinţei mele i-a luat-o înainte hotărîrea (destinului), prin acest mormînt.

— După cum este hotărîrea (destinului), dragii mei, mi-am plătit soarta ce-mi era scrisă, înainte de a ajunge la vîrsta maturităţii şi a intra în rîndul bărbaţilor. Fiind eu copil de 6 ani, mic şi tînăr, mă numeam Lillas.

— Căruia i-am ridicat acest mormînt aşa cum nu trebuia (în mod anormal), eu Bassianos, tatăl, împreună cu soţia mea, Ianuaria, cea mult prea înlăcrămată, jelind împreună naşterea fericită a copilului.

Bucură-te, trecătorule şi fii sănătos mai ales pentru ceilalţi ».

Metrica. Inscripţia este compusă din 10 versuri dactilice, hexametri şi pentametri, neformînd însă distihul elegiac. Versurile 1—7 şi 10 sînt hexametri, iar versurile 8 şi 9 sînt pentametri. Ca să obţinem o schemă metrică a poeziei, a fost necesar să facem unele intervenţii în text care să nu altereze sensul şi

www.ziuaconstanta.ro

care să poată fi justificate. Iată textul pe care îl propunem şi schema metrică a inscripţiei :

— οὐδὲν ἐπ' ἀνθρώποις, μύραις δ' ὕπο πάντα κυκλεῖται.
καὶ γὰρ ἐγὼ σπεῦδον τρέψαι καὶ εἰς ἐλπίδ' ἄγεσθαι.
ἀλλ' ἐμέο βουλὴν κρίσις ἔφθασεν οὕνεκα τύμβω.
— ὡς κρίσις ἐστὶ φίλοι μου ῥητὸ χρεὼν ἀπέτισα,
πρὶν γὲ μολεῖν μέτρον ἡλικίης καὶ εἰς ἄνδρας ἱκέσθαι.
παῖς ὢν ἑξαετὴς τυτθὸς Λίλλας ἐκαλούμην.
— ὦ τάφον οὐχ ὁσίως Βασσιανὸς γενέτης ἀνέγειρα
σὺν γεμετῇ Ἰανβαρίᾳ τῇ πολυδακρυτάτῃ,
μυρόμενοι παιδὸς τὴν ἀπαθῆ γένεσιν.
χαίροις ὦ παροδεῖτα καὶ ὑγιένοις πάλιν ἄλλοις.

1. ´ ∪ ∪ ´ – ´ – ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪
´ ∪ ∪ ´ – ´ – ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪
´ ∪ ∪ ´ – ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ –
´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ – ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪
5. ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪
´ – ´ ∪ ∪ ´ – ´ – ´ ∪ ∪ ´ –
´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪
´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ∪ ‖ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´
´ ∪ ∪ ´ – ´ ‖ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ∪
10. ´ – ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ´ –

Lectura inscripţiei, traducerea şi schema metrică pe care le-am propus mai sus au nevoie de unele explicaţii :

Am socotit că în r. 1 trebuie citit μοίραις în loc de μύραις, pentru că : — în vremea în care a fost scris textul, pronunţia diftongului οι se confundă cu cea a lui υ ; — de la verbul μύρω (a plînge) nu cunoaştem o formă de optativ aorist μύραις [1] ; — dacă am presupune existenţa optativului aorist μύραις în vremea în care a fost scris textul, fraza respectivă n-ar mai avea un sens clar ; — e adevărat că nu este obişnuită construcţia lui ὑπό cu dativul, dar este explicabilă, dacă o înţelegem spaţial.

[1] Vezi dicţionarele.

www.ziuaconstanta.ro

De altfel putem renunța la această soluție, considerînd pe ὑπό ca prefix al verbului κυκλεῖται folosit aici cu tmeză.

Am propus lectura ἱκέσθαι în loc de ἥκέσθαι (r. 10) pentru că : — în vremea în care a fost redactată inscripția, pronunția lui η și ι era aceeași ; — de la verbul ἥκω nu cunoaștem forme de aorist mediu[1] ; — necesitățile metrice cer vocală scurtă (ι) și nu lungă (η) ; — confuzia dintre cele două verbe (ἥκω și ἱκνέομαι) era posibilă nu numai din cauza identității de pronunțare, dar și din cauza apropierii sensurilor, dintre care cel obișnuit într-o frază ca a noastră este al verbului ἱκνέομαι.

Am propus ὑγιαίνοις în loc de ὑγιένοις (r. 20) datorită confuziei dintre pronunția diftongului αι cu ε. Aceasta nu implică nici un fel de consecințe semantice sau metrice.

În r. 7 întîlnim cuvîntul necunoscut ῥητό. El nu poate fi decît o formă *in*complet scrisă de la adjectivul ῥητός, -ή, -όν. În cazul nostru, s-ar putea acorda fie cu φίλοι, fie cu χρεών. Sensul frazei ne face să-l atribuim lui χρεών și pare mai verosimilă omiterea lui ν final, care se pronunța slab sau nu se mai pronunța de loc, decît omiterea lui ι, care era parte componentă a unui diftong (οι se pronunța chiar ι).

Din punct de vedere, metric, forma ῥητό se încadrează perfect în vers. De altfel în limba greacă sînt numeroase adjective cu terminația de neutru -ο (τοῦτο, ἄλλο etc.) cu care s-a putut face analogie.

Pentru alcătuirea schemei metrice, a fost necesar să facem unele suprimări în text. Poate că este vorba de adăugiri făcute eventual de lapicid, acolo unde a crezut el că textul este neclar. Poate că însuși autorul a făcut respectivele întregiri, pentru a ușura înțelegerea textului, dar nu le-a luat în considerație în versificație. Astfel în r. 3 am suprimat cuvîntul τέκνον, fraza avînd înțeles și fără el. Cuvîntul este scris înghesuit, iar ultima literă nemaiîncăpînd în cîmpul inscripției, a fost scrisă pe ramă. Introducerea cuvîntului τέκνον a dat un înțeles mai deplin frazei, dar a stricat versul. În r. 4 am suprimat desinența -ας din ἐλπίδας. Altfel nu putem obține ultimele două picioare clasice ale hexametrului, dactil și troheu sau spondeu. Este foarte posibil ca autorul să fi gîndit cuvîntul la acuzativ singular (ἐλπίδα) și atunci a putut face eliziunea în vers înaintea lui ἄγεσθαι, iar lapicidul, pentru că a crezut necesară o desinență cazuală, a pus-o pe cea de acuzativ plural, care nu mai

[1] Vezi dicționarele.

www.ziuaconstanta.ro

admite eliziunea. În r. 11 am suprimat cuvîntul νεῖος care face ca versul să fie prea lung. Acest cuvînt, pus alături de τυτθός, formează o expresie pleonastică, amîndouă însemnînd cam acelaşi lucru şi e posibil să fi fost adăugat aici pentru a-l traduce pe celălalt, care probabil că era mai rar. Se poate să se fi întîmplat şi invers, dar νεῖος, ca şi τέκνον din r. 2 este înghesuit şi are ultima literă scrisă pe ramă.

Din textul inscripţiei subliniem cîteva amănunte de limbă, metrică şi conţinut :

— Fonetică. Se confundă υ cu οι (r. 1), η cu ι (r. 7) şi ε cu αι (r. 20).

— Morfologie. Lipseşte ι adscriptum.

— Sintaxa. Folosirea lui ὑπό (r. 1) cu dativul cu sens instrumental-spaţial?

— Vocabular : constatăm existenţa formelor homerice ἐμέο (r. 5) [1], οὕνεκα (r. 6) [2], ὦ(ι) (r. 13) [3] şi a altor expresii provenite din vocabularul epic.

Expresia οὐχ ὁσίως (r. 13) care înseamnă « aşa cum nu e bine, *impius* » trebuie s-o înţelegem cu sensul de « anormal », adică nu tatăl trebuia să clădească mormînt copilului, ci invers.

Adjectivul ἀπαθῆ pe lîngă γένεσιν (r. 18), în contextul respectiv arată că părinţii plîng moartea mai dureroasă a unui copil care atinsese vîrsta de 6 ani şi care a scăpat de pericolul morţii, mai normală la naştere.

Expresia ὑγιαίνοις πάλιν ἄλλοις (r. 20 — 21) credem că este o urare adresată trecătorului, cu sensul de « a fi sănătos ca să nu-i facă pe cei apropiaţi nefericiţi, aşa cum sînt cei ce au scris piatra, îndureraţi din cauza morţii copilului ».

Βασσιανός, numele tatălui este roman [4].

Ἰανβαρία, este transcrierea în limba greacă a numelui latin Ianuaria [5]. Transcrierea ne arată că semivocala *u* din latină se pronunţa consonantic, iar β se citea în greacă labiodental. Acest fel de transcriere în greacă a numelui latin, îl mai întîlnim numai în papirii de la începutul sec. IV [6].

---

[1] Homer, *Iliada*, K, 124.
[2] *Ibidem*, I, 505, Λ 21.
[3] *Ibidem*, A, 86, B 205.
[4] Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, I, p. 201.
[5] CIL, III, 2325.
[6] Ὑπὸ Ἰάνβαριν, în *The Oxyrhynchus Papyri*, I, Londra, 1898, nr. 43, col. IV, nr. 24 şi 26.

www.ziuaconstanta.ro

Λίλλας este un nume care pune mai multe probleme. După cum am arătat, datorită liniilor trasate pe piatră pentru delimitarea rîndurilor, Δ și Λ se pot confunda ușor. Totuși, observațiile făcute asupra monumentului ne fac să înclinăm spre versiunea Λίλλας și nu Δίλλας sau Δίδδας. Printre numele semitice am găsit asemănări cu Δίλλου (genitiv) și Λίλλα [1]. Printre numele tracice, sînt pomeniți Δίλλης și Λίλλα (fem.) [2]. La Chersonesos, într-o inscripție funerară apare Λίλλις [3]. Avînd în vedere însă că numele părinților sînt romane, este foarte posibil ca Λίλλας din inscripția noastră să fie un diminutiv de la un nume roman ca Laelius, transcris Λαίλλιος dar și Λαήλιος [4], de unde Λίλιος. De altfel, însuși copilul spune că «fiind mic de numai 6 ani, se chema Λίλλας», amintind deci apelativul familial de copil și nu numele lui propriu-zis.

— *Metrică.* Trebuie semnalate unele excepții clasice și altele proprii acestui text, necesare pentru alcătuirea schemei metrice a inscripției.

Diftongii -αι, -οι la sfîrșitul cuvîntului sînt considerați lungi în καὶ γάρ (v. 2), τρέψαι (v. 2), φίλοι (v. 4), μυρόμενοι (v. 9); sînt considerați scurți în καὶ εἰς (v. 2), καί (v. 5), καί (v. 10); nu are importanță cantitatea lor la sfîrșitul versurilor 1, 2, 5.

Gurpurile *muta cum liquida* din text (κλ, χρ, τρ, κρ) nu lungesc vocala anterioară scurtă decît într-un singur caz: πολυδακρυτάτη (v. 8).

În v. 3 se folosește lungirea homerică a lui -ο din ἐμέο.

Vocalele α, ι, υ, sînt considerate lungi sau scurte, după nevoile versului, fără a se ține seama de cantitățile lor naturale. Ex. υ- din ὑγιαίνοις (v. 10) este considerat lung, deși prin natură este scurt [5].

Diftongul ει- din prepoziția εἰς, trebuie citit scurt în ambele cazuri întîlnite (v. 2 și v. 5).

Numele proprii Βασσιανός și Ἰανβαρία sînt introduse în versuri, nerespectîndu-se regulile metrice. Astfel -α- înainte de consoana dublă -σσ- trebuie citit scurt. La fel și celălalt α, care prin natură este lung [6], trebuie citit scurt. Grupul de vocale

---

[1] Wuthnow, *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Berlin, 1930, p. 43/28 și p. 67/30.
[2] Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, 1957, p. 136/2 și p. 276/3.
[3] Latyschew, IOSPE, IV, nr. 491.
[4] Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, II, p. 797.
[5] Vezi dicționarele.
[6] Vezi dicționarele.

www.ziuaconstanta.ro

-ικ- trebuie citit în synizesă. Probabil că şi în vorbirea curentă *i* era pronunţat consonantic, nefăcînd silabă aparte. La fel se citeşte grupul ικ şi în Ἰανβαρία, atît la începutul cît şi la sfîrşitul cuvîntului. Mai ciudat este faptul că deşi *u* consonantic latin este transcris în greacă printr-o consoană (β), el nu face poziţie împreună cu ν pentru lungirea vocalei anterioare, astfel că prima silabă a cuvîntului rămîne scurtă.

În afară de obişnuitele formulări de rigoare şi de expresiile poetice, luate mai ales din genul epic, inscripţia are şi alte părţi interesante.

Destinul de neînlăturat şi moartea sortită a copilului sînt înfăţişate în inscripţia noastră în mod figurat, prin termeni proprii acţiunilor judecătoreşti : κρίσις, ῥητός, ἀποτίνω. Este o exprimare eufemistică, marcată şi prin indicarea în text a rezultatului hotărîrii soartei, în loc să fie exprimat mijlocul de îndeplinire a acestei hotărîri (mormînt în loc de moarte).

După grafie şi după fenomenele de limbă pe care le conţine inscripţia (mai ales transcrierea Ἰανβαρία a numelui latin Ianuaria), considerăm că ea trebuie să dateze de la sfîrşitul sec. III sau începutul sec. IV.

Publicarea acestor cinci epigrame tomitane nu ne poate duce la concluzii generale de ordin istoric sau lingvistic, ele datînd din epoci diferite, dar prezintă interes ca documente în sine. Puse alături de alte inscripţii în versuri provenite din Tomis, ca epigrama lui Hermogenes din Cizic [1] sau a celuilalt Hermogenes, din tribul Oinope [2], ne pot da o lumină asupra răspîndirii şi importanţei pe care le aveau pietrele funerare cu inscripţii versificate, printre monumentele necropolelor tomitane. Acest fel de inscripţii erau un mijloc de perpetuare a celor mai bune tradiţii literare. Autorii epigramelor încercau pe de altă parte să păstreze o limbă clasică cît mai nealterată, şi străduania lor a avut uneori destul succes în faţa transformărilor impetuoase, deşi insensibile pentru vorbitori, pe care le suferea limba.

Desigur că toate datele pe care le pot furniza inscripţiile verisificate tomitane pentru cunoaşterea fenomenelor lingvis-

[1] Th. Sauciuc-Săveanu, în Analele Dobrogei, 1935, p. 156, § 4.
[2] Gr. Tocilescu, AEM, 1895, p. 227—229; I. Stoian, în Studii Clasice, III, 1961, p. 188.

www.ziuaconstanta.ro

tice și de tradiție literară pot constitui obiectul unui studiu vast, în care, prin metoda comparației, să poată fi trase concluzii de ordin general. Deocamdată ne-am mulțumit cu punerea în circulație a acestor documente, semnalînd pe cît posibil detaliile cele mai interesante pe care le prezintă fiecare dintre ele.

НЕИЗДАННЫЕ ТОМИССКИЕ НАДПИСИ В СТИХАХ

РЕЗЮМЕ

Автор публикует несколько надгробных эпиграмм из Томиса. Содержащиеся в них языковые явления, их метрика, литературная традиция, упомянутые имена представляют большой интерес.

№ 1, инв. 2106. Двуязычная надгробная надпись, в которой строки 3 и 5—9 написаны в стихах, ямбом (греческий текст); памятник воздвигнут Тимофеем, сыном Нонния, на могиле Корнелии Фортунаты, жены М. Корнелия Стабилио.

Проблематичной является транскрипция 3 строки, потому что слова, следующие за Φορτουνάτα, не поддаются истолкованю. В первой строке следует также отметить необъяснимое наличие буквы I перед μνήμης.

Встречаются некоторые известные фонетические явления, как например ει вместо ι (Τειμόθεος) или жепоявление υ перед губным (σύνβιον, συνπαθῆ).

Что касается метрики, намечается стремление сохранить лишь ритмичность стиха, без обязательного сохранения различия долгих или кратких слогов.

В лексике появляются поэтические формы как στοργήν, κοσμίαν, σώφρονα, συνπαθῆ, δάκρυα.

Латинский текст дает в переводе только σύνβιος=*coniunx* и выражение μνήμης χάριν=*memoriae causa*.

Надпись относится по всей вероятности к II в. до н.э.

№ 2, инв. 1513. Фрагмент надписи эллинистической эпохи (II—I вв. до н.э.) интересен, главным образом, своей древностью.

№ 3, инв. 2063. Фрагмент известнякового надгробного памятника с латинской надписью, из которой сохранились

www.ziuaconstanta.ro

лишь две строки и 3 буквы из третьей. Начало этой надписи тождественно с началом эпитафии Овидия . Это доказывает, что жители Томиса в конце II или начале III в. н.э., к которому относится данный фрагмент, хранили еще память в поэте, который закончил здесь свою жизнь.

№ 4, инв. 1482. Фрагмент надписи надгробного известнякового памятника найденный на берегу озера Текиргиол: памятник, по-видимому происходит из Томиса. Сохранилась очень незначительная часть текста, но оставшиеся слова, среди которых и местоимение ἐγώ, встречающееся главным образом в стихотворном языке, принадлежат дактилической системе стихосложения. Дата: II—III вв.н.э.

№ 5, Инв. 2055. Известняковый надгробный памятник с надписью на греческом языке. На скульптурной части памятника представлены три фигуры, из которых главная —умерший ребенок, которому поставлен памятник, находится посередине. Кроме заглавия (ὑπόμνημα), текст, занимающий 21 ряд, включает в себя 10 дактилических стихов, из которых 1—7 и 10 написаны гекзаметром, а 8 и 9 пентаметром.

Вследствии фонетических смешений того времени, некоторые слова написаны ошибочно или непонятны: напр. μύραις вместо μοίραις (1 строка); ῥητό вместо ῥητόν (7 строка); ἠκέσθαι вместо ἰκέσθαι (10 строка); ὑγιένοις вместо ὑγιαίνοις (20 строка).

Для составления метрической схемы, автор был вынужден внести изменения в текст, исключив некоторые слова, как τέκνον (3 строка), νεῖος (11 строка) и окончание —ας в слове ἐλπίδας (4 строка). Очень может быть, что они принадлежат каменотесу, добавившему их для ясности там, где ему казалось необходимо, или же самому автору, который, внес их, чтобы облегчить понимание текста, не принимая однако, их в расчет при стихосложении.

Следует отметить некоторые фонетические подробности: смешение υ с οι, η с ι, ε с αι. В лексике встречаются гомеровские формы (ἐμέο, οὕνεκα, ᾧ и т.д.).

Собственные имена Βασσιανός и Ἰανβαρία римского происхождения. Транскрипция латинского имении *Ianuaria* представляет интерес с фонетической точки зрения (латинский согласный u и греческий β губнозубной) и приводит нас к некоторым хронологическим уточнениям (имея в виду, что оно встречается и в папирусах IV в). Λίλλας по всей вероятности является ласкательным именем ребенка.

www.ziuaconstanta.ro

Содержание надписи интересно некоторыми выражениями (πάντα κυκλεῖται), а также эвфемизмами с применением судебных выражений (κρίσις, ῥητός, ἀποτίνω).

Памятник, по-видимому, относится к концу III или началу IV в.н.э.

UNVERÖFFENTLICHTE VERSINSCHRIFTEN AUS TOMIS

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht verschiedene Grabepigramme aus Tomis, die wegen der Sprachformen, der Metrik und literarischen Überlieferung sowie wegen des Nachweises einiger Personennamen von Interesse sind.

Nr. 1, Inv. 2106, ist eine zweisprachige Grabinschrift, bei der die Zeilen 3 und 5—9 (griechischer Text) in jambischen Versen abgefaßt sind. Die Grabstele wurde von Timotheus Sohn des Nonius zum Andenken an Cornelia Fortunata, Gattin des M. Cornelius Stabilio errichtet.

Zweifelhaft ist die Umschrift von Zeile 3, da der Φορτουνάτα folgende Text nicht ausgelegt werden kann. In Zeile 1 wird auf ein vor dem Worte μνήμης erscheinendes unerklärliches I hingewiesen.

Festzustellen sind auch einige bekannte phonetische Erscheinungen, wie die Verwendung der Umschrift -ει- statt ι (Τειμόθεος) oder das Erscheinen von ν vor einem Lippenlaut (σύνβιον, συνπαθῆ).

Vom metrischen Standpunkt ist festzustellen, daß zwar auf die Beibehaltung des Versrhythmus Gewicht gelegt, die Silbenlänge jedoch nicht unbedingt beachtet wird.

Im Wortschatz erscheinen dichterische Formen wie στοργήν, κοσμίαν, σώφρονα, συνπαθῆ, δάκρυα.

Der lateinische Text bringt lediglich nur die Übersetzung von σύνβιος = *coniunx* und der Formel μνήμης χάριν = *memoriae causa*.

Die Inschrift stammt wahrscheinlich aus dem 2. Jh. u. Z.

Nr. 2, Inv. 1513, ist ein Bruchstück einer Inschrift aus hellenistischer Zeit (2. — 1. Ih. v.u.Z.), die insbesondere wegen ihres Alters Beachtung verdient.

www.ziuaconstanta.ro

Nr. 3, Inv. 2063, Bruchstück einer Kalksteinstele mit lateinischer Inschrift, von der nur zwei Zeilen und drei Buchstaben der dritten Zeile erhalten sind. Dieser Anfangsteil der Inschrift ist mit dem Beginn der Grabinschrift Ovids identisch. Dies beweist, daß gegen Ende des 2. oder Beginn des 3. Jh. u.Z. — aus dem die vorliegende Inschrift stammt — die Erinnerung an den Dichter, der seine Tage in Tomis beschloß, bei den Bewohnern dieser Stadt noch lebendig war.

Nr. 4, Bruchstück einer Grabinschrift auf Kalkstein, die am Ende des Techirghiol-Sees geborgen wurde, wahrscheinlich jedoch aus Tomis stammt. Vom Text ist sehr wenig erhalten; die vorhandenen Worte, worunter auch das vor allem in der dichterischen Sprache verwendete Fürwort ἐγώ, gehören einem System daktylischer Verse an. Zeiteinstufung: 2. — 3. Jh. u.Z.

Nr. 5. Inv. 2055, Kalksteingrabstele mit griechischer Inschrift. Im bildlichen Teil sind drei Personen dargestellt, von denen sich die Hauptperson, das verstorbene Kind, für welches das Grabmal errichtet wurde, in der Mitte befindet. Abgesehen von der Überschrift (ὑπόμνημα), umfaßt der in 21 Zeilen geschriebene Text zehn daktylische Verse, davon Vers 1—7 und 10 Hexameter, 8 und 9 hingegen Pentameter sind.

Zufolge der damaligen Verwechslungen auf phonetischem Gebiete, sind einige Worte falsch geschrieben oder unverständlich wie μύραις statt μοίραις (Z. 1), ῥητό statt ῥητόν (Z. 7), ἡκέσθαι statt ἱκέσθαι (Z. 10), ὑγιένοις statt ὑγιαίνοις (Z. 20).

Zur Aufstellung des metrischen Schemas war es erforderlich, am Text gewisse Eingriffe vorzunehmen, wobei einige Worte wie: τέκνον (Z. 3), νεῖος (Z. 11) und die Endung -ας in ἐλπίδας (Z. 4) beseitigt wurden. Alle diese sind möglicherweise erklärende Zusätze, die der Steinmetz oder sogar der Verfasser für das leichtere Verständnis des Textes unter Hintansetzung des Versbaus für erforderlich hielten.

Als phonetische Besonderheiten sind die Verwechslung von υ und οι, η und ι, ε und αι hervorzuheben.

Im Wortschatz erscheinen homerische Formen (ἐμέο, οὕνεκα, ᾧ usw.).

Die Eigennamen Βασσιανός und Ἰανβαρία sind römisch. Diese Umschrift des lateinischen Namens *Ianuaria* ist vom phonetischen Standpunkt aus bemerkenswert (lateinisches konsonantisches *u* und griechischer Labiodental β) und führt zu einer genaueren Zeiteinstufung (erscheint auch in Papyri des

www.ziuaconstanta.ro

4. Jh.). Λίλλας dürfte ein vertraulicher Rufnamen eines Kindes gewesen sein.

Der Inhalt der Inschrift ist wegen einiger Formeln (πάντα κυκλεῖται) und wegen der euphemistischen Ausdrucksweise unter Verwendung von gerichtlichen Fachausdrücken von Interesse (κρίσις, ῥητος, ἀποτίνω).

Das Denkmal dürfte aus dem ausgehenden 3. oder beginnenden 4. Jh. u.Z. stammen.

---

www.ziuaconstanta.ro

www.ziuaconstanta.ro

NOTĂ ASUPRA UNUI DECRET ELENISTIC INEDIT DIN MUZEUL REGIONAL DE ARHEOLOGIE DOBROGEA*

de A. ARICESCU

În lapidariul Muzeului regional de arheologie din Constanța se păstrează sub nr. de inventar 2106 un interesant decret de epocă elenistică, găsit în satul Potîrnichea, raionul Negru Vodă.

Placa, de marmură, din care se păstrează numai partea inferioară cu 13 rînduri de inscripție, a fost descoperită întîmplător în anul 1958, la vest de satul Potîrnichea, unde sînt urmele unei așezări antice.

Inscripția este tocită și lovită, așa încît multe litere au dispărut, mai ales în colțuri și în margini.

Scrierea este îngrijită, fără ligaturi. Semnalăm următoarele caracteristici grafice : O și Θ mai mici decît celelalte litere, a doua hastă verticală la N și Π mai scurtă decît prima, Σ unghiular ușor desfăcut, hastele oblice ale lui K scurte. Înălțimea literelor este în medie de 1,3 cm.

Dăm mai jos transcrierea textului păstrat, cu întregirile pe care le propunem :

..... ἀσοντος δεδόσ[θαι αὐτῶι καὶ ἐκ-]
[γόνοις πολι]τείαν, προξενίαν, εὐεργεσίαν, ἰσο[τέ-]
[λε]ιαν, εἴσπλουν καὶ ἔκπλουν, καὶ πολέμου καὶ εἰρ[ά-]
νας], ἀσυλεὶ καὶ ἀσπονδεί· στεφανῶσαι δὲ αὐτὸν το[ῖς]
5. [Διο]νυσίοις τοῖς ξενικοῖς ἐν τῶι θεάτρωι τοὺς προ-

* Publicat în Studii Clasice V, 1963, p. 316—318.

www.ziuaconstanta.ro

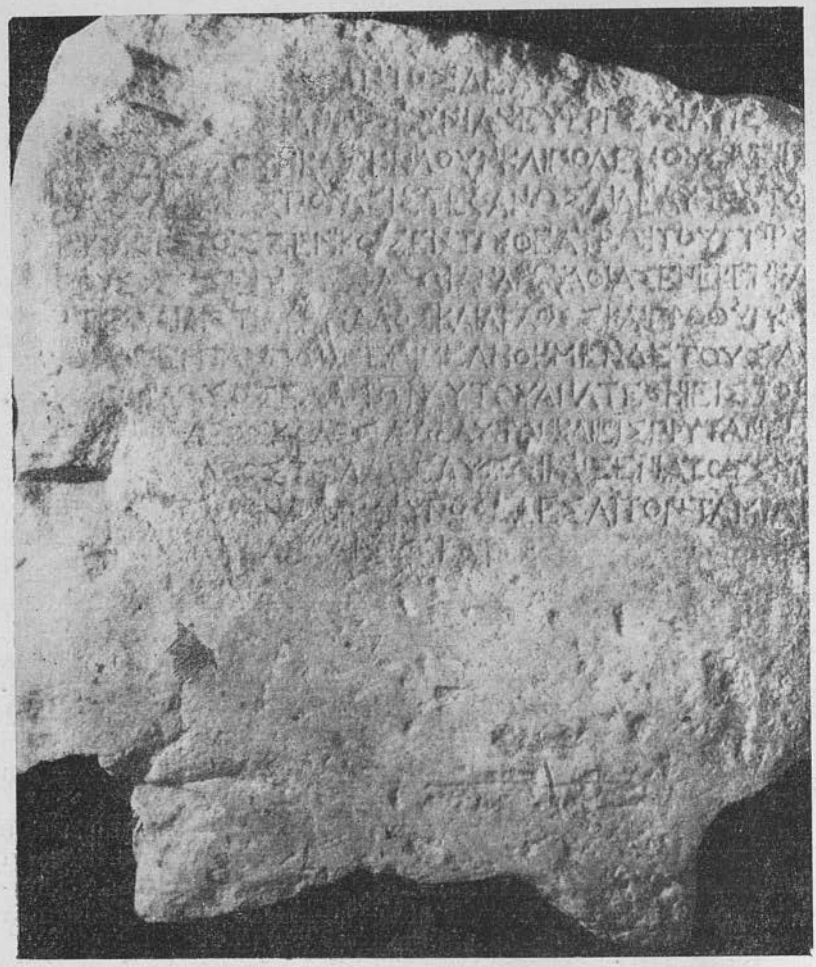

[βούλ]ους χρυσέωι στεφάνωι ἀνδραγαθίας ἕνεκεν κα[ὶ]
[ἀνα]γγεῖλαι διότ[ι ἐστὶ] καλὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ πρόθυμος
[καὶ εὔν]ους περὶ τὰμ πόλιν· ἐπιμεληθῆμεν δὲ τοὺς ἀ[γο-]
[ρανόμους?] ὡς ὁ τελάμων αὐτοῦ ἀνατέθηι εἰς τὸ ἰ[ε-]
[ρὸν τοῦ Ἡρα]κλέος· καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ εἰς πρυτανεῖο[ν]
..... ἀποστεῖλαι δὲ αὐτῶι καὶ ξένια τοὺς μ[ε-]
[ριστάς, τὸ δὲ] ἀνάλωμα ὑποτελέσαι τὸν ταμίαν ...
..... ἀναλίσκ ..... E ..... IO .....

www.ziuaconstanta.ro

Desigur că unele întregiri făcute textului comportă discuții : πολιτείαν (r. 2) se întîlnește rar (ca de exemplu într-un decret de la Mesambria) [1], la începutul listei onorurilor, înaintea proxeniei, dar altă posibilitate de întregire nu vedem.

τοῖς Διονυσίοις τοῖς ξενικοῖς (r. 4 — 5) sînt sărbători în cinstea lui Dionysos, speciale, ale străinilor atestate și în alte inscripții din Callatis [2] și aveau loc în luna lui Apolo Lykeios ; N și Y la începutul r. 5, deși foarte șterse, sînt sigure.

προβούλους (r. 5 — 6) magistrați cunoscuți la Callatis [3].

εὔνους (r. 8) ni s-a părut cea mai potrivită întregire față de conținut și spațiu.

ἀγορανόμους (r. 8 — 9), magistrați care nu sînt atestați încă la Callatis, dar a căror existență poate fi bănuită [4].

τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέος (r. 9 — 10) este o întregire pe care ne-a sugerat-o analogia cu alte decrete (εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ) [5] precum și existența lui ι la sfîrșitul r. 9, ca și terminația — έος, de genitiv doric. De altfel, înaintea lui λ se poate observa o hastă oblică inferioară scurtă, așa cum este la K din tot textul.

μεριστάς (r. 11 — 12) este o întregire propusă pe baza sensului, a existenței lui μ la sfîrșitul r. 11, cît și a analogiei cu unele decrete de la Histria [6].

Deși preambulul și motivarea lipsesc, putem înțelege din fragmentul păstrat că sfatul și adunarea poporului (ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος), luînd în considerație meritele unui străin (care rămîne pentru noi anonim) hotărăște : « să i se acorde acestuia și urmașilor săi dreptul de cetățenie, onorurile de proxenie, titlul de binefăcător, egalitatea fiscală, libera intrare și ieșire din port, atît în timp de război, cît și în timp de pace, în mod inviolabil și irevocabil; să-l încoroneze la sărbătorile lui Dionysos, cele ale străinilor, în teatru, consilierii sfatului, cu coroană de aur, datorită virtuții sale, și să se anunțe public că este un om ales și bun și prieten și binevoitor față de oraș ; să se îngrijească magistrații publici (agoranomii ?) ca inscripția lui să fie așezată

[1] G. Mihailov, IGB, I, nr. 307.
[2] Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, I, 1924, p. 144.
[3] Jireček, AEM, 1886, p. 200.
[4] Ar putea să fie și ἄρχοντας, dar la vremea decretului nostru pare mai plauzibilă existența agoranomilor atestați și la Mesambria (G. Mihailov, IGB, I, nr. 317).
[5] Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 450; Gh. Mihailov, IGB, I, nr. 307, 313, 315 (decrete din Mesambria).
[6] D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a Romîniei*, București, 1958, p. 52.

www.ziuaconstanta.ro

în templul lui Heracles ; să fie chemat şi în prytaneu ; ... să-i trimită şi daruri împărţitorii (?), iar cheltuiala să fie suportată de vistier ... ».

O problemă importantă este cea a provenienţei decretului. După formă şi conţinut, el aparţine unui oraş-stat de pe malul vestic al Pontului Euxin. Existenţa unor particularităţi dorice, ca fonetismul τὰμ πόλιν, infinitivul ἐπιμεληθῆμεν şi genitivul Ἡρακλέος, existenţa acelor Διονυσία τὰ ξενικά, precum şi denumirea magistraţilor πρόβουλοι, ne fac să considerăm că decretul provine din Callatis. Cum a ajuns fragmentul de care ne ocupăm la Potîrnichea (cca. 35 km departe de Callatis), localitate care se afla probabil în teritoriul Tomisului (la numai 15 km) nu putem şti. Deoarece nu s-au făcut cercetări în aşezarea rurală în care a fost descoperit, nu ştim dacă monumentul a fost refolosit ca piatră de construcţie în ziduri antice sau a fost adus într-o vreme mai tîrzie.

Deşi nu cunoaştem nici numele beneficiarului decretului, nici motivele pentru care i s-a acordat numărul considerabil de onoruri, inscripţia ne dă unele date importante.

Pentru prima oară este atestat la Callatis un teatru, edificiu care în mod normal trebuie să fi existat în toate polisurile greceşti şi în orice caz la Callatis, oraş cu o deosebită înflorire culturală în epoca elenistică.

Pare verosimil, şi acest fapt sprijină întregirea făcută, ca la Callatis să fi existat un templu închinat lui Heracles. Din emisiunile monetare autonome calatiene reiese că Heracles şi Demetra aveau o importanţă de prim ordin printre divinităţile adorate la Callatis.

Prytaneul este cunoscut la Callatis numai dintr-o singură inscripţie [1] şi considerăm important să subliniem atestarea lui şi în decretul nostru.

Dacă întregirea μεριστάς ar fi sigură, înseamnă că la Callatis, spre deosebire de Histria, « împărţitorii » sînt cei care execută, iar vistierul (ὁ ταμίας) este cel care dispune de cheltuieli, în timp ce la Histria, vistierul (ὁ οἰκονόμος) era executant, iar οἱ μεριστᾶι planificau cheltuielile [2].

După grafie [3] şi întrebuinţarea lui ἕνεκεν în loc de ἕνεκα, considerăm că decretul poate fi datat spre sfîrşitul sec. al III-lea sau începutul sec. a. II-lea î.e.n.

[1] Jireček, AEM, 1886, p. 200.
[2] D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 52—53 şi 69—70.
[3] G. Mihailov, IGB, I, nr. 307, 308, 309.

www.ziuaconstanta.ro

ЗАМЕТКА О НЕИЗДАННОМ ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ ДЕКРЕТЕ ИЗ ОБЛАСТНОГО МУЗЕЯ ДОБРУДЖИ

РЕЗЮМЕ

Декрет был случайно найден в деревне Потырникя (р-н Негру Водэ). Судя по языковым особенностям (дорийский диалект) и по некоторым свидетельствам в тексте (τὰ Διονυσία τὰ ξενικά), декрет происходит, по-видимому , из Каллатиса, откуда, он и был привезен в Потырникя (когда именно, невозможно уточнить).

Текст свидетельствует о существовании театра в Каллатисе и, если признать правильным восстановление текста, наличии храма, посвященного Геркулесу. Упоминается также и о *prytaneum* и магистратах.

Представляет интерес и вопрос о раздатчиках (οἱ μεριστaί) и казначее (ὁ ταμίας), конечно если наличие лишь одной буквы (μ) и соответствие с общим смыслом текста достаточно убедительны для принятия предлагаемого восстановления текста.

Таким образом, несмотря на то, что вводная часть отсутствует, и мы не знаем кем и для кого был выпущен декрет, он все-таки представляет большой интерес благодаря содержащихся в нем свидетельствам. Декрет относится к III—II вв. до н.э.

MITTEILUNG ÜBER EIN BISHER UNVERÖFFENTLICHTES HELLENISTISCHES DEKRET AUS DEN BESTÄNDEN DES ARHÄOLOGISCHEN REGIONALMUSEUMS DER DOBRUDSCHA

ZUSAMMENFASSUNG

Das Dekret wurde als Zufallsfund im Dorfe Potîrnichea, Rayon Negru Vodă, geborgen. Auf Grund von Sprachbesonderheiten (dorischer Dialekt) und einiger Texthinweise (τὰ Διονυσία τὰ ξενικά) dürfte das Dekret aus Callatis stammen, von wo es

www.ziuaconstanta.ro

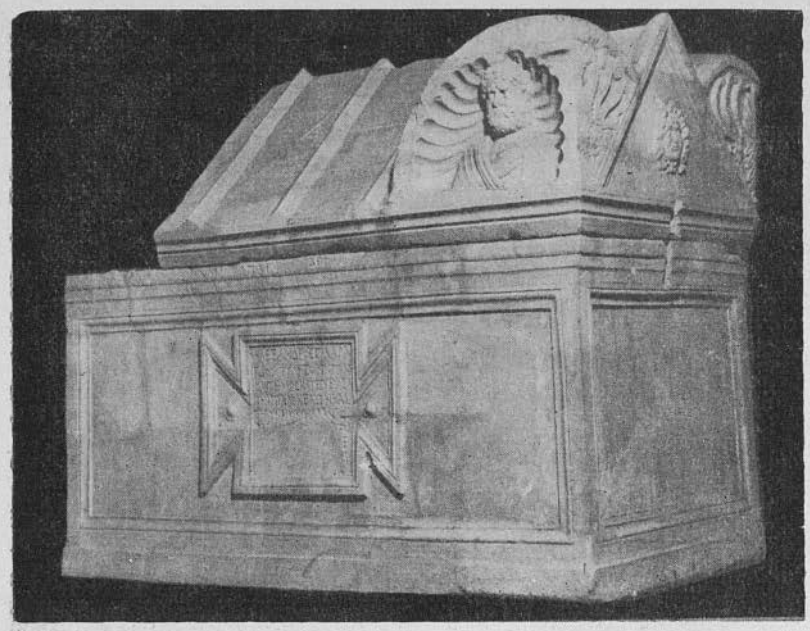

Fig. 1

Sarcofagul a fost jefuit şi spart din vechime în bucăţi mici, destinate probabil să fie întrebuinţate ca piatră de construcţie. Bucăţi mai mari au rămas numai din părţile cu pereţii groşi, în primul rînd din capac şi din postamentul arcei. Pe locul în care a fost spart sarcofagul s-au găsit aşchii şi sfărîmături de marmură, iar alături bucăţile sparte, aşezate stivă.

Din fragmentele descoperite s-a putut reconstitui cam jumătate din arcă, ceea ce a permis întregirea ei prin restaurare ; din capac se păstrează două bucăţi, care dau două treimi din lungimea lui, cu acroterele şi frontonul din dreapta (Fig. 1). Din inscripţie se păstrează în întregime primele cinci rînduri iar din ultimele trei rînduri, au rămas numai literele finale. Arca simplă, de mărime medie (lungime : 2,32 m, lăţime 1,26 m, înălţime 1,12 m) neornamentată, are la bază un brîu în relief, şi la marginea superioară un brîu dublu, care ţine loc de cornişă şi care susţine acoperişul. Fiecare faţă a arcei este încadrată de o ramă simplă, cu profilatură în formă de dusină la marginea interioară, care face trecerea spre suprafaţa adîncită a fiecărei

www.ziuaconstanta.ro

laturi. Pe una din laturile lungi, *tabula ansata* ; în mijlocul triunghiurilor laterale este un buton în formă de rozetă.

Prin felul cum sînt executate chenarele și profilaturile sarcofagul se aseamănă cu sarcofagul cu simboluri descoperit la Constanța în anul 1931 [1].

Capacul (lățime 1,34 m, înălțime 0,78 m) în pantă dublă, cu acrotere mici la colțuri ; sînt schițate țiglele pe două rînduri, legate prin olane. Capacul se lega de arcă pe laturile înguste cu scoabe de fier plumbuite, prinse în găuri. Decorația nu este încărcată și nu îngreuează ansamblul sarcofagului, căruia îi dă sobrietate și simplitate (fig. 1 și 2).

Elementele decorative și sculpturale sînt numai în acrotere și pe fronton. În acrotera din dreapta, pe fațada capacului, bustul defunctului (fig. 1) (în acrotera din stînga — care este lipsă — a fost bustul defunctei, v. inscripția) ; cealaltă latură a acroterei din față (fig. 1) și ambele fețe ale acroterei din spate, sînt ornamentate cu palmete și acant ; în mijlocul frontonului se află capul Meduzei (fig. 4).

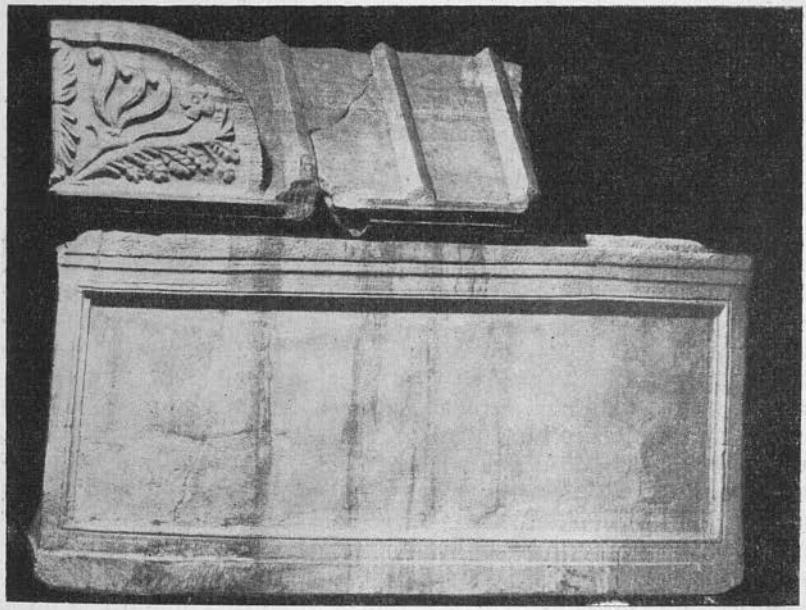

Fig. 2.

[1] Emil Coliu, *Un sarcophage à symboles à Tomis*, în Istros, I, 1934, p. 81—116.

www.ziuaconstanta.ro

Bustul. În acroteră, ca într-o nișă în formă de scoică, bustul defunctului văzut din față. Este îmbrăcat în chiton — din care se vede numai la gît o parte cu pliuri verticale și himation ; din himation iese palma mîinii drepte.

Capul mare, fața rotundă, fruntea mică, cu o cută verticală mult adîncită. Ochii, tratați sumar, sub arcade proeminente, terminate cu linii adîncite care se întîlnesc în cuta de pe frunte. Sprîncenele, exprimate plastic, întăresc mai mult linia arcadelor și măresc orbitele, pe care le adînceşte și linia nasului. Globul ochilor mare, ieșit mult în afară, mărginit numai de pleoapa superioară ; pe glob nu este marcată pupila și nici irisul. Nasul gros, cu nările umflate. Gura mică și rotundă. Buzele groase, limitate de mustăți și barbă. Mustățile mari și groase, cu șuvițe lungi lăsate în jos, se unesc cu barba la colțurile gurii. Barba buclată, tunsă scurt, îmbracă bărbia proeminentă și cam jumătate din suprafața obrazului, mergînd pînă sub urechi. Părul bogat, cu bucle tunse scurt, ondulate, descriu un arc în jurul frunții, iar lateral lățește capul. Urechile mari, cu partea superioară a lobului îngroșată și adusă în afară, pentru a se distinge de buclele părului.

Cu toate că unele trăsături sînt tratate sumar, portretul are expresivitate cu o nuanță de vulgaritate și amărăciune. Poate că sculptorul, de teamă că nu va obține aceste efecte, a accentuat unele linii, ceea ce lasă impresia de lucru grosolan. Astfel a adîncit în mod exagerat liniile de pe frunte și cutele de pe obraz, care întăresc expresia de amărăciune, accentuată prin linia gurii cu colțurile căzute (fig. 3).

Palmeta și acantul ornamentează ambele fețe ale acroterei din spate, precum și fața laterală a acroterei cu bustul defunctului (fig. 1 și 4). Pe această față semipalmeta cu trei brațe susținută de o frunză mică de acant ; de sub frunza de acant, o mlădiță șerpuită ridicată pe lîngă brațul interior al palmetei. Ornamentația de pe această față nu este cioplită și complet finisată datorită unor fisuri adînci ale marmurei cît și peretelui acroterei, mult subțiat prin cioplirea nișei cu bustul defunctului. Același lucru se observă și din gradarea lucrului la palmetă ; primul braț de la marginea exterioară este de-abia trasat, pe cînd al treilea, situat pe o porțiune cu marmură mai sănătoasă, este lucrat aproape în întregime.

Acrotera din spate (fig. 2 și 4) este decorată pe ambele fețe, între motivul de pe o parte și de pe cealaltă fiind legătură și continuitate. Muchia care desparte o față a acroterei de cealaltă

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 3

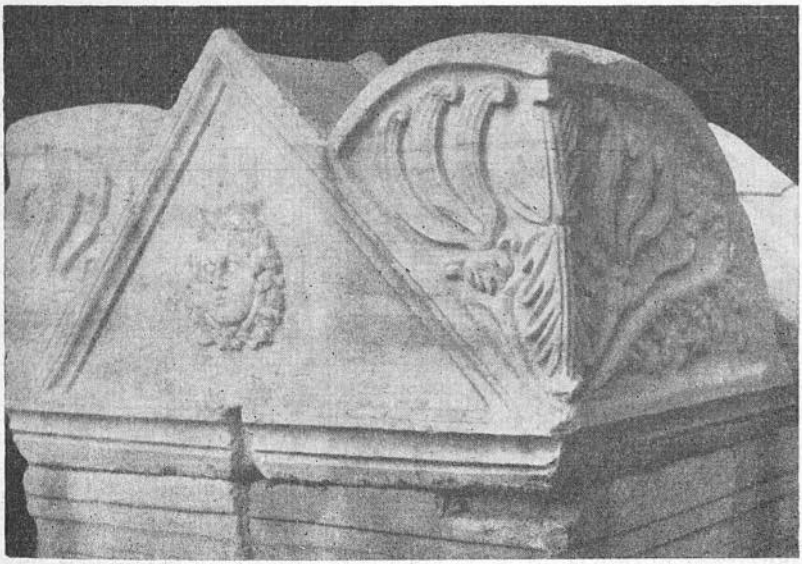

Fig. 4

www.ziuaconstanta.ro

şi care formează axul decorului, este ornamentată cu două frunze de acant lungi, cu marginile crestate des şi adînc, pînă la nervura mediană; vîrfurile frunzelor sînt uşor arcuite spre exterior. Frunzele sînt aşezate pe aceeaşi linie, una cu vîrful în sus, iar alta cu vîrful în jos. De o parte şi de alta a acestor frunze cîte o semipalmetă ocupă cea mai mare parte din suprafaţa acroterei. Fiecare braţ al palmetei este brăzdat de trei şanţuri longitudinale. La baza fiecărei palmete, cîte o frunză mică de acant, încadrată de două braţe ale unei mlădiţe, formează suportul palmetei. Pe faţa cea mare a acroterei, unul din capetele mlădiţei se termină printr-o floare în rozetă, cu patru petale. Pe faţa mică a acroterei, braţul mlădiţei care trebuia să poarte floarea este întrerupt de linia frontonului, încît floarea este suprimată.

Elementele descrise pînă acum sînt comune ambelor feţe ale acroterei. Pe faţa mare apare în plus o ramură lungă cu frunze de acant mici şi dese, care ocupă tot golul rămas sub palmetă şi floare, în partea inferioară a acroterei (fig. 2). Frunzele rămase sînt aşezate numai în partea de jos a ramurii, încît prin ramură se face o delimitare între palmetă şi frunzele de acant.

Meduza. În mijlocul frontonului, capul Meduzei (fig. 4 şi 5): faţa mare, obrajii plini, bărbia masivă; fruntea lată, cu o cută verticală şi una orizontală. De jur împrejurul capului, părul bogat, în şuviţe ondulate mici şi dese. Sub bărbie, doi şerpi înnodaţi, cu capetele conturate întinse lateral; în creştet, două aripioare ondulate. În ondulaţiile părului nu se disting şerpi încolăciţi.

Ochii mari, arcadele proeminente, sprîncenele stufoase exprimate plastic, cu două cute adîncite pe linia de îmbinare; globul ochilor oval, încadrat de pleoape grele, care acoperă jumătate din suprafaţa globului; pupila şi irisul nu sînt marcate. La marginea interioară a ochiului, punctul de îmbinare al pleoapelor marcat printr-o gaură făcută cu sfredelul. Nasul gros, cu nările umflate, gura mică, cu buzele strînse.

Figura Meduzei de pe sarcofagul nostru, prin încruntarea chipului, redată în special de cutele arcuite de pe frunte şi de contracţia buzelor, degajă mai mult supărare şi durere, decît groază şi înfricoşare, cum era cunoscută Meduza într-o epocă mai veche. Totuşi, pe alte sarcofage din aceeaşi epocă ea are de obicei privirea senină.

Multe trăsături sînt tratate convenţional. Astfel liniile de pe frunte şi de la împreunarea sprîncenelor sînt lucrate la fel la portretul defunctului şi la cel al Meduzei; de asemenea nasul pare identic pe ambele portrete.

www.ziuaconstanta.ro

În privința datării sarcofagului, nu încap îndoieli : o serie de elemente precizează și limitează epoca în care a fost executat. Să observăm mai întîi că părul și barba nu sînt realizate prin schițarea firelor, așa cum se obișnuia în epoca lui Hadrian, ci prin bucle mici cu adînciturî între ele și așezate în direcții diferite. Este metoda de lucru introdusă de la Antoninus Pius. Barba, de asemenea buclată, imita pe cea a filozofilor greci [1]. Portretul defunctului de pe acest sarcofag are multe asemănări în privința execuției părului și a bărbii cu portretele atît de cunoscute ale lui Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus și Septimius Severus [2].

Tratarea ochilor, sumară, atît la portretul defunctului cît și la cel al Meduzei cu pupila și irisul neexprimate plastic, trădează epoca de tranziție din sec. II [3] ; accentuarea însă a expresivității prin linii adînc săpate marchează trăsături caracteristice epocii Severilor.

Fig. 5

[1] I. T. Kruglikova, *Мраморная голова из Аполлонии*, în SA, 3, 1962, p. 219.
[2] Max Wegner, *Die Herrscherbildnisse in antoninischer Zeit*, Berlin, 1939, p. 127 — 141 ; 261 — 268 și pl. 1 — 5 ; 16 ; 49 — 56 ; R. Paribeni, *Il ritratto nell'arte antica*, Milano, 1934, pl. CCLIII—IV, CCLXII, CCLXXIV—CCLXXV și CCLXXXIX.
[3] I. T. Kruglikova, *op. cit.*, p. 219.

www.ziuaconstanta.ro

Pe baza acestor elemente putem încadra sarcofagul în perioada cuprinsă între sfîrşitul domniei lui Antoninus Pius şi începutul epocii lui Septimius Severus.

Inscripţia. În afară de textul din *tabula ansata*, pe marginea superioară a arcei este scrisă formula χαῖρε παροδεῖτα cu παροδεῖτα despărţit în două pentru a se încadra în mijlocul lungimii sarcofagului. Scrierea este îngrijită, cu o bună repartizare a literelor pe rînduri (fig. 6). În r. 1 de pe *tabula ansata*, o greşeală de lapicid la cuvîntul Ζμάραγδος corectată de două ori; prima dată a scris Μα... a doua oară a corectat Σμ..., iar apoi ultima Ζμ...; O mai mic decît celelalte litere. Ligaturi : r. 2 : Ω + N, r. 4 : H + N şi r. 5 : H + Γ. Înălţimea literelor : 3—3,8 cm.

Χαῖρε παροδεῖτα
Ἀλέξανδρος Ζμαρά-
γδου φυλῆς Οἰνώπων
φιλότειμος κατεσκεύασα
τὴν πύαλον ἑαυτῷ καὶ
τῇ γυναικὶ Κυρίλλα Φιλο-
κλέους ..... /EN
..... |E
..... I

Fig. 6

www.ziuaconstanta.ro

O inconsecvență de acord : Ἀλέξανδρος care ridică monumentul, vorbește la persoana I singular (κατεσκεύασα), pentru ca apoi, cînd spune pentru cine l-a pus și vorbind de soția lui și de el, să folosească pronumele reflexiv de persoana a III-a pentru numele lui ; forma ἑαυτῷ în loc de ἐμαυτῷ este rar întrebuințată[1]. Forma πύαλος pentru πύελος foarte rar întîlnită ; mai este cunoscută la Tomis pe o inscripție mai veche[2] și este socotită ca formă elenistică[3]. Patronimul Ζμάραγδος, rar întîlnit în toată lumea antică[4] ; pe țărmul vest-pontic pentru a doua oară[5].

Tribul Οἰνώπων este atestat acum pentru a doua oară. Prima inscripție pomenind acest trib s-a descoperit cu aproape 70 de ani în urmă și a fost folosită în multe studii[6].

Prin noua atestare defunctul, în afară de faptul că făcea parte din φυλὴ Οἰνώπων mai are și titlul de φιλότειμος, titlu onorific, cu unele atribuții și funcții în cadrul tribului, dar care apare și ca epitet de distincție în alte inscripții[7]. Caracterele paleografice întăresc datarea, făcută pe baza elementelor sculpturale, pentru a doua jumătate a sec. II e.n.

2. Inv. 2096. Sarcofag din calcar, cu inscripție în limba greacă. Dimensiuni : sarcofagul 2,04 × 1,12 × 0,855 m ; *tabula ansata* : 0,595 × 0,430 m (fig. 7). A fost descoperit în 1960 în necropolă, pe șantierul de locuințe de lîngă gara nouă. Sarcofagul, lucrat în calcar friabil cu cochilii și găuri în piatră, este alcătuit din arcă și capac. Arca, cioplită dintr-un bloc, are pe o laterală lungă inscripție în *tabula ansata*; *tabula ansata* simplă, ieșită în relief față de peretele sarcofagului. Capacul, mai mare

---

[1] G. Mihailov, *La langue des inscriptions Grecques en Bulgarie*, Sofia, 1943, p. 149—150.

[2] AEM, VIII, p. 24, nr. 63 : IGRR, I, nr. 624.

[3] G. Mihailov, *op. cit.*, p. 7.

[4] W. Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Brauschweig, 1863—1870, p. 1418 ; apare în Atena și Attica sub forma Ζμάραγδος, IG, III_1, nr. 1105, 1120, 1153, 1165, 1210 și cu grafia Σμάραγδος IG, III_1, nr. 138, 1090, 1122, 1138.

[5] Prima dată întîlnit în Marcianopolis, G. Mihailov, IGB, II, nr. 816, sub forma Σμάραγδος.

[6] AEM, XIX, 1895, pp. 227—229, nr. 94 ; Cf. Fr. Bilabel, *Die ionische Kolonisation*, Leipzig, 1920, p. 123 ; V. Pârvan, în Dacia, I, 1924, p. 274 ; K. Latte, în RE, vol. XX, col. 1000—1008 și W. Ruge, în RE, vol. XVII, col. 2259. Toată problema de ansamblu a triburilor din Tomis e tratată pe larg de Iorgu Stoian în Studii Clasice, III, 1961, p. 175—202 și în *Tomitana, Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București, 1962, p. 56—74.

[7] V. Pârvan, *Histria IV*, p. 603, nr. 20, VII, p. 93, nr. 59 ; Dacia, II, 1925, p. 276—278 ; D. M. Pippidi, *Histria, I*, 1954, p. 550, nr. 25.

www.ziuaconstanta.ro

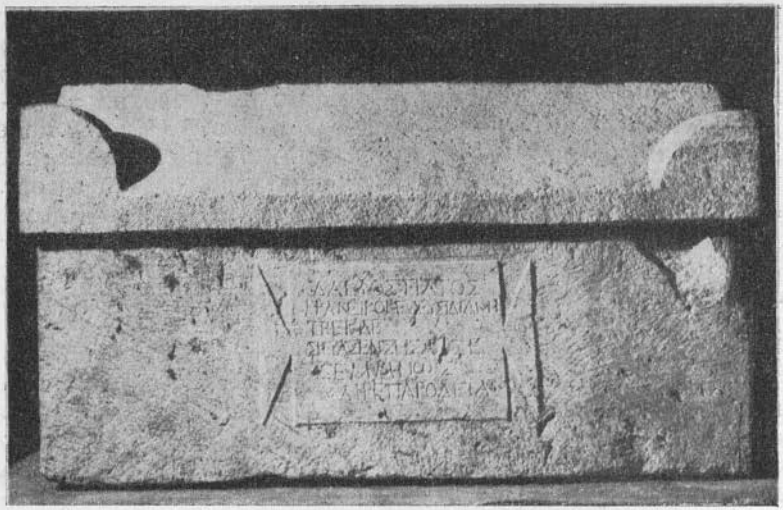

Fig. 7

decît arca, formează o streaşină de jur împrejur ; este în pantă dublă, iar la colţuri are acrotere neornamentate, uşor diferenţiate ca mărime.

Capacul era prins de arcă prin două crampoane de fier plumbuite ; plumbul crampoanelor, ornamentat cu nervuri în unghi dispuse în jurul unui ax median. Sarcofagul, nejefuit, era trîntit pe laterală cu inscripţia în sus. Interiorul lui, umplut pe jumătate cu pămînt, fie pus iniţial peste mort, fie adus de apa pluvială infiltrată prin găurile rămase între capac şi arcă. Scheletul, pus în sicriu de lemn, de la care s-au mai găsit cuiele de fier, era aşezat cu capul la nord-est ; unele oase erau deplasate, probabil din cauza rostogolirii care s-a produs mai tîrziu, după îngropare.

Inventarul funerar găsit în sarcofag se compune din : o cană de lut spartă din pastă sfărîmicioasă, două vase de sticlă sparte, un opaiţ corodat, din pastă sfărîmicioasă, din care se păstrează numai partea superioară (fig. 8).

Inscripţia. Scriere îngrijită, dar cu o inegală repartiţie a literelor pe rînduri, din cauza găurilor şi a fisurilor din piatră, ocolite de lapicid (Fig. 9). Ligaturi numai pe r. 2 : H + P, N+E, M+E, D+E, M+H. Înălţimea literelor : 3,7 — 4,2 cm.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 8

Δαμόστρατος
Ἡρᾶ Νεικομεδεὺς ἰδίᾳ μη-
τρὲ κατε-
σκεύασεν ζησάσε
σεμμνῶς
χαῖρε παροδετα

Particularități : forma dorică Δαμόστρατος în loc de Δημόστρατος puțin obișnuită la Tomis, dar frecventă în alte părți. De remarcat încă : Νεικομεδεύς pentru Νικομηδεύς, cu ε în loc de η și cu ει în loc de ι, frecvent și curent în această epocă [1]; μητρέ pentru μητρί ; ζησάσε în loc de ζησάση ; σεμμνῶς pentru σεμνῶς ; παροδετα pentru παροδεῖτα.

Numele Heras neîntîlnit în ținuturile noastre, dar frecvent în Grecia, Egipt etc. [2]; personaje originare din Nicomedia mai sînt cunoscute la Tomis, din două inscripții mai vechi [3], precum și dintr-una pe care a publicăm acum (nr. 4).

---

[1] G. Mihailov, *La langue*....., p. 31.
[2] IG, III_1, nr. 1105, 1114, 1160, 1089, SEG, VIII, nr. 530.
[3] Una în latinește AEM, VIII, p. 3, nr. 7=CIL, III, 7532. Una în grecește, IGRR I, nr. 648.

www.ziuaconstanta.ro

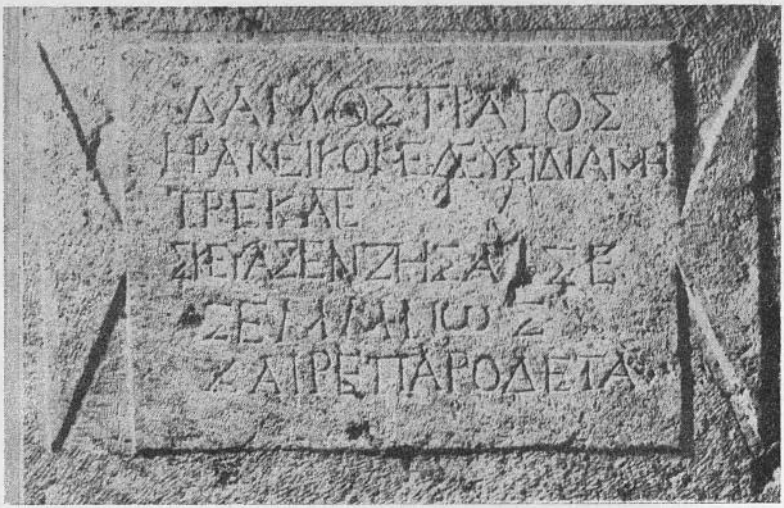

Fig. 9

După scriere, ca şi după inventarul funerar găsit în sarcofag — din care tipul de cană şi de opaiţ sînt binecunoscute din alte morminte descoperite la Tomis, din a doua jumătate a sec. II sau prima jumătate a sec. III.

3. Inv. 36. Stelă funerară pe placă de marmură, cu inscripţie în limba greacă. Dimensiuni : 0,820 × 0,480 × 0,140 m. A fost descoperită în 1960, în săpăturile din necropolă de pe str. Ştefan cel Mare, într-un mormînt deranjat. Placa păstrată în întregime, cu mici ciobituri pe partea sculpturală. Partea superioară a stelei, în formă de fronton în arc cu acrotere mici, simple. Sub fronton, într-o nişă, bustul defunctei văzut din faţă, cu mîna dreaptă îndoită din cot, cu palma strînsă la piept. De pe cap, un văl cade pe umeri şi pe braţe, acoperindu-le (fig. 10).

Faţa ovală, fruntea lată, obrajii plini şi prelungi ; ochii mari, sprîncenele arcuite, orbitele pronunţate, globul oval, cu pleoapele conturate. Nasul lung şi subţire, uşor coroiat, nările fine, pronunţate. Gura mare, fermă, buzele arcuite în mod exagerat spre a reliefa gura. Părul bogat, aranjat după coafura de tradiţie elenistică, „mellonfrisur" întîlnit în epoca romană la Plautilla [1].

[1] R. Paribeni, *op. cit.*, p. 29—30, pl. CCXCIV.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 10

www.ziuaconstanta.ro

Cioplitorul a avut atenția concentrată mai ales pentru executarea portretului, neglijînd astfel celelalte părți și nerespectînd proporțiile. În totalitatea ei, sculptura este o operă rigidă, nedepășind convenționalismul și schematismul artei statuare funerare. Execuția artistică este caracteristică artei provinciale.

Inscripția. Scrierea îngrijită, literele tăiate cu multă fantezie ; cu *apices* ; Y tăiat la mijloc cu o bară orizontală ; Ξ cu bara oblică cu buclă ; E cu bara orizontală din mijloc neunită cu cea verticală ; A cu bara de la mijloc în unghi. Literele nu sînt bine repartizate pe rînduri, încît în finalul r. 1 și 2 avem restrîngeri și micșorări de litere, iar pe r. 3 diftongul OY cu Y în interiorul lui O. Rîndurile 3 și 4 , necomplete, nu sînt așezate în mijlocul pietrei. Ligaturi numai în r. 2 : N + H de două ori. Înălțimea literelor : 2,2 — 2,8 cm. Φ 4,5 cm ; cele mici 1,2 —1,8 cm.

Χρυσίον Δημοσθένου
γυνὴ δὲ γενομένη Αφφου
Ἀλεξάνδρου ζήσασα
ἔτη κε'. Χαίρετε

Genitivul Δημοσθένου e frecvent în inscripții, în același timp cu cel în -ους [1]. Χρυσίον, cunoscut în onomastica pontică [2]. Numele Αφφος des întîlnit în orașele pontice [3], în interiorul Traciei [4] și în Asia Mică [5], de unde probabil că s-a răspîndit în tot Pontul [6].

Caracterele paleografice și felul cum este sculptat bustul defunctei, în special coafura, sînt caracteristice începutului sec. III, perioada în care datăm monumentul [7].

---

[1] G. Mihailov, *La langue...* ..., p. 133—134.

[2] V. Pârvan, *Histria IV*, nr. 38 și SEG, II, nr. 457; G. Mihailov, IGB, I, nr. 112.

[3] În Tomis : Grigore Tocilescu, AEM, VI, 28, nr. 57 (Απφη); în Histria : V. Pârvan, *Histria IV*, p. 595—596 (Κουτιλης Απφου); D. M. Pippidi, *Histria I*, 1954, p. 559. nr. 33 (Διογένης Απφου), I.I. Russu, în SCIV, IX, 1958, p. 53; în Dionysopolis : G. Mihailov, IGB, I, nr. 28 (Απφια Φαν.); în Odessos : G. Mihailov, IGB, I, nr. 254 (Απφια Ἀγαθήνορος), nr. 107 (Απφια Ἀρτεμιδώρου), nr. 113 (Αφφια Αρτεμιδορου); în Panticapaeum : IOSPE, II, nr. 17 (Απφη Ἀθηναιο(υ)) : D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 20—21.

[4] În Kozarsko, în BDB, 305 (Αφφη Κοκειον).

[5] În Prusa, CIG, 3720 (Αφη). În Bitinia, BCH, 27, 1903, nr. 19 (Αφια).

[6] G. Mihailov, *La langue...*, p. 67.

[7] R. Paribeni, *loc. cit.*

www.ziuaconstanta.ro

4. Inv. 1430 (Fig. 11). Placă de calcar cu inscripție în limba greacă. A fost găsită în 1961 pe terenul fostei gări, în săpăturile de la bazilica mare. Piatra a fost folosită ca material de construcție ; s-a păstrat numai partea inferioară a inscripției, cu distrugeri pe ambele margini ; în mijlocul pietrii, o gaură care afectează literele din r. 2 și 3. Dimensiuni : 0,330 × 0,300 × 0,110 m.

Fig. 11

Scrierea clară, dar cu diferențe între înălțimea literelor : în primele două rînduri litere mari, ca apoi în r. 3 și mai ales în r. 4 să se micșoreze aproape la jumătate. Ligaturi : r. 1 : H + P și N + H. Înălțimea literelor 3,5—5,2 cm.

[....θυγάτ]ηρ, γυνὴ [δὲ.....]
[.....] Νεικ[ομ]ηδ[εύς]
[.....ἐ]κ τῶν ἰδίων ἐ[ποίησεν]
[χα]ῖρε παροδεῖτ[α]

Numele unui tomitan originar din Nicomedia este întîlnit aci pentru a patra oară [1].

[1] V. inscripția, nr. 2 și nota referitoare.

www.ziuaconstanta.ro

5. Inv. 2108 (Fig. 12). Stelă funerară cu inscripție în limba greacă. Descoperită în 1961 în săpăturile din necropolă de pe strada I. Lahovari ; spartă și refolosită la închiderea intrării într-un mormînt-firidă. S-au păstrat numai două fragmente :

Fig. 12

unul din partea superioară — jumătatea din stînga a frontonului — iar altul din inscripție, care nu se racordează cu primul. Monumentul este alcătuit din două registre : primul — partea superioară, frontonul, cu acrotere la colțuri ; al doilea — cîmpul inscripției, din care se păstrează numai o bucată.

Acrotera, ornamentată cu o semipalmetă curbată mult spre interior, ocupă partea superioară ; în partea inferioară frunze de acant cu lobii mici. Din aceste frunze îndreptate în jos, ies alte două frunze lungi, care ocupă partea inferioară și îngustă a acro-

www.ziuaconstanta.ro

terei, formînd un suport pentru palmetă. Palmeta lucrată îngrijit, muchiile pronunțate; brațele palmetei prea groase pentru spațiul pe care-l ocupă. În schimb, frunzele de acant abia schițate, calcarul nepermițînd o cizelare și o conturare a nervurilor. Muchia exterioară a acroterei păstrată numai în partea superioară, pe toată înălțimea palmetei; pe partea inferioară, în loc de muchie, o frunză cu nervuri longitudinale, nedințată.

În interiorul frontonului, în colțul din stînga, litera Θ; K probabil că era în colțul din dreapta, lăsînd la mijloc spațiu pentru chipul Meduzei.

Al doilea registru format de inscripție, mărginit de un chenar dublu profilat.

Inscripția. Scrierea îngrijită Θ de pe fronton tăiat cu multă eleganță, se deosebește de literele inscripției. Înălțimea literelor : 3,5—3,7 cm, Θ 7,5 cm.

Θ(εοῖς) [Κ(αταχθονίοις)]
..... ΑΙΩ .....
..... βίον ἀϊδ[ιον !] ....
..... βρ]οτοῖσιν .....

Βροτοῖσιν, dativul în -οισι formă poetică[1], încît probabil că inscripția era scrisă în versuri.

În mormînt s-au găsit obiecte din inventarul funerar : două vase ceramice întregi, un fragment din fundul altui vas (fig. 13) și 6 monede de bronz de la împărații Commodus, Caracalla, Geta și Severus Alexander. Pe baza monedelor știm data ultimă la care a putut fi lucrată inscripția. După caracterele paleografice, dar mai ales după cele sculpturale — felul cum este tăiată palmeta și frunzele de acant — monumentul nu putea fi mai vechi de mijlocul sec. II e.n.

6. Inv. 1475 (Fig. 14). *Tabula ansata* cu inscripție în limba greacă, dintr-un sarcofag din piatră de calcar. Descoperită în 1961, lîngă zidul de incintă, într-un sondaj făcut între Poarta de vest și Poarta de nord. Nu s-a găsit decît un fragment din arca sarcofagului (0,310 × 0,300 × 0,140 m) cu o parte din *tabula ansata*. Din inscripție se păstrează colțul din stînga sus, cu litere din primele trei rînduri. Scrierea îngrijită : în r. 2 ligatura Π + Ρ; înălțimea literelor 3,5 cm.

[1] G. Mihailov, *La langue*.... ..., p. 143.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 13

TITO.....
ΠΡΕ .....
ΤΟΥ .....

În r. 1 se observă conturul literei O, de la Τίτο[ς], sau Τίτο[ν] Literele ultimului rînd, deşi slab vizibile pe piatră, sînt totuşi sigure.

7. Inv. 1432 (Fig. 15). *Tabula ansata* cu inscripţie în limba greacă, dintr-un sarcofag de calcar (0,285 × 0,410 × 0,130m) descoperită în 1960 în săpăturile de la edificiul roman cu mozaic, refolosită într-un zid modern. Se păstrează un fragment din partea superioară a unui sarcofag, iar din tabula ansata colţul stîng de sus, cu litere din primele două rînduri. Piatra, calcar poros cu multe asperităţi.

Scrierea prezintă inconsecvenţe în tăierea literelor; cele din primul rînd sînt tăiate îngrijit şi de aceeaşi dimensiune,

www.ziuaconstanta.ro

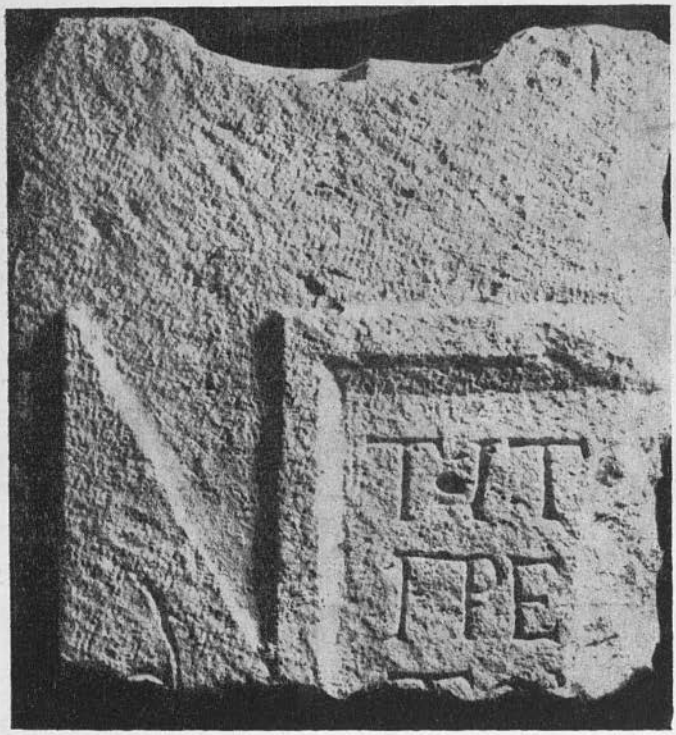

Fig. 14

cele din al doilea rînd sînt mai mici, de mai multe dimensiuni și înghesuite. Σ lunar. Înălțimea literelor 2,4—3,6 cm.

ΧΡΥΣΟΟΣ .....
ΣΑΣΑΟΥΣΗ///.....

Χρυσοος pentru Χρυσός?

8. Inv. 1429 (Fig. 16). Fragment de *tabula ansata* cu inscripție în limba greacă, dintr-un sarcofag de marmură (0,500 × 0,420 × 0,155 m). Găsită în săpăturile din 1960 de la edificiul roman cu mozaic, refolosită ca piatră de construcție într-un zid modern. Se păstrează un fragment din arca sarcofagului, cu colțul superior drept de la *tabula ansata*. Din inscripție au rămas ultimele litere din primele patru rînduri. Scrierea îngrijită, înălțimea literelor 2,5—4 cm.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 15

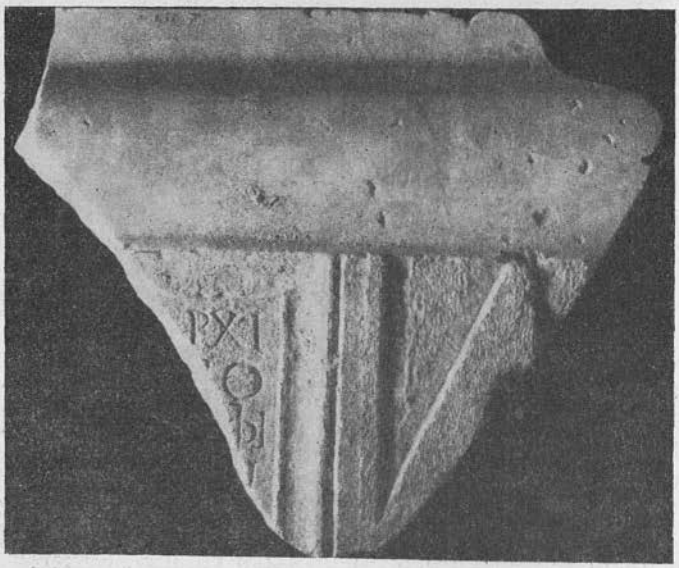

Fig. 16

www.ziuaconstanta.ro

..... APXI
..... IO
..... ΦI
.....I

★

Deși puține la număr, monumentele funerare prezentate completează numărul monumentelor funerare de marmură și de piatră din Tomis, atestînd totodată numărul mare al sarcofagelor folosite în acest oraș în epoca romană, în sec. II—III. Sarcofagul de marmură cu bustul defunctului (nr. 1) este, alături de cel cu simboluri descoperit în 1931 [1], cel mai important dintre toate cîte se cunosc pînă acum.

Piesele sînt găsite în săpăturile din necropolă. În parte distruse din antichitate, ele ne întregesc aspectul jefuirii mormintelor și al profanării monumentelor încă în prima jumătate a sec. III. Stela funerară (nr. 5) găsită spartă și refolosită pentru astupatul intrării într-un mormînt-firidă, a fost distrusă înainte de mijlocul sec. III, adică înainte de eventualele distrugeri provocate de goți și cu mult înainte de distrugerile pe care le-au făcut mai tîrziu creștinii monumentelor păgîne. Distrugerea sarcofagului de marmură (nr. 1) spart în bucăți mici pentru folosirea lui ca material de construcție s-a produs în plină antichitate.

Textele epigrafice aduc interesante contribuții prin onomastica lor și prin unele probleme de limbă pe care le ridică. Tribul Οἰνώπων este acum atestat pentru a doua oară, nicomedienii sînt atestați pe încă două inscripții (nr. 2 și 4); toate aceste documente ne ajută la studierea componenței etnice a populației din Tomis în sec. II—III.

ТОМИТАНСКИЕ НАДГРОБНЫЕ ПАМЯТНИКИ С НАДПИСЬЮ

РЕЗЮМЕ

Во время строительных работ в Констанце были открыты и исследованы больше четырехсот эллинистических, позднеэллинистических и римских могил.

[1] Em. Coliu, *op. cit.*

www.ziuaconstanta.ro

В данной работе описаны несколько таких надгробных памятников с надписями, найденных внутри города.

1. № по описи 2095. Мраморный саркофаг с надписью на греческом языке, ограбленный и разбитый еще в древности. Найденные остатки представляют почти две трети целого, что дает возможность полного его восстановления. Из надписи, выдолбленной на *tabula ansata* сохранилось целиком пять строк, последние же три представлены лишь конечными буквами.

Среди декоративных и скульптурных элементов саркофага выделяется бюст покойного. Левая акротера, где должен стоять бюст покойницы, отсутствует. Остальная часть передней акротеры и задняя акротера целы, они украшены аканговыми листьями. В середине фронтона, на правой стороне крышки, изображена медуза.

Портрет очень выразителен, хотя некоторые его черты изображены суммарно.

Скульптурные элементы дают возможность считать памятник принадлежащим эпохе с конца правления Антонина Пия до начала правления Септимия Севера.

Надпись. Кроме текста на *tabula ansata*, под крышкой саркофага написана формула χαῖρε παροδεῖτα; последнее слово разделено на две части. Почерк аккуратен. Отмечаем на первой строке *tabula ansata* ошибку камнерезца: имя Ζμάραγδος было сначала написано Μα . . ., потом поправлено Σμα . . . и, наконец, Ζμα . . . Отмечаем еще πύαλος вместо πύελος, форма, считающаяся эллинистической. В надписи встречается во второй раз племя Οἰνώπων.

2. № по описи 2096. Известняковый саркофаг с греческой надписью, целиком сохранившийся, неограбленный. Внутри найдены, кроме скелета, кувшин и светильник и два разбитых стеклянных сосуда.

Надпись на *tabula ansata* аккуратна. Отмечаем дорическую форму Δαμόστρατος, Νεικομεδεύς вместо Νικομηδεύς, μετρέ вместо μετρί, ζησάσε вместо ζησάσῃ, σεμνῶς вместо, σεμνῶς, παροδετα вместо παροδεῖτα.

Судя по надписи и по найденному погребальному инвентарю, саркофаг относится ко второй половине II-го, или первой половине III-го вв. н.э.

3. № по описи 36. Мраморный надгробный столб (*stela*) с греческой надписью и бюстом покойного. Работа характерна для провинциального искусства.

www.ziuaconstanta.ro

Надпись. Буквы высечены искусно. Отмечаем родительный падеж Δημοσθένου, также часто употребляемый в надписях, как и Δημοσθένους. Имя Ἄφφος достаточно известно в понтийских городах.

По почерку и по скульптуре памятник относится к началу III-го в. н.э.

4. № по описи 1430. Известняковая плита, использованная в качестве строительного материала, с отрывком греческой надписи. Здесь впервые встречается имя жителя Томиса, уроженца Никомедии.

5. № по описи 2108. Два отрывка надгробной стелы с греческой надписью, использованы при входе другой гробницы. Сохранился лишь фронтон с акротерами и часть аккуратно высеченной надписи.

Отмечаем поэтическое слово (в дательном падеже) βροτοῖσιν.

Памятник, по-видимому, не старше середины II-го в.

6. № по описи 1475. *Tabula ansata* саркофага. Сохранилось лишь начало первых трех строк греческой надписи.

7. № по описи 1432. Отрывок *tabula ansata* известнякового саркофага, с греческой надписью.

8. № по описи 1429. Отрывок *tabula ansata*, вновь использованной в качестве строительного материала. Почерк аккуратный.

MONUMENTS FUNERAIRES À INSCRIPTIONS PROVENANT DE TOMIS

RÉSUMÉ

Pendant les travaux édilitaires de Constantza on a découvert et étudié plus de 400 tombeaux hellénistiques, hellénistiques tardifs ou romains. L'auteur présente quelques monuments funéraires à inscriptions, découverts à l'intérieur de la ville.

1. N° d'inventaire 2 095. Sarcophage de marbre à inscription grecque, pillé et cassé dès l'antiquité. Les fragments

www.ziuaconstanta.ro

découverts représentent 2/3 du sarcophage, ce qui permet la reconstitution du monument. Il reste de l'inscription incisée dans la *tabula ansata* cinque lignes, les trois dernières représentées seulement par les lettres finales.

Parmi les éléments décoratifs et sculpturaux du sarcophage on remarque, dans l'acrotère droite sur la façade du monument, le bust du défunt. L'acrotère gauche, où devait être représentée la femme du défunt, manque. L'autre face de l'acrotère antérieur et l'acrotère postérieur, qui sont conservés, sont ornés avec des feuilles d'acanthe. Au milieu du fronton, au côté droit du couvercle on a représenté une méduse. Le portrait est bien expressif, quoique par endroits sommairement traité. Les éléments sculpturaux permettent de considérer le monument comme provenant de l'époque qui s'étend de la fin du règne d'Antonin le Pieux jusqu'au commencement du règne de Septime Sévère.

L'inscription. Outre le texte de la *tabula ansata*, sous le couvercle du sarcophage on lit la formule χαῖρε παροδεῖτα, le dernier mot divisé en deux. L'écriture est soignée. Il faut remarquer a la Ière ligne sur la *tabula ansata* une faute de lapicide : le nom Ζμάραγδος fut écrit premièrement Μα..., corrigé par suite en Σμα... et enfin en Ζμα... Notons encore la forme πύαλος pour πύελος, considérée comme hellénistique. L'inscription atteste pour la deuxième fois la tribu des Οἰνώπων.

2. N° d'inventaire 2 096. Sarcophage de calcaire à inscription grecque, conservé intact, sans être pillé. On y trouva, hors le squelette, un pot et une lampe en céramique ainsi que deux vases de verre cassés.

L'inscription sur la *tabula ansata* est soignée. On y remarque la forme dorique Δαμόστρατος, Νεικομεδεύς pour Νικομηδεύς, μετρέ pour μετρί, ζησάσε pour ζησάσῃ, σεμνῶς pour σεμνῶς, παροδετα pour παροδεῖτα.

L'écriture et l'inventaire funéraire montrent que le sarcophage date de la deuxième moitié du IIe siècle ou de la première moitié du IIIe.

3. N° d'inventaire 36. Stèle funéraire en marbre avec le buste de la défunte et une inscription grecque, travail caractéristique pour l'art provincial.

L'inscription en lettres incisées avec fantaisie. A remarquer le génitif Δημοσθένου, fréquent dans les inscription tout aussi que Δημοσθένους. Le nom Αφφος est déjà connu dans les villes pontiques.

www.ziuaconstanta.ro

D'après la graphie et la sculpture l'auteur considère que le monument appartient au commencement du IIIe siècle.

4. N° d'inventaire 1 430. Plaque de calcaire, qui contient un fragment d'inscription en grec ; elle fut utilisée comme matériel de construction. On y trouve pour la quatrième fois le nom d'un tomitain originaire de Nicomédie.

5. N° d'inventaire 2 108. Deux fragments d'une stèle funéraire à inscription grecque réutilisés à l'entrée d'un autre tombeau. On a conservé seulement le fronton à acrotères et un fragment de l'inscription, soigneusement exécutée. On y remarque le datif poétique βροτοῖσιν. Le monument ne semble pas appartenir à une époque antérieure au milieu du IIe siècle.

6. N° d'inventaire 1 475. *Tabula ansata* d'un sarcophage, dont on conserve seulement le commencement des premières trois lignes de l'inscription grecque.

7. N° d'inventaire 1 432. Fragment d'une *tabula ansata* d'un sarcophage de calcaire, avec inscription en langue grecque.

8. N° d'inventaire 1 429. Fragment d'une *tabula ansata*, réutilisée comme pierre de construction. Ecriture soignée.

---

www.ziuaconstanta.ro

www.ziuaconstanta.ro

MONUMENTE EPIGRAFICE INEDITE DIN LAPIDARIUL MUZEULUI REGIONAL DE ARHEOLOGIE DOBROGEA*

de N. GOSTAR

Din bogatul material epigrafic inedit aflat în lapidariul muzeului din Constanța și din Mangalia, mi-au fost încredințate pentru publicare cîteva inscripții dintre care unele prezintă un interes deosebit. Am împărțit aceste monumente în trei categorii : inscripții cu caracter public, inscripții cu caracter religios și inscripții funerare.

1. INSCRIPȚII CU CARACTER PUBLIC

Inv. L. 372 (Muzeul din Mangalia). Fig. 1. Placă de marmură albă pe care se păstrează un fragment dintr-o horothesia a callatienilor. Dimensiunile : 0,38 × 0,35 × 0,11 m. A fost refolosită în epoca romano-bizantină la un edificiu creștin, cînd a fost transformată într-un capitel cu semnul crucii ; mai tîrziu, într-o epocă mai nouă, monumentul a fost din nou folosit ca prag la intrarea unei clădiri, din care cauză suprafața scrisă a fost perforată în două locuri, făcînd să dispară o bună parte din textul inscripției, deja mutilată. Scrierea este îngrijită. Înălțimea literelor : 0,12 cm.

* Publicat în Studii Clasice V, 1963 p. 299—313.

www.ziuaconstanta.ro

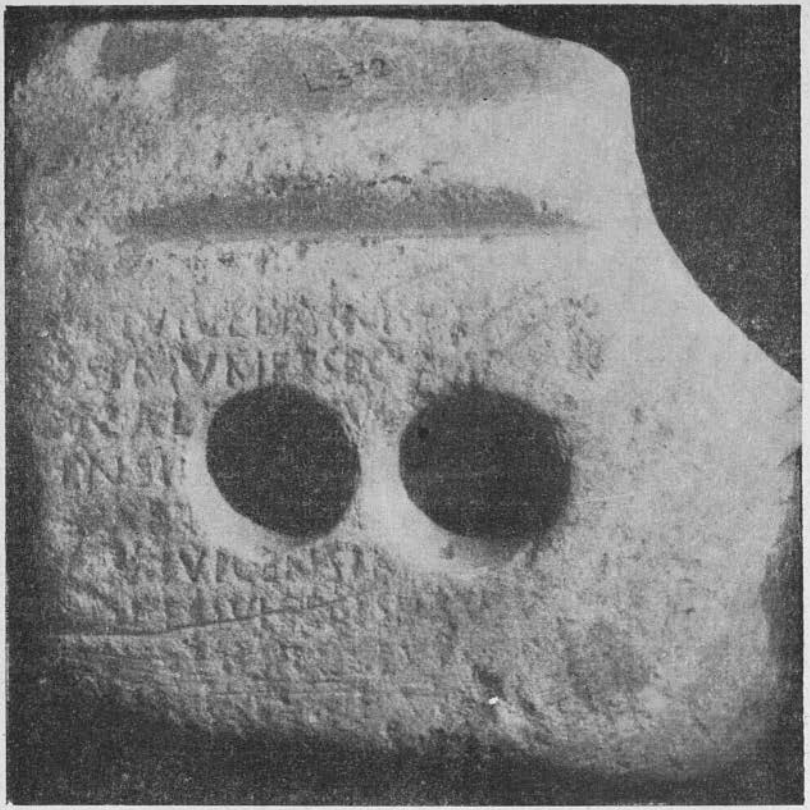

Fig. 1

Deşi inscripţia este extrem de mutilată, totuşi de la început ne putem da seama că textul este identic cu cel al unei inscripţii în limba latină şi cu al alteia în limba greacă, ambele găsite tot la Callatis [1], ceea ce permite următoarea întregire :

1 *a lapid*]*e uicensim*[*o et primo* itinere recto ad lapidem
2 *uice*]*nsimum* et sec[undum, qui est in flexu *inter Asbolodina et*
3 *Sardes, p. II C*] *C C C, a l*[*apid*]*e u*[*icensimo* et secundo sinistrorsum (?) itinere
4 recto *ad lapidem uic*]*ensim*[*um et tertium p. II. a lapide* uicensimo et tertio

[1] Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumänien*, AEM, XIX, 1896, p. 27—30 a extrasului; CIL, III, 14214.

www.ziuaconstanta.ro

itinere recto ad lapidem q]uart[um et uicensi*mum p. II. a lapide quarto et uicensimo* itinere recto ad lapide]m uicensim[um et quin*tum p.* II. a lapide uicensimo et quinto itinere recto ad lapid]em uicensimum [et sextum p .....[1]

Inscripția nu se leagă de fragmentul deja publicat, deci este o inscripție aparte conținînd însă același text.

Din text putem deduce că monumentul este de fapt o *horothesia* a calatienilor, scrisă în mai multe exemplare în limbile greacă și latină; pînă acum se cunosc trei fragmente, unul în limba greacă și două în limba latină. În r. 3 al textului grecesc se poate citi ἀπὸ Καλλάτιδος[2], ceea ce dovedește că prin această hotărnicie se fixa teritoriul orașului Callatis.

În cele două inscripții publicate pînă acum textul *horothesiei* putea fi întregit pînă la *ad lapidem uicensimum et quintum p(edum) II*, pe cînd inscripția noastră continuă hotărnicia pînă la *ad lapidem uicensimum et sextum p(edum)*.

Cuvîntul *uicensimum*, care este un arhaism, ne-ar ispiti să datăm inscripția în sec. I î.e.n. — I e.n., dar forma literelor A, Π, Σ, și Ω din textul grecesc ne indică mai curînd sec. II e.n. N-ar fi exclus însă ca inscripțiile să fie copii mai noi după o *horothesia* extrasă dintr-un *decretum* imperial mai vechi, sau un *senatus consultum* din sec. I î.e.n., unde se prevedeau drepturile, imunitățile și hotarele orașului Callatis[3].

Inv. 1445 (Muzeul din Constanța). Fig. 2. *Titulus honorarius* în limba greacă, descoperit la Mangalia în condiții necunoscute. Lipsește cam jumătate din partea stîngă și sfîrșitul. Dimensiunile 0,48×0,33×0,15 m. Scrierea este îngrijită, cu litere clare, înalte de 5 cm în r. 1, iar în rest de 4 cm.

[Ἀγαθῇι] τύχηι
[Οὐιτράσιο]ν Πωλλίωνα
[πρεσβευτὴν] καὶ ἀντιστρά-
[τηγον Σε]βασ[τ]οῦ καὶ ἑαυ-
[τοὺς.....]

[1] Cuvintele subliniate apar în textul latin și în cel grecesc publicat de Tocilescu. Cantitatea rîndurilor nu este sigură.

[2] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 29.

[3] Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, III—IV, 1927/32, p. 456 urm. (cf. CRAI, 1933, p. 276 urm.) publică textul unui tratat de alianță din sec. I î.e.n., între romani (*populus Romanus*) și Callatis.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 2

Dedicația este pusă în cinstea lui *T. Pomponius Proculus Vitrasius Pollio*, guvernatorul Moesiei Inferior în anul 157 [1], probabil de către orașul Callatis. T. Vitrasius Pollio, în afară de Callatis, a mai fost onorat la Odessos [2], Dionysopolis [3] și Histria [4].

N-ar fi exclus ca înaintea numelui Οὐιτράσιον să fi fost T(ίτον).

Inv. 46 (Muzeul din Constanța). Fig. 3. *Milliarium* de calcar, cu inscripție în limba latină, descoperit la Mangalia în condiții necunoscute. Dimensiunile : 0,66 × 0,32 m.

Suprafața scrisă prezintă multe zgrunțurozități, iar o parte din rotunjirea coloanei a fost cioplită, din care cauză textul prezintă mai multe lacune.

---

[1] A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, în *Diss. Pann.* ser. I, fasc. 11, Budapesta, 1940, p. 72—75.

[2] CIL, III, 762 (cf. p. 1366) = Dessau, ILS, 5751 = IGR, I, 1440.

[3] IGR, I, 663.

[4] V. Pârvan, *Histria IV*, p. 80; id., *Histria VII*, p. 61—67; id. *Dacia*, II (1925), p. 211—213.

www.ziuaconstanta.ro

Inscripția este un palimpsest. Textul nou (*b*) a făcut ca pe alocuri să dispară textul vechi (*a*), care în parte a fost martelat. Literele textului vechi (*a*), cît se mai văd, sînt clare și bine adîncite. Textul nou (*b*) are literele mai mici, iar scrierea mai puțin îngrijită ; litera *A* are bara orizontală frîntă, litera *V* este cu unghiul rotunjit apropiindu-se de forma lui *U*, iar litera *D* de formă aproape pătrată ; r. 4 al textului *b* pare să fi fost martelat.

Înălțimea literelor : în textul *a*, între 4 și 5 cm, iar în textul *b*, între 3 și 4 cm.

a

Im[p(erator) Caesa]r M[arcus]
Aureliu[s An]tonin[us Pi-]
us feli[x] Aug(ustus) ponti-
f[ex maximus] trib[u-
n[iciae potest]atis[... co(n)-]
s(ul) [... proco(n)s(ul) p(ater) p(atriae)] CAE...
NEF . . . . . VSAR

b

Imp(eratores) C[aes(ares)] M(arcus)
Aur[el(ius)] Dioc[l]e-
tianus et M(arcus) Aur-
e[l(ius) Maximianus]
inuicti Aug(usti) et M(arcus)
[Fl(auius)] Val(erius) [C]on[stan-]
[tius et C(aius) Gal(erius) Val(erius)]
[Maximianus .....]

Inscripția *a* este un miliariu de la împăratul Caracalla (212—217). Ultimelor două rînduri este greu a li se da o dezlegare ; ar putea fi nume de localități.

Inscripția *b* este un miliariu din anii 293—305.

2. INSCRIPȚII CU CARACTER RELIGIOS

Inv. 82 (Muzeul din Constanța). Fig. 4. Placă de marmură cu inscripție în limba greacă, descoperită la Mangalia în condiții necunoscute. Dimensiunile : 0,39×0,29×0,10 m.

www.ziuaconstanta.ro

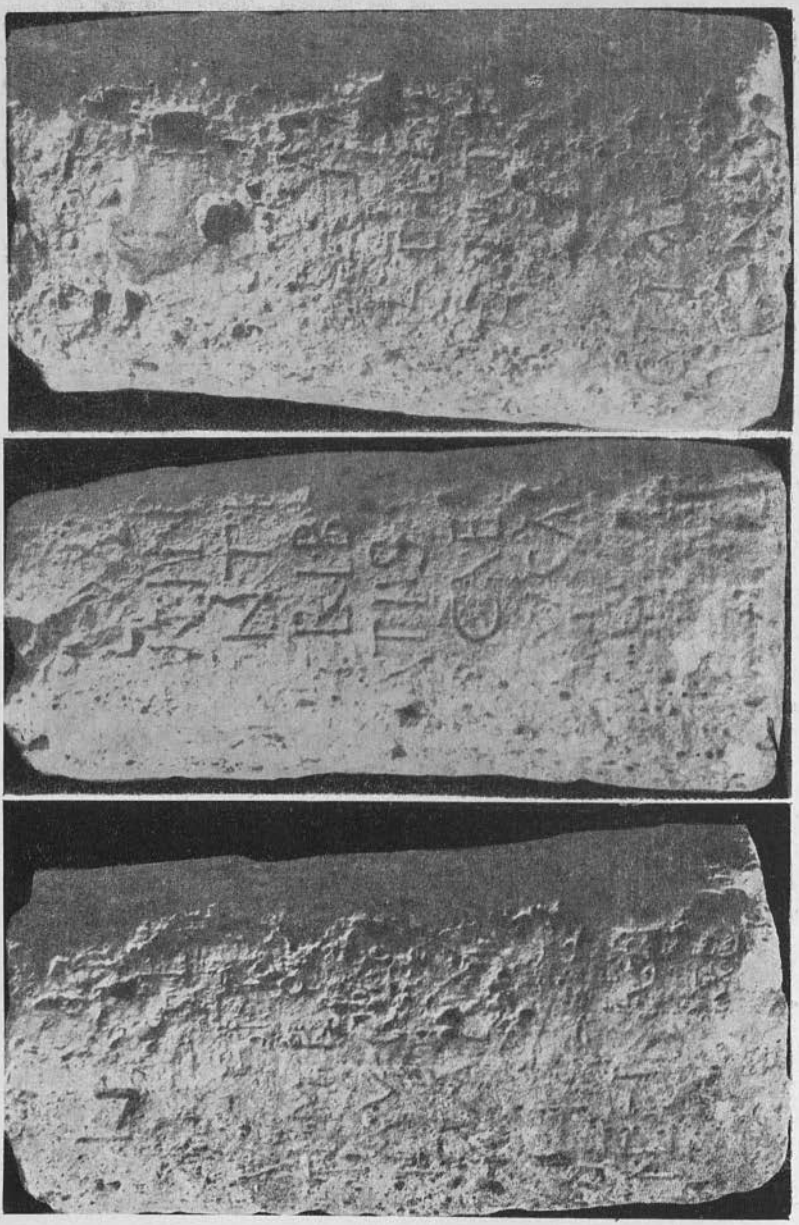

Fig. 3

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 4

Lipseşte cam jumătate din partea stîngă a inscripţiei ; cîteva lovituri au avariat unele litere. Textul a fost încadrat într-un chenar în relief în formă de *tabula ansata*.

Scrierea este îngrijită cu litere clare şi egale, cu excepţia literei O (penultima) din r. 4 imprimată foarte mic şi rotund şi litera I (ultima) din r. 7 imprimată ceva mai mic decît în restul textului ; litera *O* peste tot este de formă rombică iar Σ dreptunghiular ; ligaturi în r. 2 Π + E şi în r. 4 N + Π. Înălţimea literelor : 1,5 cm.

[Ἀγαθῇι Τ]ύχηι
. . . . . οἱ περὶ προστά-
[την . . . . Διο]σκουρίδου κατε-
[σκευάσαντες] ἐκ τῶν ἰδίων πρὸς
. . . . . Ν ὑπογεγραμ-
[μένον . . . .]ενων Ἀπολλω-
[νίδου? . . .]κου καὶ Δομίτι-
[ον Θ]έωνος.

www.ziuaconstanta.ro

Documentul vorbeşte despre un edificiu public sau religios, ridicat de cetăţenii (?) din Callatis, pe cheltuiala lor, probabil pentru sănătatea a doi binefăcători concetăţeni.

În r. 6 se poate întregi unul din numele proprii Ἀπολλωνίου sau Ἀπολλωνίδου. Numele Δομίτιος din r. 7 mai este cunoscut şi la Histria [1]; în r. 8, din motive de spaţiu, a fost preferat numele Θέωνος. Onomastica şi forma literelor datează monumentul în sec. II e.n., poate chiar din prima jumătate a acestui secol.

Inv. 1476 (Muzeul din Constanţa). Fig. 5. Placă de calcar gălbui cu multe porozităţi, descoperită în Constanţa în împrejurări necunoscute, cu inscripţie în limba greacă. Piatra a fost refolosită, deoarece pe suprafaţa scrisă se văd urme de var amestecat cu bucăţi mici de cărămidă. Dimensiunile : 1,45×0,65× 0,30 m. Cam jumătate din partea dreaptă a textului a dispărut în urma erodării şi în general literele sînt destul de şterse. Scrierea îngrijită cu litere înalte de 4—5 cm. Ligatura N + E în r. 3.

Ἀγαθ[ῇι Τύχηι]
ὑψίστ[ωι θεῶι?..]
κὴ ἀνέθη[κε.....]
Ἰσωσθένο[ς....Καλλ-]
ίδρο[μος?.....]
θιασίτιοι καὶ ἱ[ε-]
ρε[ύς...] ION.A..
εὐχαριστήρι[ον...]

În r. 5 este probabil să fie un nume de persoană, de felul lui Καλλ]ίδρο[μος.

Din punct de vedere al limbii remarcăm forma θιασίτιοι, nominativ plural rar folosit în loc de formele θιασῖται sau θιασῶται care sînt mai frecvente ; în r. 3 κή, probabil pentru καί.

Monumentul pare a fi o dedicaţie zeului θεὸς ὕψιστος de către o asociaţie religioasă, după cum reiese din r. 6 şi 7 (θιασίτιοι καὶ ἱερεύς).

---

[1] V. Pârvan, *Histria VII*, p. 40.

www.ziuaconstanta.ro

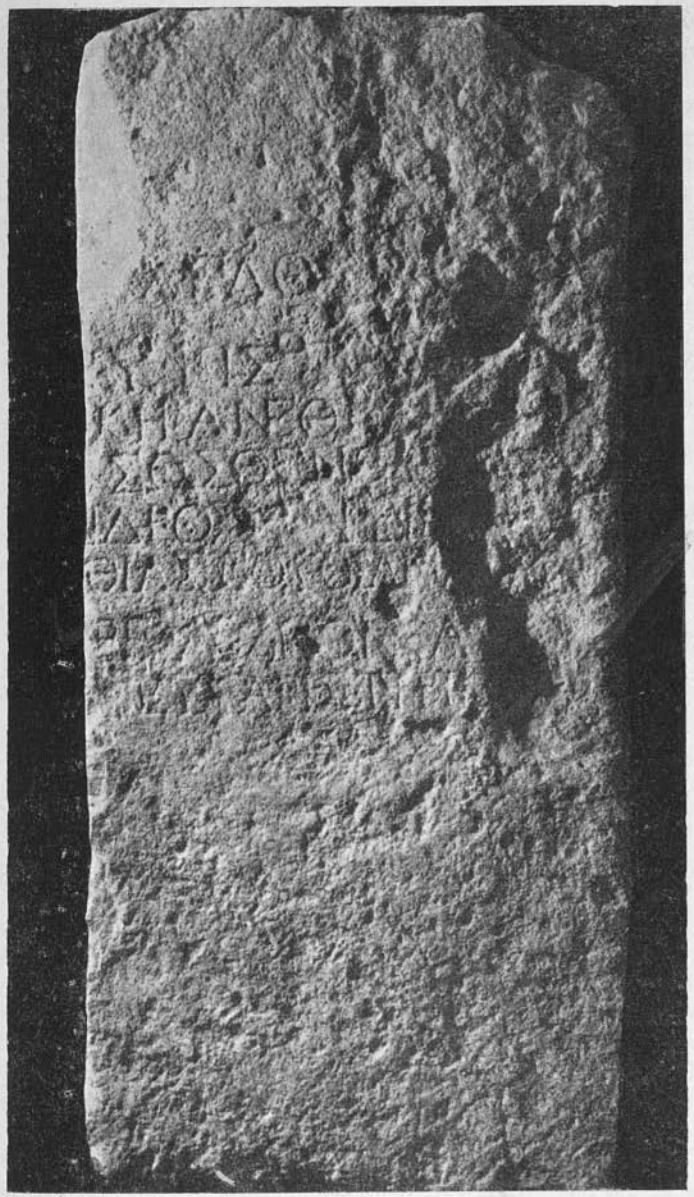

Fig. 5

www.ziuaconstanta.ro

Inv. 45 (Muzeul din Constanța). Fig. 6. Placă votivă de marmură cu inscripție în limba greacă. Proveniența necunoscută. Dimensiunile : 0,35 × 0,25 × 0,10 m.

Monumentul este în bună parte distrus, lipsindu-i partea de sus cu figura divinității și partea de jos cu sfîrșitul textului ; de asemenea a fost ciuntit și în părțile laterale, ceea ce a făcut să dispară începutul și sfîrșitul rîndurilor din text. În partea de sus apare, în relief frumos sculptat, o divinitate feminină, din care a rămas prea puțin pentru a se putea identifica. Alături un vultur ; în mîna stîngă divinitatea ține o pateră îndreptată în jos, spre ciocul vultu ului.

Scrierea este foarte îngrijită, cu litere de formă alungită și ușor adîncite. Înălțimea literelor : 1,08—2 cm.

Ἀ[γα]θῆι Τύ[χηι]
ΛΩΔΕΙ
ΩΝ—Ἡρ[α ?]
ΙΣΑΜ
ΟΘΕ
ΟΡ

În primul rînd se poate citi formula ἀγαθῆι τύχηι ; din r. 2 înainte de λ lipsesc cca. 2—3 litere, iar după ι, carear putea fi și un *k*, cca. 5 litere ; din r. 3 înaintea lui ω lipsesc cca. 2 litere ; între ων și ηρ există la mijlocul rîndului o linie orizontală care poate să fie un semn de punctuație ; ηρ ar putea fi de la numele zeiței *Hera*, pentru a cărei lectură ar pleda și relieful cu figura divinității alături de vultur ; după ρ lipsesc cca. 4—5 litere ; în r. 4 înaintea lui ι (sau η) lipsesc cca. 3—4 litere, iar după μ urmează γ sau π, după care mai urmau cca. 4—5 litere.

Este greu de a se face alte precizări la un asemenea text atît de fragmentar.

După litere și maniera sculpturii monumentul ar putea data din sec. II sau cel mai tîrziu începutul sec. III e.n.

Inv. 1471 (Muzeul din Constanța). Fig. 7. Altar de calcar cu inscripție greacă. Proveniență necunoscută. Dimensiunile : 0,47 × 0,33 × 0,28 m.

Monumentului îi lipsește ceva mai puțin din jumătatea dinspre partea dreaptă, precum și partea de jos ; prezintă

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 6

www.ziuaconstanta.ro

spărturi la colțuri și lacune în text. Cîmpul inscripției a fost încadrat sus și jos de un chenar în relief; sub inscripție exista un relief din care însă, în urma fragmentării altarului nu se mai poate distinge nimic.

Scriere îngrijită, deși unele litere au imprimări curioase, ca bunăoară în r. 1 litera μ și litera ο foarte mică. Înălțimea literelor : 3,5—4 cm.

Μομήκη . . .
. .ΟΥΘΟ. . . . .
Ἥρωι ./. . .
χαριστή[ριον] . . .

Primul rînd poate fi citit Μομήκη, numele dedicantului sau al dedicantei, care ar putea fi de origine tracă sau micro-asiatică; *ΟΥ* din r. 2 pare a fi sfîrșitul unui patronim; în r. 3 este clar ἥρωι, deci altarul a fost închinat divinității tracice *Heros*, după care urma probabil epitetul; ultimul rînd se întregește prin χαριστήριον.

După forma literelor monumentul pare să dateze din sec. II sau începutul sec. III e.n.

Inv. 2091 (Muzeul din Constanța). Fig. 8. Altar de calcar, bine păstrat, descoperit în așezarea civilă de la Tropaeum Traiani [1]. Dimensiunile : 0,71 × 0,44 × 0,34 m. Scrierea îngrijită, cu ligaturile : r.1. A+T, R+I; r. 2. V+A+L, M+A, R+I. Textul rîndului 1 nu începe de la margine. Literele de formă alungită, sînt înalte de 4—5 cm.

Libero patri
P(ublius) Val(erius) Macrin(us)
ex uot(o) p(osuit).

Altarul este închinat lui *Liber pater*, divinitate răspîndită în Dobrogea și cunoscută mai demult la Tropaeum Traiani [2].

Monumentul probabil că datează din sec. III, deși nu poate fi exclus nici începutul sec. IV, cînd gentiliciul *Valerius* este des întîlnit în Dobrogea.

---

[1] Din săpăturile întreprinse de Paul Nicorescu, ale căror rezultate au rămas inedite.

[2] CIL, III, 14214[1].

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 7

www.ziuaconstanta.ro

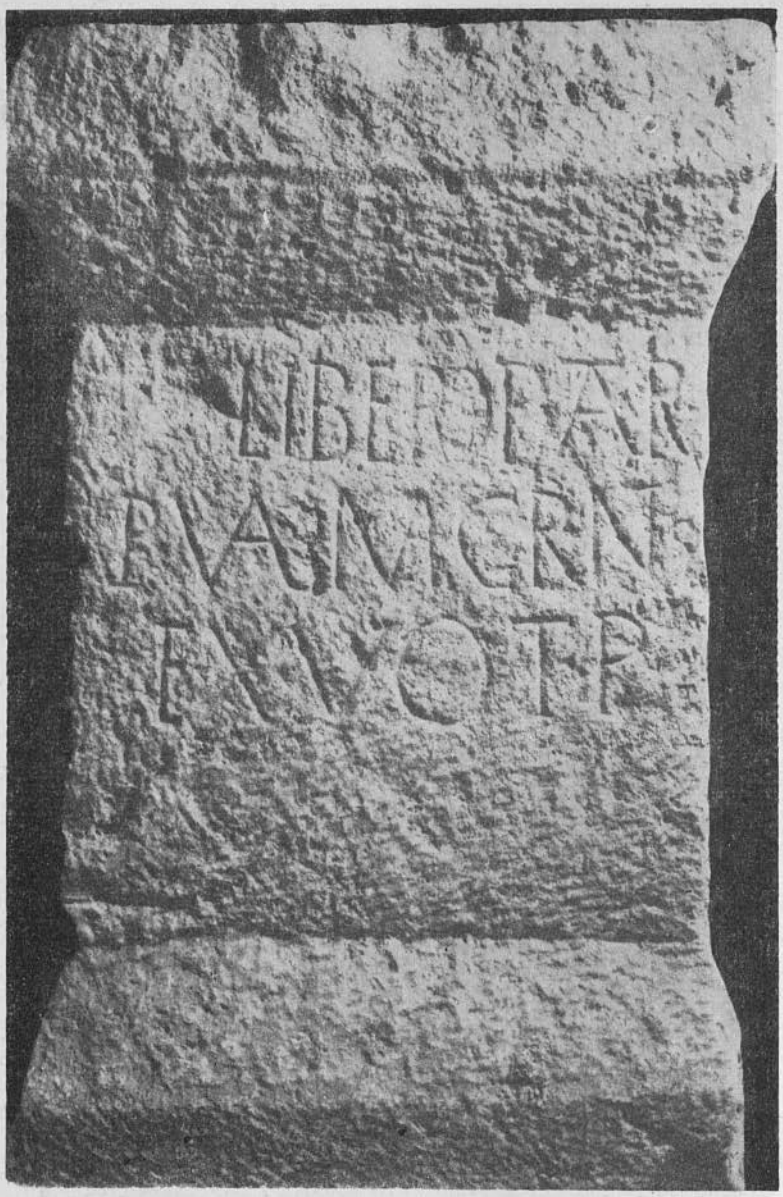

Fig. 8

www.ziuaconstanta.ro

3. INSCRIPȚII FUNERARE

Inv. 30 (Muzeul din Constanța). Fig. 9. Placă de marmură cu basorelief și incripție în limba greacă, provenită de la Dionysopolis (Balcic, R.P. Bulgaria). Dimensiunile : 0,23×0,18× ×0,05 m.

Placa are colțurile de sus și de jos dinspre stînga puțin avariate, ceea ce a făcut ca prima literă din r. 1 să fie puțin vizibilă.

În basorelief, în centru, apare figura defunctei stînd pe un scaun cu spetează, cu picioarele pe un taburet ; în spate o altă figură feminină în picioare, redusă la jumătate, stînd pe un fel de coloană. Capetele celor două personaje sînt deteriorate.

Sus și jos, între două linii ușor adîncite, apare o inscripție de trei rînduri. Ultimul rînd a fost scris pe marginea chenarului și puțin mai sus ; literele au o imprimare clară. Prima literă din r. 1, deși puțin vizibilă este sigur un Λ, iar ultima literă din ultimul rînd este Σ, pe care însă lapicidul se pare că a avut intenția să-l corecteze în Υ ; suprafața scrisă fiind aici însă foarte ștearsă, nu ne putem da seama exact de forma literei, deși în mod normal pare să fie un Σ. Înălțimea literelor : în r. 1 și 2 de 1,55 cm, iar în ultimul rînd de 1 cm.

Λητόρμη Δίζ-
δωνος γυνὴ Σουσά-
νου.

Atît Λητόρμη cît și Δίζδων nu au fost înregistrate încă în repertoriile de onomastică tracică. În ce privește Σουσάνος ne-am putea gîndi la o eventuală scriere greșită în loc de *Susagus*, comandant dac din primul război (101—102), cunoscut din scrisoarea lui Plinius cel Tînăr[1]. N-ar fi exclus însă ca tocmai manuscrisele pliniene să transmită forma greșită *Susagus* în loc de *Susanus*, care ar putea fi cea autentică. În epigrafia greacă numele feminin Σουσάννα este destul de rar[2] și pare a fi străin de onomastica greacă[3]. Întîlnim însă în onomastica

[1] Plin., *Epist.* X, 74, 1.
[2] CIG, IV, 9566.
[3] Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig, 1884, p. 1428.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 9

micro-asiatică masculinul Σωσσόνης, în Lycaonia [1]. Nu putem totuși exclude posibilitatea originii tracice.

După forma literelor monumentul datează din sec. II e.n., poate chiar din prima jumătate.

[1] Joh. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lykier nebst einem Verzeichnisse kleinasiatischer Namenstämme*, Leipzig, 1913, p. 254.

www.ziuaconstanta.ro

Inv. 15 (Muzeul din Constanța). Fig. 10. *Cippus* de calcar, cu inscripție în limba latină, găsit în Constanța, la geamia Azizie, în anul 1957, unde a fost folosit ca material de construcție. Dimensiunile : 0,53 × 0,54 × 0,37 m. Într-o epocă tîrzie, monumentul a fost prefăcut într-un capitel de pilastru, din care cauză s-a pierdut începutul și partea din dreapta a textului. Scrierea îngrijită cu litere înalte de 4,5—5 cm.

[D(iis) M(anibus)]
Pompeia S[abi-]
na uix(it) an[n(is)...]
C(aius) Auf(idius) Sen[eca ?...]
leg(ionis) V [Mac(edonicae)]
coni(ugi) cari[ssim(ae)]
et sibi p[osuit.]

Fig. 10

www.ziuaconstanta.ro

Avînd în vedere dimensiunile spațiului pierdut, cognomenul defunctei a fost *Sabina* și nu *Saturnina*. Gentiliciul celui care pune monumentul a fost mai curînd *Aufidius* decît *Aufius*, *Aufellius* etc., deși *Aufidius* nu se prea întîlnește într-o asemenea prescurtare. Cognomenul lui a putut fi însă și *Senecio*, *Senilis*, *Senior* etc., iar calitatea în cadrul legiunii, ținînd seama de spațiu, ar putea fi *mil(es)*, *centurio* sau *uet(eranus)*, deși sînt posibile și alte întregiri.

Inscripția datează din sec. II e.n.

Inv. 2065 (Muzeul din Constanța). Fig. 11. Inscripție funerară în limba latină, scrisă pe o placă de calcar gălbui; partea de jos este mai îngustă pentru a se putea fixa într-o bază de piatră. Inscripția a fost descoperită în anul 1958 în castrul de la Mîrleanu (raion Adamclisi), unde fusese refolosită ca piatră de construcție. Dimensiunile : 0,74 × 0,61 × 0,21 m.

Partea de sus a monumentului cu începutul inscripției lipsește ca și o bună parte din colțul de sus dinspre stînga; o crăpătură lungă se vede și în colțul de jos dinspre dreapta, care a distrus cîteva litere din textul inscripției; suprafața scrisă a fost ușor avariată în urma erodării. Se văd și cîteva adînciturі naturale care au fost ocolite de lapicid.

Inscripția prezintă următoarele particularități grafice : litera *G* se confundă cu litera *C*; litera *O* și *Q* aproape întotdeauna sînt scrise mai mic. Litera *M* peste tot are barele laterale mult desfăcute, iar litera *L* are bara orizontală mai aplecată. În r. 2 litera *Q* este scrisă ca un *O* barat. În r. 5 litera *N* este scrisă ca și *AI*. Începînd cu r. 9 literele sînt mai înghesuite, iar ultimul rînd este mai lung și este scris sub chenar. În general grafia este neîngrijită, cu litere inegale, fără spațiu între cuvinte, fără punctuație și fără ligaturi. Înălțimea literelor variază între 2 și 3,05 cm.

.....VAEREN.....
....VM adquae
[et] digne locutus militia colui
legionis II, leg(ionis) VII;
Valerius Onesim[a]
centurio qui uixit annos quinquaginta et misesse III; Valeri-

www.ziuaconstanta.ro

10. a Marcellina coniux p-
ientissima super iam
cum filibus suuos hu-
c titulum posuerunt. Auete uia[t]ore[s].

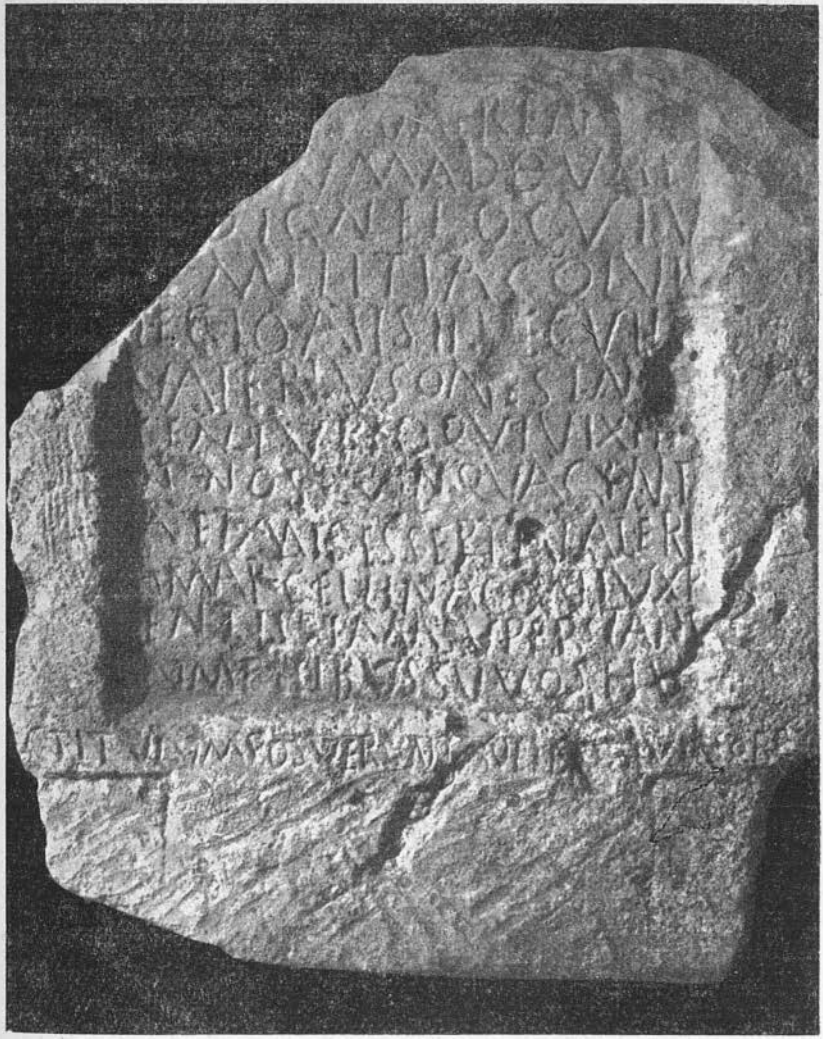

Fig. 11

www.ziuaconstanta.ro

În r. 1 a putut fi cuvîntul *quaerenti* iar r. 2 s-ar putea completa prin *nondum*, *quidum*, sau *uixdum*, deşi tot atît de bine ar putea fi *dum* sau *cum*. Cuvîntul *adquae* este folosit în loc de *atque*, confuzie frecventă în lexicul epigrafic latin. În r. 3 înainte de *digne* mai încăpeau cel mult două litere, deci este posibil să fi fost cuvîntul *et*. În r. 4, *militia* este folosit în loc de *militiam*. R. 5 *legionis II* şi *leg(ionis) VII* indică *legio II Herculia* şi *legio VII Claudia*. Pînă aici este posibil ca inscripţia să fi fost scrisă în versuri. În r. 9 remarcăm cuvîntul *misesse* (mai curînd o formă populară decît o greşeală grafică) în loc de *menses*. Provincialisme sau expresii populare cunoscute şi din alte texte se mai întîlnesc în r. 12 : *filibus* în loc de *filiis*, *suuos* în loc de *suis* şi *huc* în loc de *hunc*. Este interesantă şi după cîte ştiu, neuzitată, expresia *digne locutus militia(m) colui*, mai pretenţioasă, în loc de cea obişnuită şi prea militărească, *missus honesta missione*.

În momentul cînd *Valerius Onesima* şi-a terminat serviciul, *militia(m) colui*, el era un *centurio* în *legio II Herculia*, mutat din *legio VII Claudia*. Legiunea II Herculia, împreună cu *legio I Iouia*, erau cele două *legiones riparienses* ale provinciei Scythia [1]. În sec. IV un *praefectus legionis II Herculiae* stătea la Troesmis [2], în nordul Dobrogei unde probabil că se găsea partea cea mai mare a efectivului acestei unităţi, iar cîte un *praefectus ripae legionis II Herculiae cohortis quintae pedaturae inferioris* se găsea unul la Troesmis [3], iar altul la Axiopolis [4]. Nici una însă din aceste două localităţi nu pot corespunde cu castrul şi aşezarea romană tîrzie de la Mîrleanu. Avînd în vedere însă că *Notitia Dignitatum*, izvorul principal care documentează unităţile sec. IV în provincia Scythia, datează de la sfîrşitul acestui secol [5], putem deduce că unitatea, sau o subunitate a legiunii II Herculia în vremea lui Diocleţian, sau poate ceva mai tîrziu, staţiona şi mai la sud de Axiopolis, unde se găseşte castrul de la Mîrleanu. Pe acest criteriu se poate pune şi datarea inscripţiei în epoca lui Diocleţian sau Constantin I; gentiliciul *Valerius* foarte obişnuit în această vreme, ar fi încă o dovadă pentru această datare.

---

[1] *Not. Dign. Or.*, XXXIX, 28—35; E. Ritterling, RE, XII, 2, 1467.
[2] *Not. Dign. Or.*, XXXIX, 29; Ritterling, *ibidem*.
[3] *Not. Dign. Or.*, XXXIX, 31.
[4] *Not. Dign. Or.*, XXXIX, 30.
[5] E. Polaschek, RE, XVII, 1, 1081—1097; cf. J. B. Bury, JRS, X (1920), p. 131—154; A. W. Byvanck, *Mnemosyne*, VIII (1939), p. 67—71.

www.ziuaconstanta.ro

Inv. 2066 (Muzeul din Constanța). Fig. 12. Stelă funerară de calcar cu inscripție în limba latină, descoperită în anul 1958, în castrul de la Mîrleanu (raion Adamclisi), unde probabil că fusese refolosită ca piatră de construcție. Dimensiunile : 0,57 × 0,57 × 0,25 m.

Lipsește partea de sus a monumentului, iar suprafața scrisă este foarte avariată, încît conturul unor litere este puțin vizibil. Pe margini se vede un ornament în basorelief lat de 20 cm, în motivul frunzelor de viță de vie cu struguri și lujeri.

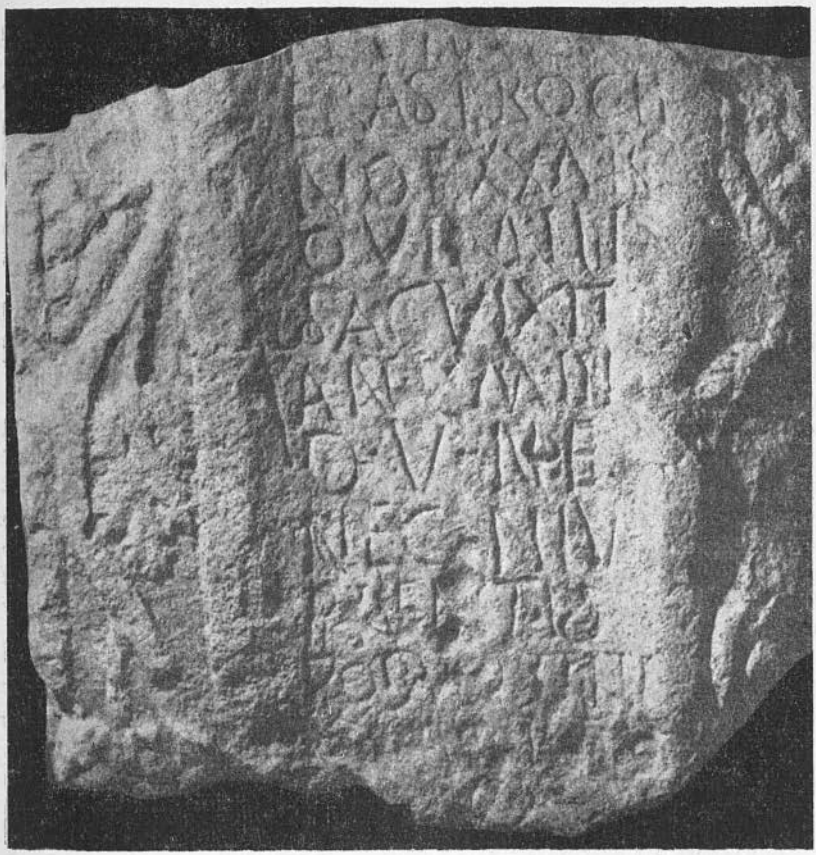

Fig. 12

www.ziuaconstanta.ro

Scrierea e neîngrijită, cu litere inegale ; uneori literele trec peste bordura chenarului dinspre dreapta ; în partea de jos suprafața scrisă se îngustează. Litera *Q* nu se distinge de litera *O*, ca și litera *G* de *C* ; în r. 5, literele *IT*, din cuvîntul *uixit* sînt scrise ca și litera grecească Π ; uneori după prescurtări urmează cîte un punct ; r. 1 și ultimele două rînduri, din cauza fragmentării și erodării cu greu pot fi citite și deci sînt nesigure. Înălțimea literelor variază între 3,05 și 5 cm.

. . . . . .
. . .ERAS Procli-
no ex⟨x⟩arc(ho)
qui milit(auit) (inter)
5. sag(ittarios), uixit
an(nis) L, m(ensibus) III,
d(iebus) V ; n(umerus) e(quitum)
NEC NIV
pientis(simo)
10. posu[i]t titu-
[lu]m P. . .
. . . .O. . .

Piatra a fost pusă în amintirea lui *Proclinus* (scris astfel în loc de Proculinus) care avea calitatea de *exarchus*. Grafia *exxarc(hus)* cum apare pe piatră este o eroare a lapicidului care probabil că voia să scrie *exsarc(hus)*, dar care și-a dat seama de greșeală, deoarece primul x are o imprimare incompletă. Exarchus era un grad militar inferior în armata romană tîrzie și anume în unitățile auxiliare de cavalerie[1]. Se cunosc astfel : *hexarchus alae celerum*[2], *exarcus qui militauit annos XX in uexillatione equitum Dalmatarum comitatensi Anchialitana*[3], *exarchus in uexillatione equitum Stablesianorum*[4] etc. *Exarchi* sînt atestați și într-o inscripție latină din nordul Dobrogei, datată în sec. IV[5].

Rămîne greu de lămurit cuvîntul *ERAS* din r. 2. Mai mult ca sigur că nu poate fi verbul *eras*. Ar putea fi însă gentiliciul lui *Proclinus*, deci ar fi de citit . . . *eras(io) Proclino*,

[1] Fiebiger, RE, VI, 2, 1552.
[2] CIL, III, 4832 (= ILS, 2528).
[3] CIL, III, 405 (= ILS, 2792).
[4] CIL, V, 4576 (= ILS, 2793).
[5] P. Nicorescu, în Analele Acad. Rom. Secț. Ist., seria III, tom. XIX, mem. 15, 1937, p. 211—216 ; Rev. ist. rom., 1940, p. 333—339.

www.ziuaconstanta.ro

deşi nu vedem în ce chip s-ar putea întregi. Din cele cîteva exemple culese din inscripţii, majoritatea exarchilor poartă şi gentiliciul. Astfel *Val. Iuuentinus exarcus* [1], *Val. Vasse exarcus* [2], *Aurelius Albanus exarcus* [3], *Aur. Maximus exar(cus)* [4]. Dar există şi cazuri cînd exarchii apar fără gentilicii; astfel un oarecare *Aeggaeus hexarchus* [5], iar în inscripţia din nordul Dobrogei apar exarchii *Dicebalus* şi *Faustinus*, ambii fără gentiliciu [6]. Nu putem deci să ne dăm seama ce cuvînt formau literele *ERAS* din inscripţia de la Mîrleanu.

În r. 5 în inscripţie apare *SAC*, ceea ce nu pare a se întregi prin *sac(rarios)* ci mai curînd prin *sag(ittarios)*. Deci se precizează că exarchul proclinus a servit în cadrul unităţii în calitate de *sagittarius*. Textul inscripţiei în rr. 4—5 trebuie citit: *qui milit(auit) (inter) sag(ittarios)*, expresie ce-şi găseşte analogia într-o altă inscripţie dobrogeană tot din epoca tîrzie: *militans inter sagittarios iuniores* [7]. Unitatea lui Proclinus era deci o trupă de cavaleri arcaşi. Asemenea trupe, pentru epoca tîrzie, sînt menţionate în izvoare [8], iar o piatră funerară a fost pusă în amintirea unui *hexarcho alae celerum uiro sagittandi peritissimo* [9].

Însemnătate deosebită prezintă literele *NE NEC NIV* din r. 7—8. În mod obişnuit aici ar trebui să stea numele celui (sau al celor) care ridică monumentul. Este greu de admis însă că sub aceste curioase prescurtări s-ar ascunde nume de persoane. De aceea trebuie să admitem că iniţialele amintite prescurtează numele unităţii din care făcea parte *Proclinus exarchus* şi că monumentul s-a ridicat prin grija (sau poate pe cheltuiala) colectivă a tovarăşilor săi de arme.

În concluzie *NE NEC NIV* trebuie citit: *N(umerus) E(quitum) NEC NIV*, ceea ce nu este de loc surprinzător. Tot din grija camarazilor s-a ridicat şi monumentul funerar al

---

[1] CIL., III, 405 (= ILS, 2792).
[2] CIL., V, 4576 (= ILS, 2793).
[3] ILS, 9207.
[4] CIL., V, 7000 (= ILS, 2629).
[5] CIL., III, 4832 (= ILS, 2528).
[6] Nicorescu, *ibidem*.
[7] D. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, Bucureşti, 1918, p. 41, fig. 25.
[8] *Not. Dign. Or.*, VIII, 30—31, *equites sagittarii seniores, iuniores*, XXXIII, 21,22. *equites sagittarii Acadama, Acauatha*, XXXVIII, 11, 12, *equites sagittarii Sabbu, Domana* etc.
[9] CIL., III, 4832 (= ILS, 2528).

www.ziuaconstanta.ro

exarchului *Val. Iuuentinus qui militauit annos XX in uexillatione equitum Dalmatarum comitatensi Anchialitana, uixit annos XL, collectarii titulum conscriptum ex bonis posuerunt* [1]. Prescurtările *NEC* şi *NIV* ar putea indica fiecare cîte un nume etnic şi un toponim aşa cum întîlnim pentru multe unităţi auxiliare din sec. III—IV (*numerus equitum Sarmatarum Bremetennacensium* [2], *numerus Brittonum Triputiensium* [3], *numerus Dalmatarum Diuitiensium* [4] etc. Este greu de ştiut însă ce nume de populaţie se ascunde sub iniţialele *NEC* sau care este localitatea care începe cu *NIV*. Izvoarele nu cunosc un *numerus* care ar fi purtat un nume în care să intre aceste şase litere. În Mauretania se cunoaşte populaţia *Nectiberes* [5], iar în *Hispania* localitatea *Niuaria* [6], dar nu putem fi siguri ca aceste două denumiri să fi format numele unităţii de la Mîrleanu.

Se poate deci deduce din analiza inscripţiei că la Mîrleanu a staţionat pe la sfîrşitul sec. IV unitatea *n(umerus) e(quitum) Nec... Niv.....*, care însă nu este notată în *Notitia Dignitatum* şi nici în altă parte. Numele antic al castrului şi al localităţii de la Mîrleanu probabil că este cel însemnat în itinerarii şi în *Notitia Dignitatum* şi deci trebuie căutat pe Dunăre între *Durostorum* (Silistra) şi *Axiopolis* (Cernavoda).

Tab. Peut. segm. VIII, 3.
Durostero
Sagadaua
Sucidaua
Axiopolis

Identificarea se poate face fie cu *Sagadaua*, fie cu *Sucidaua*. În *Notitia Dignitatum* în provincia Scythia este cunoscută localitatea *Sacidaua*, unde staţiona în sec. IV unitatea de cavalerie *cuneus equitum scutariorum* [7]. Pe de altă parte acelaşi izvor nu menţionează în Scythia localitatea *Sucidaua*, ci în Moesia Secunda [8]. Nu poate fi însă verosimil ca localitatea antică de

[1] CIL, III, 405(= ILS, 2792).
[2] Rowell, RE, XVIII, 2, 2552—2553.
[3] Rowell, *ibidem*, 2542.
[4] ILS, 2629.
[5] Windberg, RE, XVI, 2, 2170.
[6] A. Schulten, RE, XVII, 780.
[7] *Not. Dign. Or.*, XXXIX, 12.
[8] *Not. Dign. Or.*, XL, 17.

www.ziuaconstanta.ro

la Mîrleanu să fi aparţinut la Moesia Secunda şi în consecinţă *Sucidaua* din *Notitia Dignitatum* s-a transmis greşit *Sacidaua* în loc de *Sucidaua* din *Tab. Peut.* [1], fie, ceea ce credem noi că este mai probabil, numele antic era *Sacidaua* [2], aşa cum este transcris în *Notitia Dignitatum* şi transmis *Sagadaua*, deci eronat, în *Tab. Peut.* În cazul că *Sacidaua* corespunde cu actualele ruine de la Mîrleanu [3], ştim că aici staţiona, pe la sfîrşitul sec. IV, tot o unitate de cavalerie, anume un *cuneus equitum scutariorum* şi ar fi posibil ca această trupă să fie identică cu *n(umerus) e(quitum) Nec... Niv...* din inscripţia noastră.

Inv. 1463 (Muzeul din Constanţa). Fig. 13. Două fragmente care se racordează, dintr-o placă de marmură cu inscripţie în limba latină. Nu se cunosc condiţiile descoperirii. Dimensiuni : 0,40 × 0,15 × 0,05 m.

Scrierea foarte îngrijită, cu litere frumos şi adînc săpate. Unele cuvinte sînt despărţite prin cîte două puncte ; în r. 2 cuvîntul *primus* este indicat prin cifra I. Înălţimea literelor, peste tot egale, 3,05 cm.

. . . . . .
.... ESSE E DVOBVS : AV...
..... I SIS : QVI HAEC FA...
....ARI : ET AEGRIT. T....
. . . . . .

După cîte ne putem da seama, textul era un epitaf în versuri, deoarece cele două puncte de la sfîrşitul anumitor cuvinte indică sfîrşitul unui vers. Se poate deci reconstitui următoarea versificare.

.....
..... esse e duobus
au..... primus sis
qui haec fa..... ari
et aegritate .....
.....

[1] Astfel crede şi O. Seeck, *Notitia Dignitatum*, Berlin, 1876, p. 86, nota 1 ; cf. K. Miller, *Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart, 1916, p. 506—507 ; M. Fluss, RE, IV, A, 1, 560. După CIL, III, 12456, o localitate *Sucidaua* pare să fi existat între *Carsium* (Hîrşova) şi *Durostorum* (Silistra).

[2] Probabil identică cu *Saucidapa* din *Geogr. Rav.*

[3] Deşi această identificare pare posibilă nu credem că rr. 4—5 din inscripţie s-ar preta la lectura : *qui milit(auit) Sac(idauae)*.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 13

Cuvintele din primele trei versuri, s-ar putea încadra în hexametri. Începutul ultimului vers este însă iambic. Aşadar nu putem preciza sistemul metric al epigramei. Cuvîntul *aegritas* apare numai începînd cu literatura creştină din sec. III [1]. Forma literelor ne duce spre sec. V sau chiar VI. Se poate susţine chiar că această grafie se apropie întrucîtva de scrierea uncială. Dar cu toată această grafie care se găseşte pe monumentele creştine pînă în sec. VIII, nu credem că s-ar putea propune o datare mai tîrzie de sec. VI.

Importanţa monumentului constă în faptul că relevă folosirea unei limbi literare latine, ca şi a versului latin în oraşele dobrogene, într-o vreme atît de tîrzie. Cu alte cuvinte sîntem în măsură să sesizăm prezenţa unei curate culturi romane în unele centre urbane din Dobrogea pînă în sec. V—VI e.n. [2].

★

Inscripţiile de care ne-am ocupat sînt interesante pentru atestările şi precizările pe care le aduc.

Semnalăm astfel completarea horothesiei callatienilor şi dovada existenţei a mai multe exemplare ale aceluiaşi text; atestarea din nou, la Callatis de data aceasta, a guvernatorului provinciei *Moesia Inferior*, *T. Vitrasius Pollio*; refolosirea unui *milliarium* datînd din al doilea deceniu al sec. III e.n., la sfîrşitul secolului, prin săparea unei alte inscripţii suprapusă celei vechi;

[1] Ps. Cypr., *adv. Iud.*, 5.

[2] O inscripţie asemănătoare se găseşte în muzeul din Eforie Sud.

www.ziuaconstanta.ro

inscripţia funerară de la Mîrleanu (inv. 2066), ne poate duce la formularea ipotezei de a identifica acest castru cu *Sacidaua*; cealaltă inscripţie funerară de la Mîrleanu (inv. 2065) ne face să presupunem că *legio II Herculia* sau o subunitate de a ei, ar fi staţionat în vremea lui Diocleţian, sau ceva mai tîrziu, mai la sud de *Axiopolis*, adică în castrul de la Mîrleanu (poate *Sacidaua*?).

Din punct de vedere religios, în afară de noi dovezi ale răspîndirii în *Moesia Inferior* a cultului lui *Liber pater* şi a lui *Heros*, deosebit de importantă este atestarea la Tomis a unui *thias* de adoratori ai lui Θεὸς Ὕψιστος în sec. II şi deci a pătrunderii în forme organizate a monoteismului.

Inscripţiile de care ne-am ocupat aduc o contribuţie interesantă şi în ceea ce priveşte elementele noi onomastice care apar. Astfel Μομήκη (inv. 1476) este un nume nou a cărui origine ar putea fi locală; pe inscripţia cu nr. inv. 30 apar alte nume încă neînregistrate în repertoriile de onomastică tracică: Λεστόρμη şi Δίζδων, precum şi numele Σουσάνος, care ar putea fi eventual o altă transcriere (poate mai corectă) a lui *Susagus*.

În sfîrşit, inscripţia cu nr. inv. 1463 este deosebit de interesantă, prin faptul că dovedeşte că în sec. V — VI e.n. existau în regiunea noastră vorbitori şi buni cunoscători ai limbii latine, deci cultura latină era destul de mult împămîntenită.

Desigur că şi alte amănunte pe care le prezintă inscripţiile de care ne-am ocupat pot fi mai amplu discutate. Noi ne-am rezumat însă se semnalăm datele cele mai importante, care pot contribui cît de cît la îmbogăţirea cunoştinţelor despre trecutul Dobrogei.

ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ НЕИЗДАННЫЕ ПАМЯТНИКИ ИЗ ЛАПИДАРИЯ ОБЛАСТНОГО АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО МУЗЕЯ ДОБРУДЖИ

РЕЗЮМЕ

Автор публикует несколько неизданных надписей, находящихся в музеях Констанцы и Мангалии.

1. *Надписи общественного характера*

Инв. L. 372. Хоротесия жителей Каллатиса, третий экземпляр, содержащий тот же текст на латинском языке

www.ziuaconstanta.ro

(известен еще один на латинском и один на греческом языке). Данная надпись пополняет межевание, известное из двух других экземпляров, до *ad lapidem uicensimum et sextum pedum*—.

Инв. 1445. *Titulus honorarius* на греческом языке, воздвигнутый в честь губернатора Малой Мезии, *Titus Vitrasius Pollio.*

Инв. 46. *Milliarium* с двумя накладными надписями. Первая датируется 212—217 гг. (эпоха императора Каракаллы), вторая была написана в 293—395 гг.

2. *Надписи религиозного характера*

Инв. 82. В надписи говорится об общественном или культовом здании, построенном на собственный счет жителями Каллатиса, по-видимому за здоровье двух благодетелей сограждан.

Инв. 1476. Памятник в честь Θεὸς Ὕψιστος, поставленный религиозной общиной (Θίασος) является доказательством того, что во II в.н.э. в Томисе существовали организованные формы монотеистической религии.

Инв. 1471. Алтарь, посвященный божеству *Heros*; на нем имеется неизвестное до сих пор имя посвятителя Μομήκη.

Инв. 2091. Алтарь, воздвигнутый в честь божества *Liber pater.*

3. *Надгробные надписи*

Инв. 30. Надгробная плита с барельефом, из Дионисополиса; на ней имеются новые фракийские имена: Λητόρμη и Δίζδων, а также имя Σουσάνος, которое могло бы быть другой формой (вероятно более правильной) имени *Susagus*, известного из писем Плиния.

Инв. 15. *Cippus*, поставленный военным из V-го македонского легиона.

Инв. 2065. Надгробная надпись, найденная в военном лагере в Мырляну (район Адамклисси). Из содержания можно заключить, что II легион *Herculia* (или его подразделение) стоял во время правления Диоклециана, или немного позже, на юг от Аксиополиса.

Инв. 2066. Надгробная стела, найденная в военном лагере в Мырляну. Надпись свидетельствует о кавалерийской части, по-видимому стоявшей здесь в IV в. На основе этого свидетельства и сверки с *Notitia Dignitatum* и итинериями

www.ziuaconstanta.ro

можно предположить, что укрепленный пункт в Мырляну является античной *Sacidaua*.

Инв. 1463. Надпись в стихах на латинском языке, относящаяся к V—VI вв. н. э., свидетельствующая о существовании чистой римской культуры в этот поздний период.

UNVERÖFFENTLICHTE INSCHRIFTEN AUS DEM LAPIDARIUM DES ARCHÄOLOGISCHEN REGIONALMUSEUMS DER DOBRUDSCHA

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser bringt eine Reihe bisher unveröffentlicher Inschriften, öffentlicher und religiöser Natur, sowie Grabinschriften aus den Beständen der Museen von Constanța und Mangalia.

1. *Inschriften öffentlicher Natur*

Inv. L. 372. Eine Grenzsteininschrift der Bewohner von Callatis, das dritte derartige Exemplar mit dem gleichen Text in lateinischer Sprache (bekannt ist noch ein weiters Exemplar in lateinischer und eines in griechischer Sprache). Die vorliegende Inschrift vervollständigt die aus den beiden anderen bekannte Grenzfestsetzung *ad lapidem uicensimum et sextum pedum*---.

Inv. 1445. *Titulus honorarius* in griechischer Sprache, zu Ehren des *Titus Vitrasius Pollio*, Gouverneur der Provinz Moesia Inferior.

Inv. 46. *Milliarium* mit zwei übereinander eingemeißelten Inschriften. Die erste stammt aus den Jahren 212—217 (Kaiser Caracalla), die zweite aus der Zeit zwischen 293 und 305.

2. *Inschriften religiöser Natur.*

Inv. 82. In dieser Inschrift ist von einem öffentlichen oder religiösen Beauwerk die Rede, das die Bewohner von Callatis auf ihre Kosten vermutlich für die Genesung zweier durch ihre Wohltätigkeit bekannten Mitbürger errichtet hatten.

Inv. 1476. Von einer Brüderschaft (θίασος) errichtetes Denkmal zu Ehren des θεὸς ὕψιστος. Diese Inschrift beweist,

www.ziuaconstanta.ro

daß im 2. Jh. u. Z. in Tomis organisierte Formen monotheistischer Religion bestanden.

Inv. 1471. Der Gottheit Heros geweither Altar. In der Inschrift erscheint auch der bisher unbekannte Name des Spenders, Μομήκη.

Inv. 2091. Zu Ehren der Gottheit *Liber pater* errichteter Altar.

3. *Grabinschriften*

Inv. 30. Grabplatte mit Bas-relief aus Dionysopolis stammend. Die Inschrift belegt folgende, für die thrakische Personennamenkunde neue Namen : Ληστόρμη und Δίζδων. Weiters erscheint der Name Σουσάνος, möglicherweise eine andere (vielleicht richtigere) Form des aus Plinius Briefen bekannten Namens *Susagus*.

Inv. 15. Von einem Angehörigen der *Lagio V Macedonica* errichteter Gedenkstein (*Cippus*).

Inv. 2065. Im Castrum von Mîrleanu (Rayon Adamclisi) geborgene Grabinschrift. Aus dem Text ist zu erschließen, daß die *Legio II Herculia* oder eine ihrer Untereinheiten zur Zeit Diokletians, oder etwas später, südlich von Axiopolis ihren Standort hatte.

Inv. 2066. Im Castrum von Mîrleanu geborgene Grabstele. Der Text dürfte belegen, daß in diesem Castrum im 4. Jh. eine Reitereinheit in Garnison lag. Auf Grund dieses Beleges und der Vergleiche mit der *Notitia Dignitatum* und den Itinerarien kann die Hypothese aufgestellt werden, die befestigte Siedlung Mîrleanu entspräche der Ortschaft *Sacidava*.

Inv. 1463. Lateinische Versinschrift aus dem 5.—6. Jh. u. Z., Nachweis des Bestandes einer reinen, römischen Kultur in dieser Spätperiode.

www.ziuaconstanta.ro

CÎTEVA INSCRIPȚII RECENT DESCOPERITE ÎN DOBROGEA*

de GH. POENARU-BORDEA

Materialul arheologic foarte bogat, provenit din descoperiri întîmplătoare sau din săpături arheologice organizate, a îmbogățit, mai ales în ultimii ani, colecțiile Muzeului regional și totodată cunoștințele noastre despre trecutul Dobrogei.

O categorie aparte în cadrul acestui material o formează inscripțiile, a căror cunoaștere și studiere, cît mai curînd după descoperire, este deosebit de folositoare.

Cele șapte inscripții a căror publicare o întreprindem acum sînt descoperite în ultimii patru ani. Fără a avea pretenția să elucidăm sau măcar să punem toate problemele pe care le ridică aceste monumente, încercăm să le facem cunoscute, sperînd că, o dată puse în circulație, ele vor putea servi pentru cercetări mai aprofundate, alături de alte materiale epigrafice sau arheologice, care urmăresc o problemă sau alta din istoria veche a patriei noastre.

Am socotit nimerită prezentarea acestor monumente după conținutul lor, și nu după localitatea de găsire și nici după limba în care sînt scrise sau după cronologie, pentru că astfel credem că vor putea fi mai ușor încadrate în culegeri sau studii viitoare.

---

* Publicat în Studii Clasice V, 1963, p. 289–297.

www.ziuaconstanta.ro

TITULI HONORARII

1. *Constanța*—TOMIS. Inv. 1526 (Fig. 1). Altar de marmură fragmentar, cu relief și inscripție onorifică în limba greacă, descoperit în 1961, cu prilejul unor săpături de canalizare în zona fostei gări. Dimensiuni : 0,650×0,190×0,150 m.

Se păstrează litere din primele șase rînduri ale inscripției și o parte din relief. După toate probabilitățile, pe basorelief erau reprezentate mai multe personaje. Se poate distinge peplum-ul care coboară pînă la glezna piciorului stîng al unuia din personaje. Nu ne putem da seama care era natura scenei.

Cîmpul inscripției, cu chenar ușor profilat, iese cu mult în afară, îngroșîndu-se și lăsînd un spațiu în așa fel, încît personajele reprezentate să fie destul de puternic reliefate.

Scrierea este aleasă, cu litere purtînd *apices*. Litera A are hasta orizontală chiar pe mijloc, Θ este rotund, cu bara orizontală scurtă ; bucla literei P nu se unește cu hasta verticală, iar Σ este unghiular. Înălțimea literelor : 2,1—2,3 cm.

Ἀγαθῇ [τύχῃ]
[- - - - αὐτοκράτ]ορος Νέρο[υα Τραιάνου Καίσαρος]
[Σεβαστο]ῦ Γερμανι[κοῦ - - - -]
[- - - - ἀπελ]εύθερος Γ - - - -]
[βουλὴ δῆμ]ος Τομ[ειτῶν - - - -]
- - - - Κ - - - -

Existența pe fragmentul păstrat a literelor OPOΣ, NEPO și ΓΕΡΜΑΝΙ în rîndurile 2 și 3 indică în mod sigur că este vorba de o inscripție pusă în onoarea unui împărat : se pot întregi, fără dificultăți cuvintele Αὐτοκράτορος, Νέρουα și Γερμανικοῦ.

Lungimea rîndurilor, presupunînd că Ἀγαθῇ τύχῃ era scris, așa cum e normal, la mijlocul spațiului, în rîndul 1, trebuie să fi fost de cel puțin 32—36 litere. În cazul în care numele împăratului era introdus printr-o formulă ca ὑπέρ, ὑπὲρ τῆς, ὑπὲρ τῆς τοῦ, ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου, lungimea rîndurilor va fi fost mai mare. Poziția cuvîntului Γερμανικοῦ din rîndul 2 ne face să înclinăm mai curînd spre prima posibilitate.

Dintre Nerva (96—98), Traian (98—117) și Hadrian (117—138) în al căror nume sau filiație intră Νέρουα, ne credem îndreptățiți să considerăm că monumentul era închinat lui

www.ziuaconstanta.ro

Traian. Pe Nerva îl excludem, spațiul dintre Νέρουα și Γερμανικοῦ, fiind mult prea mare. De asemenea, îl putem exclude cu multă siguranță și pe Hadrian, la care Νέρουα figurează, ca și cognomenul Γερμανικός, doar în filiație. Spațiul este aici prea mic.

Cu destulă probabilitate întregim între Αὐτοκράτορος Νέρουα Τραιάνου și Γερμανικοῦ, la sfîrșitul rîndului 2 și începutul rîndului 3, Καίσαρος σεβαστοῦ, această ușoară intervertire în titulatura imperială fiind cunoscută și din alte inscripții în limba greacă, puse în onoarea lui Traian [1].

Nu putem ști dacă pe inscripție apăreau după Γερμανικοῦ și titlurile Δακικοῦ, eventual Δακικοῦ Παρθικοῦ, așa că o determinare cronologică este exclusă.

În rîndul 4 se citește ΥΘΕΡΟΣ. Înainte de Υ se vede o parte dintr-un Ε sau Σ. Putem întregi [ἀπελ]-εύθερος, «libertul», înaintea lui, un nume de persoană în nominativ; cum pare a fi vorba de un libert imperial, am putea avea, după [ἀπελ]-εύθερος, [Σεβαστοῦ].

Calitatea monumentului, titlul pe care-l poartă probabil dedicantul, menționarea sfatului și adunării poporului în rîndul următor ne fac să bănuim că dedicantul era o persoană de vază, care a avut desigur la începutul sec. II e. n. un rol important în istoria Tomisului, fără a putea însă, din cauza marilor lacune ale textului, să facem alte presupuneri.

Fig. 1

La sfîrșitul părții păstrate în rîndul 4, se mai distinge în partea superioară o hastă verticală cu un început de hastă orizontală de la un Γ, Π, Ρ, sau Ε.

[1] IGRR, III, 557, 915, 1066.

www.ziuaconstanta.ro

În rîndul 5, credem că putem întregi πόλεως Τόμεως sau βουλὴ δῆμος Τομειτῶν, avînd, în acest din urmă caz, menționată pe inscripție și autoritatea care face cinstirea împăratului.

În rîndul 6 se mai vede numai un K.

Inscripția aceasta vine să se adauge la monumentele ridicate în onoarea împăratului Traian, și intrate pînă acum în literatura de specialitate, rolul împăratului Traian pentru Dobrogea, în perioada plină de evenimente de la începutul sec. II e. n. și implicit pentru Tomis, fiind bine cunoscut.

2. *Constanța* — TOMIS. Inv. 2104, (Fig. 2). Altar de calcar cu inscripție onorifică în limba greacă, găsit întîmplător în mai 1962, cu prilejul unor lucrări de nivelare și pavare în piața Ovidiu. Dimensiuni : 1,130 × 0,605 × 0,600 m. Capitelul altarului : 0,340 × 0,670 × 0,670 m.

Monumentul este bine conservat, cele 8 rînduri ale inscripției se păstrează în întregime, cu rîndul 7 și sfîrșitul rîndului 6 martelate. Lipsește partea inferioară a altarului și un colț al capitelului.

În partea superioară, altarul are o decorație foarte sumară, constînd dintr-un disc în centru și două acrotere la extremități, dintre care s-a păstrat doar cea din stînga.

Scrierea este îngrijită. Θ are bara interioară scurtă, Ω este lunar, Υ are o bară orizontală la baza unghiului, puțin mai jos de jumătatea literei, Σ este dreptunghiular. Remarcăm faptul că primul rînd este scris mai spre dreapta și nu la mijloc. Rîndurile 3, 5, 6 și 7 sînt mai scurte decît celelalte. Înălțimea literelor : 5 cm.

Ἀγαθῇ τύχῃ
τὸν διασημότα-
τον καὶ πατρῶ-
να τῆς Μητροπό-
λεως Τόμεως
Αὐρήλιον | | | | |
| | | | | | | | | |
βουλὴ δῆμος

Textul, după formula de început Ἀγαθῇ τύχῃ, cuprinde o inscripție onorifică. Personajul, pe care sfatul și poporul, βουλὴ δῆμος, în rîndul 8, îl cinstesc, apare ca διασημότατος καὶ πάτρων τῆς Μητροπόλεως Τόμεως, adică în calitate de «cel mai dis-

www.ziuaconstanta.ro

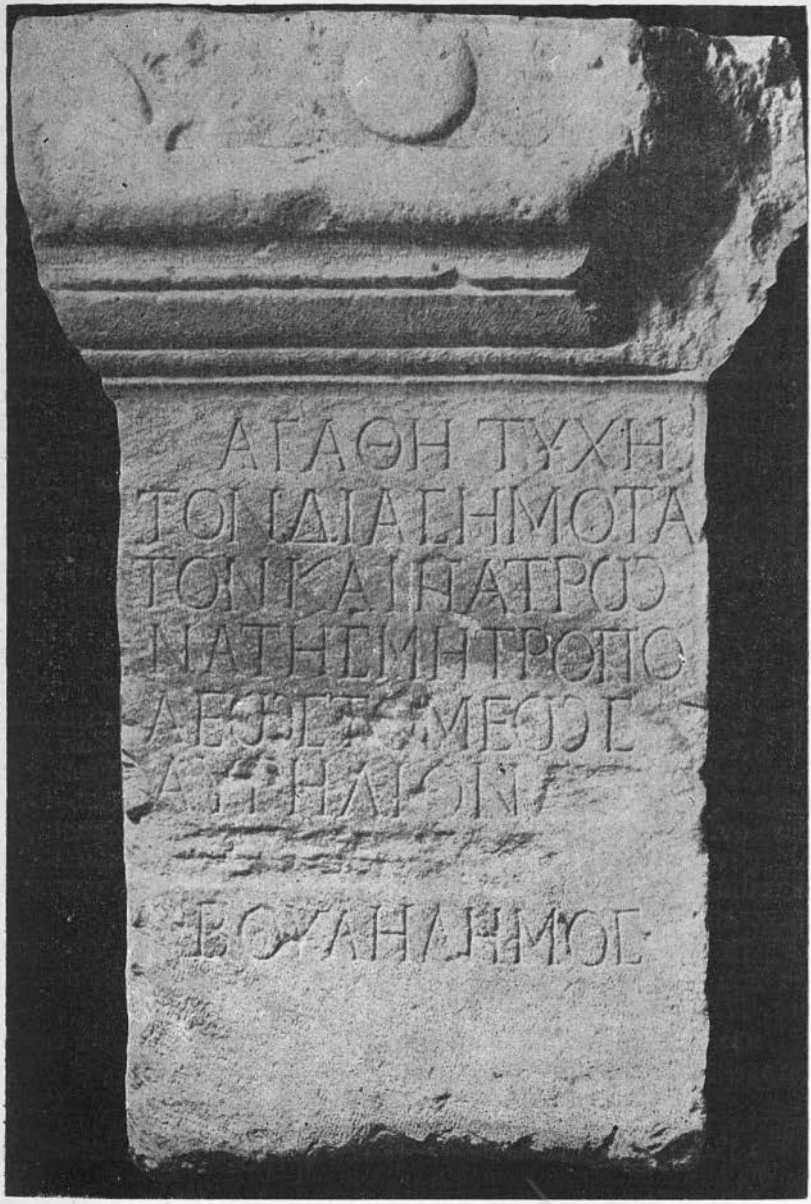

Fig. 2

www.ziuaconstanta.ro

tins » şi de « protector » al Tomisului[1]. Această cinstire avea, în chip vădit, un caracter oficial, atît prin titlurile pe care le primeşte personajul, cît şi, mai ales, prin menţionarea explicită a sfatului şi a adunării poporului ca dedicanţi.Titlurile onorifice din textul inscripţiei reprezintă de fapt traducerea în limba greacă a expresiei *patrono clarissimo*, cunoscută din inscripţiile latine cu acest caracter.

După grafie, monumentul poate fi încadrat în prima jumătate a sec. III e. n.

Dificultăţi apar în momentul în care vrem să stabilim identitatea personalităţii onorate, care a avut de suferit o *damnatio memoriae*. După Αὐρήλιον din rîndul 6, textul e martelat, nemairămînînd din sfîrşitul rîndului 6 şi din rîndul 7 nici măcar urme de litere. Abia dacă felul în care este martelată prima parte a numelui ne îngăduie să presupunem o hastă oblică, de la un A, Δ sau Λ. Scrierea, îngrijită, ne îngăduie însă să stabilim cu destulă exactitate numărul literelor şterse. Cum la sfîrşitul rîndului 6 încăpeau, aproape sigur, două litere, iar în rîndul 7 ştersătura merge pînă sub ultima literă a numelui Αὐρήλιον din rîndul 6, numărul lor trebuie să fi fost de 10. Aşa stînd lucrurile, putem avansa, deşi cu toată prudenţa şi cu titlu ipotetic, că în spaţiul martelat fusese poate scris Ἀντωνεῖνον.

Lipsa oricăror elemente de titulatură imperială ne obligă să ne gîndim la altă personalitate, al cărei rol putea să justifice onorarea în termenii în care este făcută pe monumentul care ne preocupă. Deşi nu avem nici o menţiune explicită în acest sens, s-ar putea să fie vorba de un guvernator al Moesiei Inferior [2]. Pînă acum, cu excepţia lui Aurelius Gallus (202—205), care evident nu este cel de pe inscripţia noastră, nu cunoaştem alt guvernator al Moesiei Inferior al cărui gentiliciu să fie Aurelius. Pe de altă parte, sînt cunoscute mai multe cazuri de guvernatori care au suferit *damnatio memoriae*.

În cazul în care apropierile noastre sînt juste, am avea un nou guvernator al Moesiei Inferior pentru prima parte a sec. III e. n.

Oricum, personalitatea onorată în inscripţie juca un rol important, cel puţin în viaţa oraşului Tomis.

---

[1] La Callatis cunoaştem un patron, P. Vinicius (Th. Sauciuc-Săveanu, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 501—507).

[2] Iorgu Stoian, *Tomitana*, Bucureşti, 1962, p. 110—111.

www.ziuaconstanta.ro

Dacă al doilea nume era Ἀντωνεῖνον, și numai atunci, martelarea ar fi putut să fie și accidentală, personajul în cauză fiind eventual confundat cu împăratul Elagabal (218—222).

RES SACRAE

3. *Arsa.* Inv. 42 (Fig. 3). Placă de marmură cu relief și inscripție în limba greacă, găsită întîmplător, în anul 1959, cu prilejul lucrărilor agricole de toamnă la cca. 500 m nord de sat, spre Pecineaga [1]. Dimensiuni : 0,310 × 0,270 × 0,160 m.

Monumentul este întreg. Relieful îl reprezintă pe Cavalerul Trac în galop spre dreapta, cu mantia fluturînd. Mîna dreaptă este ridicată în gestul de *benedictio Latina* [2]. Copita calului stă pe altar. Se vede pomul cu șarpele încolăcit. Cîinele și mistrețul lipsesc.

Sub relief se află o inscripție pe trei rînduri. Scrierea este îngrijită, fără ligaturi. Înălțimea literelor : 1—1,3 cm.

Ἥρωι Δωσαηνῷ ἐπηκόῳ εὐχαρι-
στήριον ἀνέθηκεν Ῥοῦφος Ῥού-
φου ὑπὲρ τῶν ἰδίων.

Inscripția prezintă un interes deosebit, atestînd un epitet pînă acum necunoscut al Cavalerului Trac, care apare pentru prima dată ca Ἥρως Δωσαηνός. Sufixul — ηνος mai apare în epitetele zeilor traci ca : Σαλδηνός, Σαλδοβουσηνός, Σαλδοκελη-νός[3]. Probabil că Δωσαηνός este un epitet derivat de la numele localității în care era adorată divinitatea.

Epitetul ἐπήκοος este frecvent pe lîngă divinitățile tracice Ἥρως, Ἀσκλήπιος etc. [4]. În ce privește pe dedicant, care ridică monumentul lui Heros Dosaenos, « cel care ascultă rugile pentru ai săi », numele lui indică un grec romanizat.

După grafie, monumentul pare a data din sec. II e. n.

---

[1] Cercetări de suprafață au dus la identificarea unei așezări rurale de epocă romano-bizantină.

[2] G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des Thrakischen Reitergottes in Bulgarien.* nr. 311, 312, 389, 391, 416, 443, 620, 944, 946, 986, 987, 1028 și respectiv fig. 170, 171, 215, 226, 232, 241, 313, 457, 458, 476, 477, 502; RE VI A, p. 485.

[3] D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste,* p. 194—195.

[4] RE, VI A, p. 437; Kazarow, *op. cit.*, nr. 79, 364, 740, 946.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 3

www.ziuaconstanta.ro

4. *Gălbiori.* Inv. 2086 (Fig. 4). Altar votiv de calcar cu inscripție latină, găsit în martie 1961 pe șoseaua Constanța — Hîrșova, la jumătatea distanței dintre Gălbiori și Stupina. Dimensiuni : 1,060 × 0,525 × 0,460 m.

O spărtură în colțul drept afectează parțial ultima literă din rîndurile 3, 4, 5 și 6, iar o ciobitură în rîndul 5 atinge partea de jos a trei litere.

Scrierea este îngrijită. În rîndul întîi apar patru frunze de iederă, iar în rîndul ultim, două. Literele sînt mai mari în rîndul 1 și mai mici în rîndurile 2—7. Înălțimea literelor : 8 cm respectiv 6—6,5 cm.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni
Cereri Frugif(erae)
Veturius Ter-
tius mag(ister) ui-
ci de suo po-
suit.

Gentiliciul vechi italic Veturius apare în inscripția de la Capidava [1], unde întîlnim de altfel și un C. Veturius Tertius [2], poate unul și același cu cel de pe altarul votiv de care ne ocupăm.

În inscripție, Veturius Tertius este menționat ca îndeplinind funcția de *magister uici*, dar din păcate nu ni se spune în care anume *uicus*. Este de presupus că personajul, foarte probabil din Capidava, își exercita funcția într-unul din satele din *territorium Capidauense* [3].

Altarul este închinat unei triade, din care ultima zeitate, Ceres, merită o atenție deosebită. Ceres apare pînă acum în Transilvania : o dată în mod sigur [4], dar poate chiar de două ori [5], cu epitetul de Augusta, o dată în Oltenia [6] și o dată în

[1] Gr. Florescu, *Capidava*, nr. 1, p. 73—74, nr. 22, p. 99—100, nr. 28, p. 106—107.

[2] Gr. Florescu, *op. cit.*, nr. 18, p. 95—96.

[3] V. Pârvan, *Ulmetum* I, p. 587 și urm.; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 194 și urm.; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 19—21, *Ist. Rom.*, I, p. 487.

[4] I. I. Russu, MCA, VI, p. 887—889 și D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia Romană*, nr. 152, p. 127.

[5] CIL, III, 36, considerată de Mommsen falsă, pare a fi autentică, v. I. I. Russu, *art. cit.*, p. 888.

[6] D. Tudor, în Dacia XI—XII, nr. 1, p. 155; D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. II, nr. 153, p. 403.

www.ziuaconstanta.ro

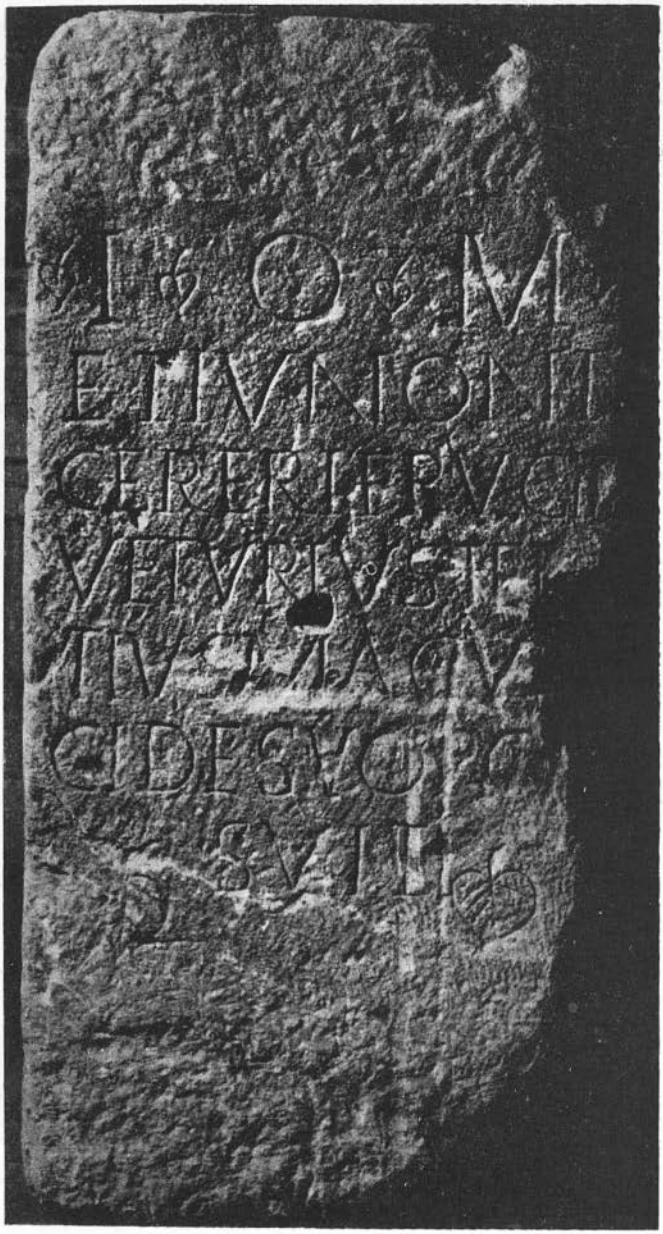

Fig. 4

www.ziuaconstanta.ro

Dobrogea [1]. Epitetul Frugifera este atestat la noi în țară pentru prima oară, fiind cunoscut pînă acum numai în Italia [2]. Cultul zeiței Ceres, ca și epitetul pe care-l poartă în cazul nostru, este în legătură, desigur, cu agricultura în Dobrogea.

Epitetul Frugifera, interesant în sine, precum și noua atestare a acestui cult în Dobrogea, aduc lumini noi privind cultul divinităților în epoca imperială romană.

Credem că, avînd în vedere și identitatea de nume cu cel de la Capidava, putem data acest monument epigrafic tot în a doua jumătate a sec. II e.n.

5. *Rasova.* Inv. 1497 (Fig. 5). Altar votiv de calcar cu inscripție în limba latină, adus în mai 1961 de la școala elementară din Rasova. Dimensiuni : 0,510 × 0,265 × 0,340 m.

O spărtură în partea de sus face greu lizibil primul rînd ; spărtura din partea dreaptă afectează sfîrșitul rîndurilor 1—4. Altarul este parțial spart și în partea de jos. Scrierea este neglientă, cu litere inegale. Înălțimea literelor : 4,4—5,3 cm.

[I(oui) O(ptimo) M(aximo)
(et) Iunoni]
Reg(inae) Ael(ius) *sau* Deo Aet(erno) ?
Castus [d(u)]-
umuira[l]-
es pro se
et suos [T ?]-
inio co(n)s(ule)
uo(tum) posu(it)

Din primul rînd păstrat se vede un E, urmat de un C sau de un O și de A E ; prima și ultima literă a rîndului nu se pot decît bănui. Este de asemenea greu de stabilit cu precizie dacă primul dintre rîndurile păstrate era și primul rînd al inscripției. De aici decurge existența a două posibilități de întregire. Credem însă că e mai probabilă prima : înaintea cognomenului Castus e firesc să avem un nomen.

---

[1] CIL., III, 14 214, împreună cu Liber Pater și alte divinități la Tropaeum.
[2] CIL., XI, 3197. Epitetul apare și pe lîngă Isis. Vezi Dessau, ILS, II, 4354.

www.ziuaconstanta.ro

La sfîrşitul rîndului 2 nu era decît un D, fiind scris *dumuirales* cu un singur *u* [1] şi cu *-es* în loc de *-is* în loc de *duumuiralis* cum ar fi fost corect.

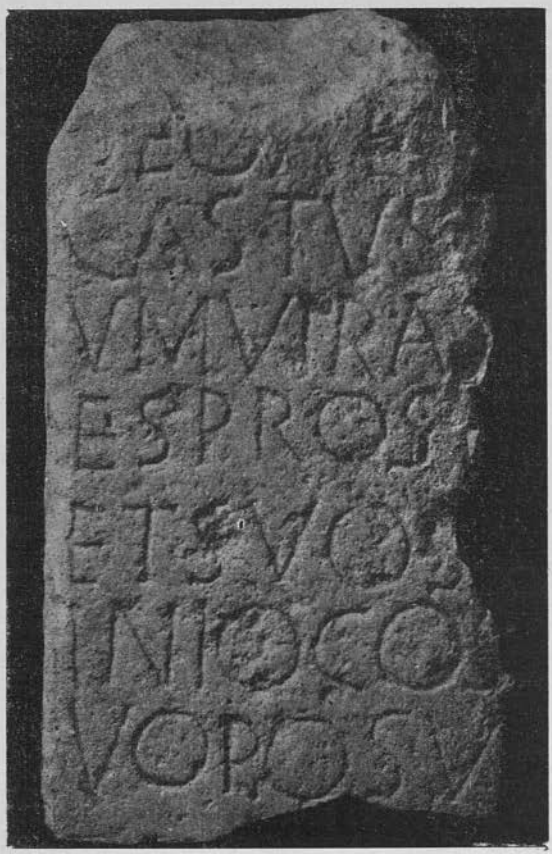

Fig. 5

Nu avem nici o indicaţie asupra locului unde-şi exercitase Aelius Castus funcţia ; nu este exclus să fi fost *duumuir* la

[1] S. Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Bucureşti, 1961, p. 47.

www.ziuaconstanta.ro

Tropaeum Traiani, care este, după cîte cunoaștem *municipium* cel mai apropiat de locul unde a fost descoperită inscripția.

Încadrarea cronologică a monumentului este dificilă, datorită faptului că se păstrează numai sfîrșitul numelui unui singur consul. În finalul rîndului 5, unde era începutul numelui acestuia, nu se mai distinge nimic, dar cum nu încape decît o singură literă, aceasta exclude numele Licinius, Asinius etc. Credem că nu poate fi nici Q. Ninnius Hasta, scris Ninio în loc de Ninnio, consul în anul 114 e. n., din cauza implicațiilor cronologice ale acestei ipoteze.

Nu ne rămîne decît să acceptăm o pronunțare populară, Tinius în loc de Tineius, de unde dativul Tinio.

Faptul că orașul Tropaeum Traiani avea rang de municipium în timpul domniei lui Septimius Severus (193—211), fapt atestat și de alte inscripții [1], ne dă posibilitatea să alegem cu titlu ipotetic între 182 și 195 e.n. această din urmă dată [2], an în care este consul un Tineius.

6. *Constanța*—TOMIS. Inv. 2071 (Fig. 6). Placă de marmură fragmentară cu inscripție în limba greacă, găsită în 1961, în săpăturile de la edificiul roman cu mozaic. Dimensiuni : 0,160 × 0,150 × 0,027 m.

Se păstrează colțul inferior stîng, cu o parte din basorelief și din inscripție. Textul este tocit în partea dreaptă. Din basorelieful care reprezenta probabil o divinitate feminină, și care este limitat de un cadru simplu în relief, se mai păstrează piciorul drept, peste care cade în falduri veșmîntul.

Scrierea este neîngrijită. Litere mai mari la început, apoi mai mici și mai apropiate între ele. O este în formă de romb. La începutul rîndului 1 remarcăm ligatura M+E. Înălțimea literelor : 1,2—1,5 cm.

Μεσσα[λε]ῖν[α sau ος]
εὐχαριστ[ήρι]ον

După N final de la εὐχαριστήριον, avem un spațiu gol, mai mare decît dublul distanței dintre două litere, deci nu mai

[1] CIL, III, 12 461, 12 470, 12 473, 13 734. Vezi și *Ist. Rom.*, I, p. 489.
[2] Pentru Tineius Clemens, coleg cu Scapula Tertullus, v. W. Liebenam, *Fasti consulares Imperii Romani*, p. 26.

www.ziuaconstanta.ro

urma alt cuvînt. În rîndul întîi putea să mai încapă un patronim scurt. Μεσσαλεῖνα sau Μεσσαλεῖνος este forma greacă pentru Messalina (-us). Scrierea cu diftongul ει pentru *i* din latină este un fenomen foarte frecvent în inscripţiile din Pontul Stîng [1].

Fig. 6

Placa era închinată unei divinităţi feminine, din păcate neidentificată.

Monumentul datează probabil din sec. II—III e.n.

TITVLI SEPVLCRALES

7. *Hîrşova* — CARSIUM. (Fig. 7). Placă funerară de calcar cu inscripţie latină, găsită întîmplător în 1959, în colţul de nord-est al cetăţii Carsium, în imediata apropiere a zidului de incintă. Se păstrează la Hîrşova, în vederea organizării unui muzeu raional.

Placa avea urme de mortar, fiind probabil reîntrebuinţată ca material de construcţie. Dimensiuni : 0,820 × 0,730 × 0,280 m.

Monumentul este spart sus şi jos. Spărtura din partea inferioară afectează inscripţia. În părţile laterale se află un chenar lat de 12 cm cu vrej şi frunze de iederă.

[1] G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie*, p. 31, § 9

www.ziuaconstanta.ro

Scrierea este îngrijită, cu numeroase prescurtări și ligaturi. În rîndul 6 E + T, în rîndul 8 A + N, M + E, în rîndul 9 A + L, A + E, în rîndul 10 A + E, E + T, V + A + L, N + V. Înălțimea literelor : 4,1—4,5 cm.

Fig. 7

D(is) M(anibus)
Iul(ius) Eutyches
uix(it) ann(is) LX et
Valeria Iulia
uix(it) an(nis) XXV
et Valeria Ma-
trona uix(i)t
ann(o) uno men(sibus) XI
filias Valeriae
[B]onae et Val(erius) B(o)nus
..... IMV

www.ziuaconstanta.ro

În afară de Eutyches, care este grecesc, toate celelalte nume sînt italice. Numele primului personaj, Iulius Eutyches, merită o luare aminte specială, pentru că i-ar putea trăda originea servilă. De altfel numele Εὐτυχής apare des în transcrierea sa latină Eutyches [1]; există şi exemple de sclavi sau liberţi numiţi în inscripţii cu echivalentul latin al numelui, Fortunatus [2].

De remarcat este şi folosirea gentiliciului Iulia drept cognomen.

Forma de nominativ plural în *-as*, *filias*, în loc de *-ae* mai este cunoscută în inscripţii din Moesia Inferior [3].

Grafia, cu marele număr de ligaturi întrebuinţate, ca şi lipsa prenomenului, pledează pentru o datare tîrzie, sec. III e.n.

Inscripţiile a căror publicare am încercat-o în cele de mai sus, deşi provin din localităţi diferite şi au fost scrise la date diferite, fiind astfel puţin susceptibile pentru o interpretare de ansamblu, aduc totuşi, pentru o seamă de probleme ale istoriei Dobrogei vechi, o contribuţie care nu trebuie subestimată.

Cele două inscripţii onorifice găsite la Tomis aduc o contribuţie interesantă, deşi inegală la istoria oraşului în sec. II—III e. n. Inscripţia de la fosta gară înmulţeşte cu încă unul monumentele în onoarea împăratului Traian. Altarul găsit în piaţa Ovidiu ne pune în faţa unui important personaj, poate un guvernator încă necunoscut al Moesiei Inferior, onorat cu interesantele epitete διασημότατος καὶ πάτρων Μητροπόλεως Τόμεως.

Nou este de asemenea pentru ţara noastră epitetul Frugifera al zeiţei Ceres, onorată alături de Iupiter OptimusMaximus şi de Iunona, după cum dovedeşte inscripţia găsită între Gălbiori şi Stupina.

Alt altar votiv, cel găsit la Rasova, ridicat de Castus, fost duumuir, avînd menţionat numele unui singur consul şi datat de noi în 195 e.n., adaugă încă un monument epigrafic, atestînd faptul că în ultimii ani ai sec. II e.n. Tropaeum Traiani devenise municipium.

---

[1] D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia Romană*, S.E. nr. 1, p. 241; 21, p. 246; 124, p. 270.

[2] D. Tudor, *op. cit.*, nr. 10, p. 243; 27, p. 247; 133, p. 272.

[3] CIL, III, 12501 din Tomis; D. Tudor, în MCA I Ip. 618 tot din Tomis; pentru alte exemple vezi H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, pp. 126—128, 248.

www.ziuaconstanta.ro

Placa votivă reprezentînd pe Cavalerul Trac ne dă un epitet Δωσαηνός încă necunoscut pentru această divinitate, al cărei interes este sporit de faptul că asemenea monumente cu inscripție, frecvente în Bulgaria, sînt destul de rare la noi.

În sfîrșit, singura inscripție funerară al cărei studiu l-am schițat, este și ea interesantă, atît prin datarea relativ tîrzie, cît și prin ligaturile și ciudățeniile de limbă pe care le cuprinde, dar mai ales prin cognomenul Eutyches care denotă probabil originea servilă a personajului.

Cele șapte inscripții recent descoperite în Dobrogea, publicate acum pentru prima dată, aduc prin conținutul lor interesant o modestă contribuție la o mai bună cunoaștere a vieții în această regiune a țării noastre, în epoca romană.

НЕСКОЛЬКО НАДПИСЕЙ, НЕДАВНО НАЙДЕННЫХ В ДОБРУДЖЕ

РЕЗЮМЕ

Автор публикует 7 надписей, найденных в Добрудже в 1959—1962 гг.

Почетные надписи, обе из Томиса, воздвигнуты: первая в честь императора Траяна (98—117 гг.), вторая в честь некоего Аврелия (остальная часть имени вырублена молотом) διασημότατον καὶ πατρῶνα, возможно еще неизвестного губернатора Нижней Мезии в начале III в. н. э.

Одна из священных надписей, найденная между Гэлбиорь и Ступиной и относящаяся к второй половине II в., свидетельствует, впервые на румынской территории, об эпитете *Frugifera* по отношению к богине Церере. Алтарь из Расовы воздвигнут, если предположения автора верны, в 195 г. Элием Кастом (Aelius Castus), бывшим *дуумвиром* (по-видимому из муниципии Tropaeum Traiani). Вотивная плита из Арсы дает новый эпитет фракийского всадника, Δωσαηνός. Опубликована также и вотивная плита из Томиса.

В надгробной надписи из Карсиума, относящейся к III в.н.э., упоминается когномен Eutyches, указывающий, по-видимому, на рабское происхождение этого человека.

www.ziuaconstanta.ro

EINIGE IN DER DOBRUDSCHA NEUENTDECKTE INSCHRIFTEN

ZUSAMMENFASSUNG

Es werden hier 7 in der Dobrudscha zwischen 1959 und 1962 geborgene Inschriften veröffentlicht.

Von den beiden aus Tomis stammenden Ehreninschriften bezieht sich die eine auf Kaiser Trajan (98—117), die zweite auf einen gewissen Aurelius (der Rest des Namens ist ausgemeißelt), einen διασημότατον καὶ πατρῶνα, vermutlich noch unbekannten Statthalter der Provinz Moesia Inferior vom Beginn des 3. Jh. u. Z.

Von den religiösen Inschriften belegt die zwischen Gălbiori und Stupina geborgene erstmalig für die zweite Hälfte des 2. Jh. u. Z. und für dieses Gebiet, den Beinamen Frugifera der Göttin Ceres. Der Altar von Rasova wurde, wenn die vorgeschlagenen Annahmen zutreffen, im Jahre 195 u. Z. von Aelius Castus, einem ehemaligen *duumuir* (vermutlich des Municipiums Tropaeum Traiani) errichtet. Die Votivtafel von Arsa bringt ein neues Epithet des thrakischen Reitergottes u. zw. Δωσαηνός. Weiters wird noch eine Votivtafel aus Tomis veröffentlicht.

Auf der Grabinschrift aus Carsium (3. Jh. u. Z.) erscheint der cognomen Eutyches, der auf die unfreie Herkunft des Betreffenden hindeuten dürfte.

www.ziuaconstanta.ro

NOTE EPIGRAFICE

de GH. POENARU-BORDEA

Printre inscripțiile din lapidariul Muzeului regional de arheologie Dobrogea, se află un număr destul de mare de piese a căror stare fragmentară nu îngăduie nici întregiri mai substanțiale, nici o încadrare cronologică precisă și cu atît mai puțin obținerea de informații de ordin istoric.

Dacă în unele cazuri se poate stabili natura textului sau se pot citi ori întregi cuvinte sau nume proprii, de cele mai multe ori nu putem face nici atît, fiind obligați să ne mărginim la o transcriere a fragmentului.

Publicarea acestui material, în ciuda celor mai sus semnalate, o socotim totuși utilă ca o completare normală și necesară a studierii și publicării inscripțiilor inedite din Dobrogea.

Prezentarea fragmentelor o facem în ordinea alfabetică a localităților din care provin, ultimele fiind cele cu proveniență necunoscută. În cadrul fiecărei grupe, publicăm întîi fragmentele în limba greacă, apoi pe cele în limba latină, în a căror înșiruire căutăm să păstrăm, în măsura în care lucrul este posibil, o ordine cronologică.

1. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1443 (Fig. 1). Bloc de marmură (0,09 × 0,085 × 0,07 m) cu părți din primele două rînduri ale unei inscripții în limba greacă. Scrierea, relativ îngrijită. Literele din primul rînd sînt mai mari decît cele din rîndul 2. Semnalăm bara orizontală scurtă din interiorul lui Θ și H. În rîndul 2,

www.ziuaconstanta.ro

O este perfect rotund şi extrem de mic, în comparaţie cu celelalte litere. Apare în rîndul 2 ligatura N + E. Înălţimea literelor : 1—2,5 cm.

[Ἀγ]αθῇ [τύχῃ]
[εὖ]φρονον ? E...

Fig. 1

www.ziuaconstanta.ro

În rîndul 1, înainte de Θ este sigur A, de la care a rămas o parte din bara a doua oblică. La începutul rîndului 2, se mai păstrează jumătate din Φ, de unde εὔφρονον?

După grafie, inscripția ar putea data din sec. II e.n.

2. *Constanța* — TOMIS. Inv. 50 (Fig. 2). Fragment de placă de calcar (0,280 × 0,300 × 0,130 m), cu cinci rînduri dintr-o inscripție funerară în limba greacă, găsit în 1958, cu ocazia săpăturilor arheologice de la poarta de vest a zidului de incintă tomitan. Literele sînt înalte, neaspectuoase. Înălțimea literelor : 3,7—4,5 cm.

. . . . . .
ὁ καὶ Το[μείτης?]
γελοντ. . . . . .
ἐνθάδε κε[ῖται]
μου πρε. . . . . .
χαῖρε [παροδεῖτα]

Fig. 2

www.ziuaconstanta.ro

Textul este funerar. În rîndul 5, din care se păstrează doar partea superioară este totuşi clar χαῖρε. Propunem în rîndul 1, pe baza unei analogii [1], ὁ καὶ Το[μείτης].

3. *Constanța* — TOMIS. Inv. 2102 (Fig. 3). Fragment de bloc de calcar (0,29 × 0,24 × 0,19 m), cu litere dintr-un singur rînd al unei inscripţii în limba greacă, găsit în 1961, în săpăturile arheologice de la edificiul roman cu mozaic. A fost refolosit ca piatră de construcţie, într-un zid modern. În partea dreaptă se vede un început de chenar. Grafia este neîngrijită. Înălţimea literelor : 3,4—3,8 cm.

OYNE

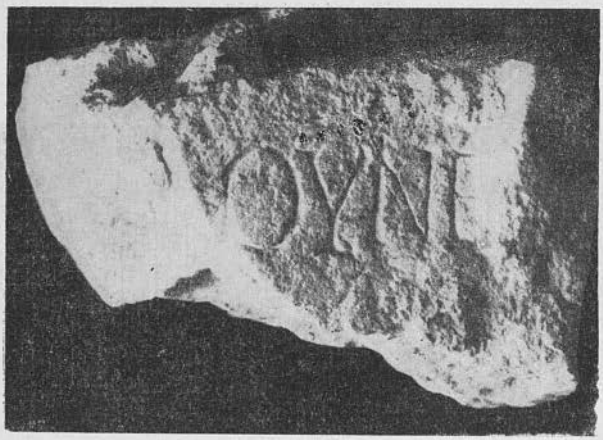

Fig. 3

4. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1431 (Fig. 4). Placă de calcar fragmentară (0,290 × 0,285 × 0,125 m), se păstrează colţul inferior din dreapta, cu litere din ultimele cinci rînduri ale unei inscripţii în limba greacă, găsită în 1961, în săpăturile arheologice de la edificiul roman cu mozaic. Jos şi în dreapta se observă chenarul în relief. Scrierea îngrijită. În ultimele două rînduri se remarcă litere mai mici între sau în interiorul literelor normale.

[1] Archäol. Beiblatt, XXXI (1939), p. 129 : Aurel Victor...Perdurdauensis et Buricad(auensis).

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 4

În rîndul 4 : I între N şi O şi Υ în interiorul lui O.
În rîndul 5 : I între Π şi Σ, T între Σ şi O, iar Υ în interiorul lui O.
Apare ligatura M + E de două ori în rîndul 3.

. . . . . .
. . . . . ιονοι
. . .[ἐπ]ιμελσόμε-
[νοι. . . Π]οσειδωνίου
. . . Εὐελπιστοῦ

În rîndul 1 se vede partea inferioară a unor litere care nu se pot preciza. În rîndul 3, se întregeşte ἐπιμελησόμενοι „care se vor îngriji", iar în rîndurile 4 şi 5 sînt atestate numele Ποσειδώνιος şi Εὐελπιστός, ambele în genitiv.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 5

5. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1512 (Fig. 5). Bloc de calcar fragmentar (0,190 × 0,170 × 0,095 m), cu litere din ultimele cinci rînduri ale unei inscripții în limba greacă, găsit în 1960, în timpul săpăturilor pentru fundația unui bloc pe terenul fostei gări din Constanța. E probabil să fi făcut parte dintr-un sarcofag. Scrierea este îngrijită, cu litere drepte, uneori deformate din cauza calcarului spongios. Înălțimea literelor : 2—3 cm.

www.ziuaconstanta.ro

. . . . . .
. . . τὴν πενθ[ητῆρα] . .
. . . κεῖμε δ' ἐν[θάδε] . . .
. . . μετερη . . . . . .
. . . [χαῖρε] παροδεῖτα

Se pot întregi, cu rezerve, cuvintele πενθητῆρα „îndoliatul", iar în rîndul 3 δ' ἐνθάδε „în acest loc".

Textul funerar ar putea fi încadrat, după grafie, în sec. III e.n.

6. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1509 (Fig. 6). Placă de marmură, spartă pe toate laturile (0,160 × 0,180 × 0,050 m), cu

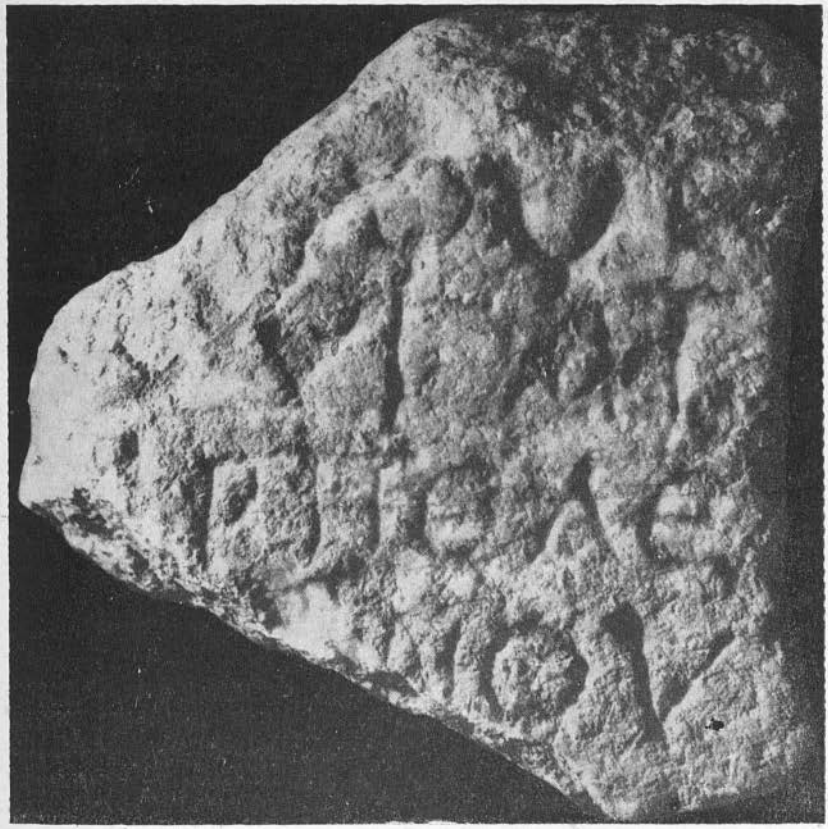

Fig. 6

www.ziuaconstanta.ro

litere din patru rînduri ale unei inscripţii în limba greacă. Scrierea neîngrijită. Se remarcă E semilunar şi Υ ca un V latin. Înălţimea literelor : 2—2,5 cm.

.....
...]ου ο[.....
...ϑ]υγάτ[ηρ...
...ΡΠΕΛΕ
...]νου[.....
.....

Singurul indiciu, care ar arăta caracterul funerar al textului, este cuvîntul ϑυγάτηρ „fiică".

Ultima literă din rîndul 1 ar putea fi şi Σ lunar, Θ sau E. Nesigură este şi prima literă din rîndul 4, partea sa superioară putînd să indice şi λι aşa că am putea citi şi λιου.

Aspectul grosolan al literelor, indică o epocă tîrzie.

7. *Constanţa* — TOMIS. Inv. 1440 (Fig. 7). Placă de marmură, spartă pe toate laturile (0,190 × 0,120 × 0,045 m) cu litere din şase rînduri ale unei inscripţii în limba greacă. Scrierea neîngrijită. E şi Σ semilunare. Înălţimea literelor : 1,7—3 cm.

.....
...ΕΣ.....
...ΛΥΚΑ...
...ΤΕΚΑ...
...ΟΣΥΠΑΕ...
...ΕΥΖΑ.....
....ΤΟ.....
.....

Aspectul grosolan al literelor indică o epocă tîrzie.

8. *Constanţa* — TOMIS. Inv. 64 (Fig. 8). Fragment de placă de calcar (0,80 × 0,175 × 0,130 m) cu litere dintr-un singur rînd al unei inscripţii în limba greacă, găsit în anul 1959, cu prilejul unor săpături de fundaţie pe strada I. C. Frimu. Literele sînt mari, tăiate adînc. Apare ligatura Τ + Ω + Ν. Înălţimea literelor : 5,8 — 6,2 cm.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 7

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 8

...ἐκ]τῶν ἰδί[ων...

Inscripția, la care se poate întregi ἐκ τῶν ἰδίων „a ridicat pe seama sa", poate să fie funerară.

Aspectul literelor indică o epocă tîrzie.

9. *Constanța*—TOMIS. Inv. 1523 (Fig. 9). Placă de marmură, spartă în toate părțile (0,490 × 0,280 × 0,060 m) cu litere din ultimele două rînduri ale unei inscripții în limba latină, găsită, în 1961, cu prilejul săpării unei fundații, pe terenul vechii gări, în apropierea bazilicii mari. În partea inferioară se mai vede o urmă din cadrul inscripției. Scrierea este îngrijită, cu litere săpate adînc, distanțate, mai mari în ultimul rînd. Înălțimea literelor : 7,5 — 8,5 cm.

[ex t]es[tamento ?]
[fe]cit.

Am propus, în rîndul 1, *ex testamento* „s-a făcut conform testamentului", pentru că se păstrează și partea inferioară a unor litere, înainte și după ES, care, dată fiind distanța, nu pot fi decît T. Fragmentul, care făcea parte dintr-o frumoasă lespede funerară, ar putea fi încadrat în sec. II e.n.

www.ziuaconstanta.ro

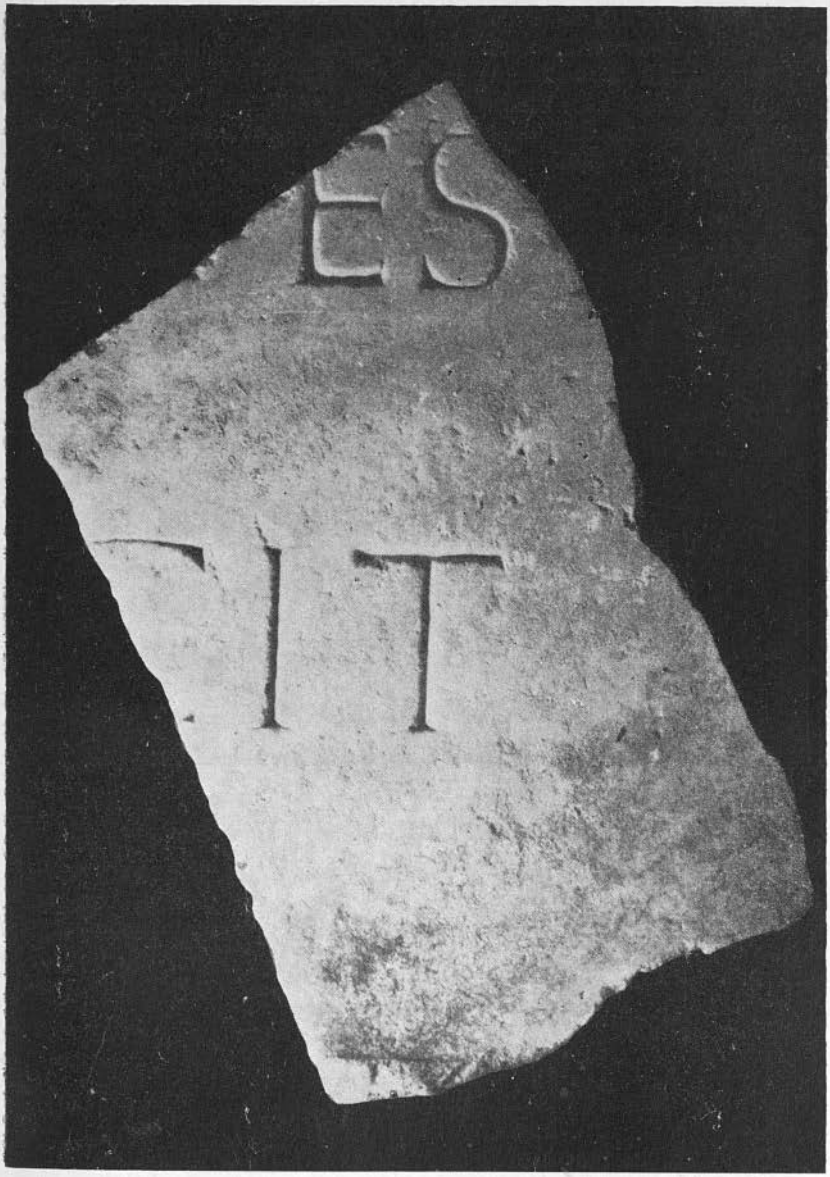

Fig. 9

www.ziuaconstanta.ro

10. *Constanța* — TOMIS. Inv. 96 (Fig. 10). Două fragmente alăturate dintr-o placă de marmură, spartă sus și în părți (0,144 × 0,210 × 0,050 m) cu parte din ultimele două rînduri ale unei inscripții în limba latină. Se păstrează în partea inferioară o porțiune din chenarul plăcii. Scrierea îngrijită. Înălțimea literelor : 3 cm.

...CI...
[bene] meren[ti posuit]

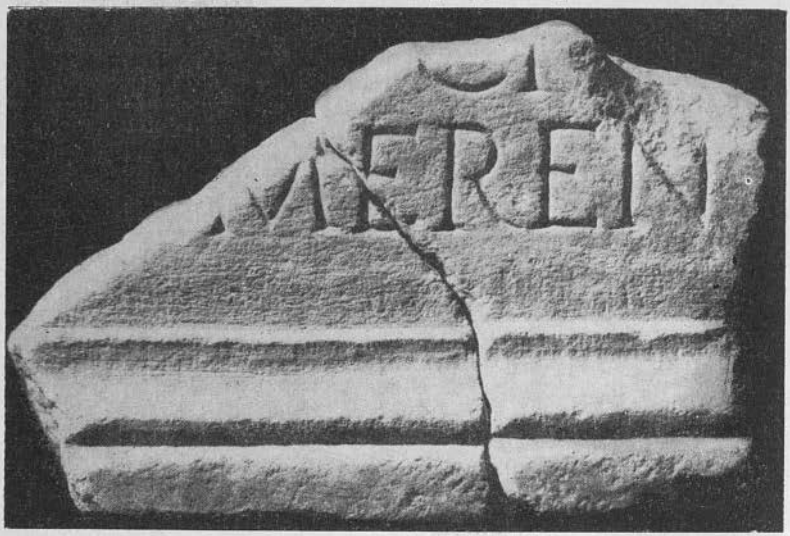

Fig. 10

Inscripția datează probabil din sec. II—III e.n.

11. *Constanța* — TOMIS. Inv. 531 (Fig. 11). Placă de calcar, spartă în toate părțile (0,410 × 0,250 × 0,085 m), cu ultimele patru rînduri păstrate fragmentar, ale unei inscripții în limba latină. Scrierea este neglijentă și greu lizibilă. Literele mai mari în primul rînd, se micșorează spre sfîrșit. Înălțimea literelor : 3,3—4,2 cm.

.. Ant]oniu[m...?
...fa]ciunduo V...
... Aelio EM...
...ibus *sau* altus operi M...

La sfîrșitul rîndului 1, se păstrează începutul unei haste verticale (M?), iar la sfîrșitul rîndului 2, ar putea fi și S. La înce-

www.ziuaconstanta.ro

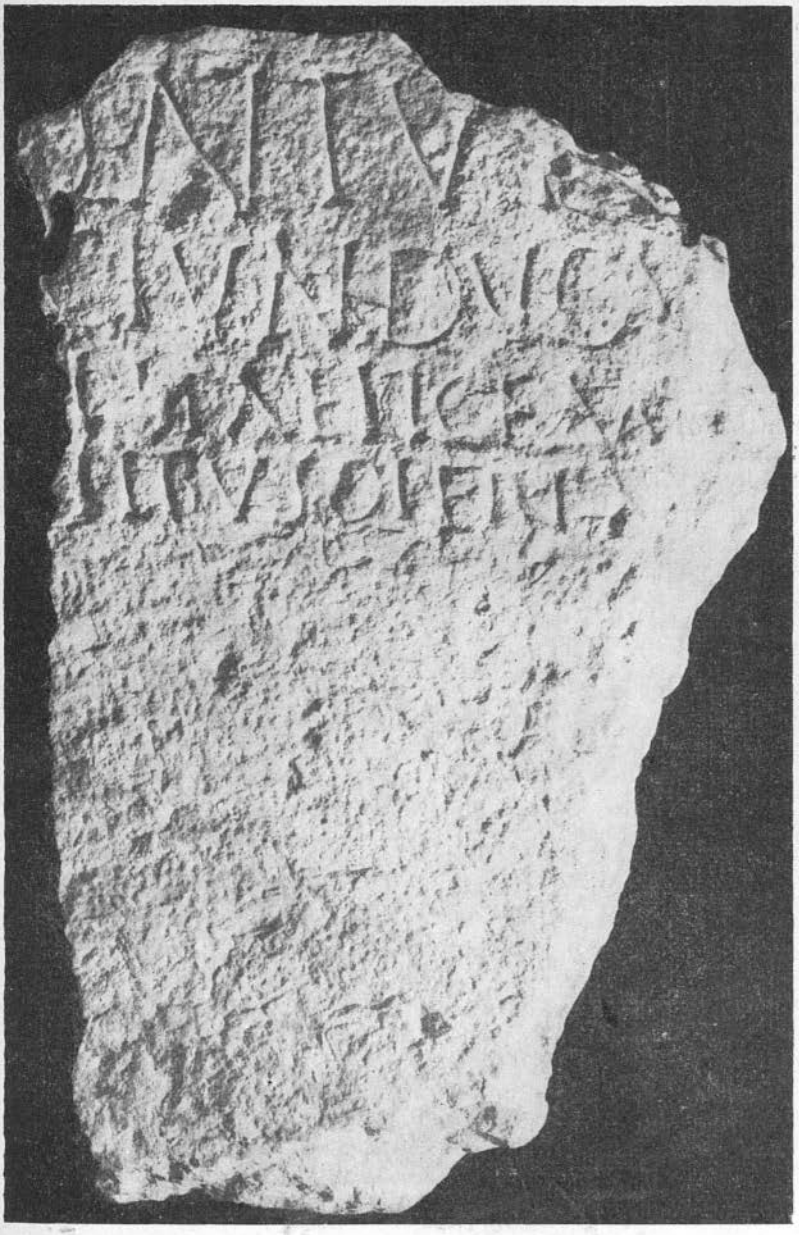

Fig. 11

www.ziuaconstanta.ro

putul rîndului 3 se mai văd, înainte de Aelio, cîteva urme de litere. Primele litere ale rîndului 4 sînt neclare, ar putea fi *ibus* eventual *altus*. La sfîrşitul rîndului se vede un M. Inscripţia ar putea fi funerară. Atragem atenţia asupra formei curioase *faciunduo* pentru *faciundo*.

12. *Hîrşova* — CARSIUM. Inv. 1461 (Fig. 12). Fragment de bloc de calcar, spart în două (0,180 × 0,210 × 0,110 m), cu litere din primele două rînduri ale unei inscripţii în limba latină. Scrierea este neîngrijită, literele mai înalte în rîndul 1. Înălţimea literelor: în rîndul 1: 4,8 — 5 cm ; în rîndul 2: 4 cm.

...Q.B...
...E N...

În rîndul 1, după Q şi după B, urmează puncte. Avem de-a face cu o prescurtare, cuprinzînd cuvinte care încep cu Q şi B şi care se poate citi fie *H(ic) Q(uiescat) B(ene)* sau mai degrabă *Q(uod) B(onum) F(austum) F(elix)*. În rîndul 2, în faţa lui E se vede parte dintr-un P, B sau R.

Fig. 12

www.ziuaconstanta.ro

13. *Hîrşova* — CARSIUM. Inv. 1499 (Fig. 13). Fragment de placă de calcar (0,150 × 0,260 × 0,010 m) cu resturi din două rînduri ale unei inscripţii în limba latină, găsit întîmplător în preajma castrului. Scrierea este neîngrijită. Înălţimea literelor : 3,2—5 cm.

...INT ...
...S...

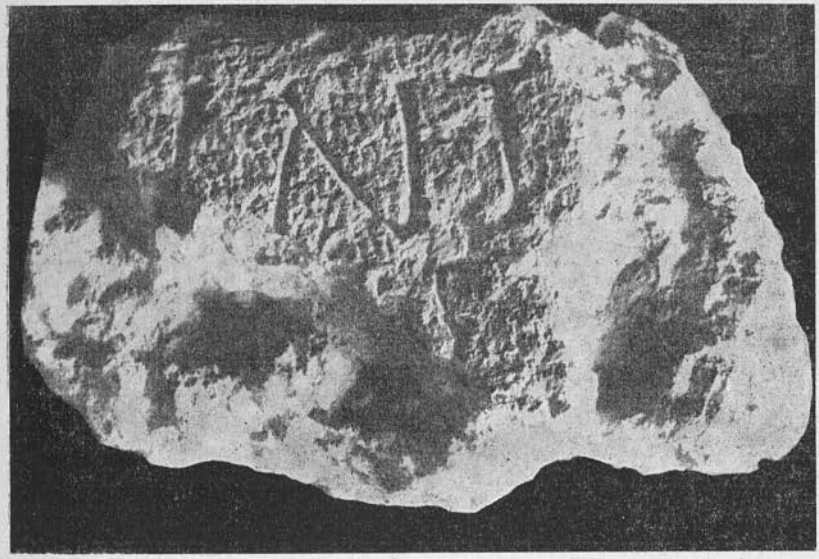

Fig. 13

14. *Mangalia*—CALLATIS. Inv. 206 (Fig. 14). Placă de marmură, spartă în toate părţile (0,145 × 0,600 × 0,270 m), cu litere din patru rînduri ale unei inscripţii în limba greacă, găsită în 1933[1], în dărîmătura unei magazii în ale cărei ziduri fusese refolosită. Scrierea elegantă, cu *apices*. Înălţimea literelor : 1,2—1,8 cm.

.....
...ρος καί ιδ.....
...στους είλε....
... νουκ.....
.....

[1] Asupra condiţiilor de descoperire a fragmentelor nr. 14 şi 15 am primit informaţii de la Th. Sauciuc-Săveanu, căruia îi mulţumim şi pe această cale

www.ziuaconstanta.ro

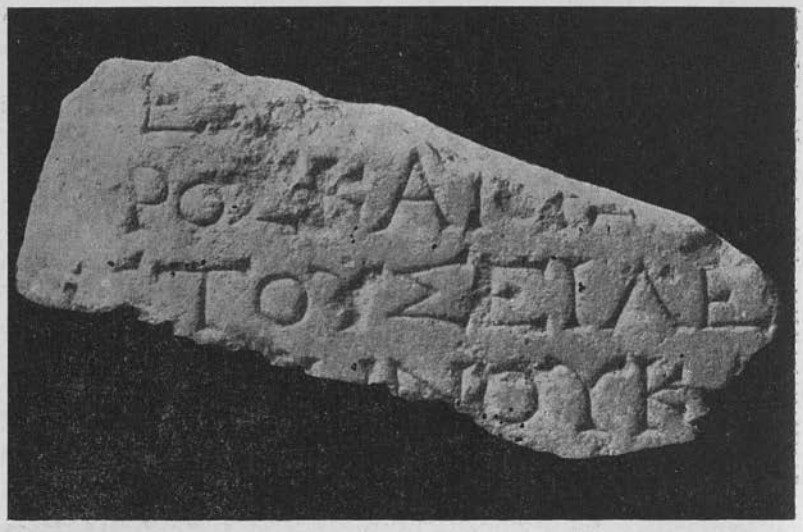

Fig. 14

La sfîrşitul rîndului 2, o hastă aproape întreagă, urmată de partea inferioară a altei haste verticale şi apoi poate de un Δ. La începutul rîndului 4 se păstrează partea de sus a două haste verticale, iar după K, parte dintr-o hastă oblică, ce poate fi de la un A, Δ sau Λ.

15. *Mangalia*—CALLATIS. Inv. 1451 (Fig. 15). Placă de marmură, fragmentară (0,110 × 0,130 × 0,170 m), cu litere din cinci rînduri ale unei inscripţii în limba greacă, găsită în 1946, întîmplător, cu ocazia săpării unui puţ absorbant. În dreapta se vede ceva din marginea originală a plăcii. Scrierea este îngrijită, cu *apices*. Înălţimea literelor : 1,1—1,6 cm.

. . . . . .
. . . ις παιδ . . .
. . . ἐπι]στάτης ἐ
. . . ιβου . . . . . .
. . . . τον . . . . .
. . . . σπ ? . . . .
. . . . . .

În rîndul 1, după ΙΣ urmează foarte probabil Π, ultima literă a rîndului este Δ. La sfîrşitul rîndului 2, după Σ urmează

www.ziuaconstanta.ro

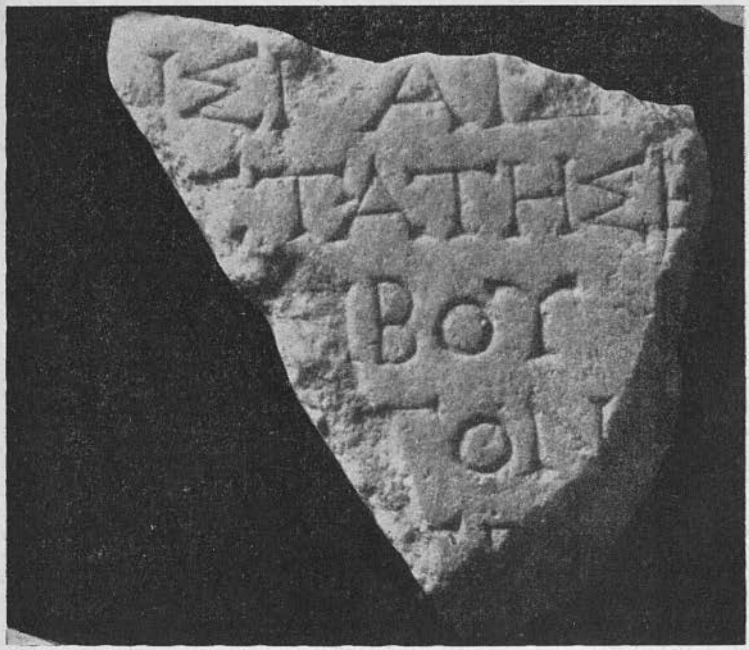

Fig. 15

un E. În rîndul 4, înainte de O, un T. În rîndul 5 se păstrează numai partea superioară a două litere, poate ΣΠ. În rîndul 2, credem că putem întregi ἐπιστάτης „președinte", fără să putem preciza de ce natură erau sarcinile sale, cu toate că începutul de cuvînt παιδ ... din rîndul 1 ar putea, eventual, sugera cîte ceva.

16. *Mangalia* — CALLATIS. Inv. 31 (Fig. 16). Fragment dintr-o placă de marmură (0,290 × 0,230 × 0,100 m), cu relief și inscripție în limba greacă. Din placă se păstrează colțul de sus, din stînga, cu o parte din relief și un cuvînt din inscripție. În partea superioară este păstrată o jumătate din frontonul plăcii, o acroteră și o rozetă. Din relief se vede numai mantia fluturîndă a Cavalerului Trac, iar dedesubt, probabil, un cap de om. Scrierea, nu prea îngrijită. Înălțimea literelor : 1,7—2,2 cm.

Ἀγαθῇ [τύχῃ]

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 16

www.ziuaconstanta.ro

Cultul Cavalerului Trac este cunoscut la Callatis prin cîteva plăci votive, pe care apare în basorelief, cu sau fără inscripție[1].

Placa de care ne ocupăm era o dată și ceva mai lată decît fragmentul păstrat. Cavalerul apărea, foarte probabil, fără alte divinități numai cu acolitul, al cărui cap avem impresia că-l recunoaștem sub mantia lui. Nu putem decît regreta lipsa părții inferioare a plăcii care cuprindea, foarte probabil, restul inscripției.

După grafie, monumentul ar putea data din sec. II e.n.

17. *Mangalia* — CALLATIS. Inv. 1492 (Fig. 17). Placă de calcar, spartă sus, în dreapta și în stînga (0,220 × 0,436 × × 0,180 m), cu inscripție în limba latină, găsită întîmplător, în 1943. Scrierea este destul de îngrijită. Înălțimea literelor: 5,2—5,5 cm.

... nibus...
[Seu... *sau* V]ero-II-Co[(n)s(ulibus)]...

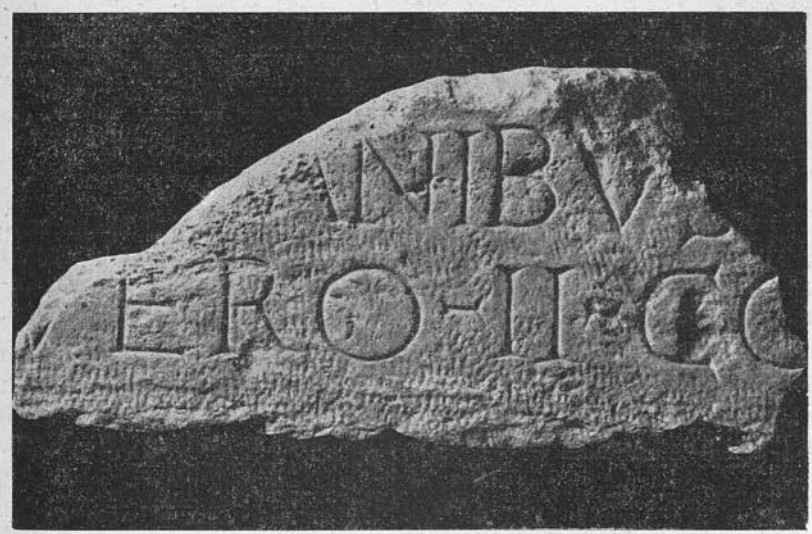

Fig. 17

[1] Vezi de pildă, Th. Sauciuc-Săveanu, în Dacia IX—X, p. 298 și fig. 15, nr. 18; același în Buletinul Comisiei Monumentelor istorice, XXXVII, fasc. 119—123, 1944, p. 41—44, sau recent, G. Bordenache, în Dacia IV, N.S., p. 502—503, nr. 14.

www.ziuaconstanta.ro

În fața lui N un A sau un M. Sînt posibile întregirile [*Dis M*]*anibus* sau *omnibus*. În chip vădit, sînt ultimele două rînduri ale unei inscripții, nu este exclus însă să fi fost numai aceste două. Fragmentul făcea probabil parte dintr-o construcție. În privința datei, ni se pare potrivit anul 179, cînd este consul pentru a doua oară, P. Marcius Verus, care, fiind coleg cu împăratul Commodus și el consul a doua oară, a fost scris, cum era firesc, de lapicid, al doilea [1].

Fig. 18

18. *Proveniență necunoscută*. Inv. 1441 (Fig. 18). Fragment de placă de marmură (0,090 × 0,100 × 0,075 m) cu cîteva litere dintr-o inscripție în limba greacă. Scrierea neîngrijită. Înălțimea literelor : 2,6—3,2 cm.

.....
.....M.....
....ζ]ησα[σ....
.....

În rîndul întîi, înaintea jumătății inferioare a lui M, se mai văd două haste verticale. La începutul rîndului 2 se vede restul unei bare orizontale, poate de la un Z și deci pare să fi fost ζησασ-, caz în care fragmentul ar aparține unei inscripții funerare.

19. *Proveniență necunoscută*. Inv. 1442 (Fig. 19). Placă de calcar, spartă în toate părțile (0,090 × 0,013 × 0,010 m), cu litere din două rînduri ale unei inscripții în limba greacă. Scrierea cu litere mari, drepte și cu *apices*. Înălțimea literelor : 3,5—4 cm.

.....
...λεξ....
.....

În rîndul 1, prima literă este A sau Λ, a doua E sau Σ dreptunghiular. În rîndul 2 ΛΕΞ, probabil numele propriu [Ἀ]λέξ[ανδρος] deși nu este exclus nici [Ἀ]λεξ[ις?] sau altul.

[1] W. Liebenam, *Fasti consulares Imperii romanii*, p. 25.

www.ziuaconstanta.ro

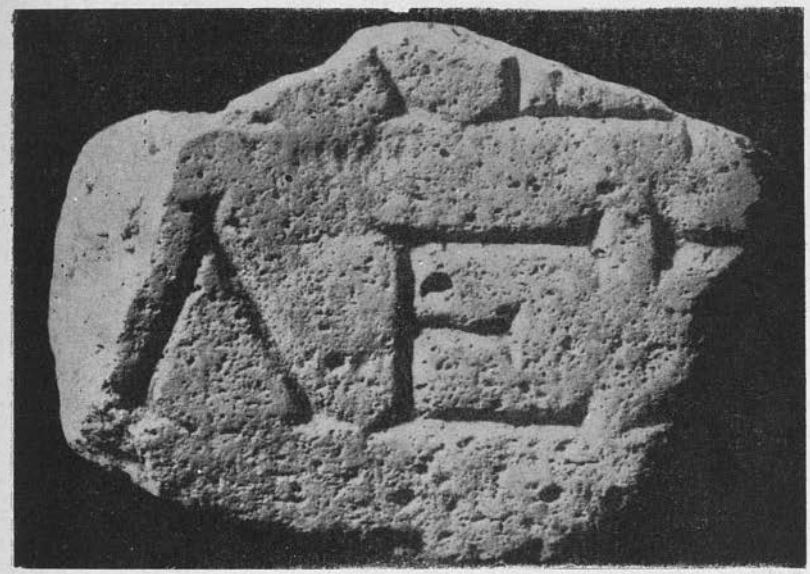

Fig. 19

20. *Proveniență necunoscută.* Inv. 1478 (Fig. 20). Bloc de calcar (0,280 × 0,740 × 0,320 m), cu inscripție în limba greacă. A fost refolosit ; colțul din dreapta, jos, pare a fi lucrat. Scrierea este stîngace, cu multe litere ilizibile. Înălțimea literelor : 3,8—6 cm.

ΤΟΙΦΘΟΝΡ..Σ...

Fig. 20

www.ziuaconstanta.ro

În singurul rînd păstrat, credem că putem desluşi cuvîntul φθονηρός „gelos, invidios", cu toate că literele NP sînt foarte apropiate şi ar putea fi vorba mai curînd de omisiunea lui H decît în ligatura N + H + P. După P, care se vede clar, ar putea fi O sau Ω urmat de un Σ lunar; între O sau Ω şi Σ ar putea fi un I. Ultimele litere din rînd sînt total ilizibile.

21. *Proveniență necunoscută.* Inv. 1503 (Fig. 21). Bloc de marmură, spart în toate părțile (0,280 × 0,320 × 0,200 m), cu litere din trei rînduri ale unei inscripții în limba greacă. Literele frumoase, cu *apices*. Înălțimea literelor : 7 — 7,5 cm.

. . . . . .
. . . παισίν. . . .
. . . ωνμορ. . . .
. . . . . .

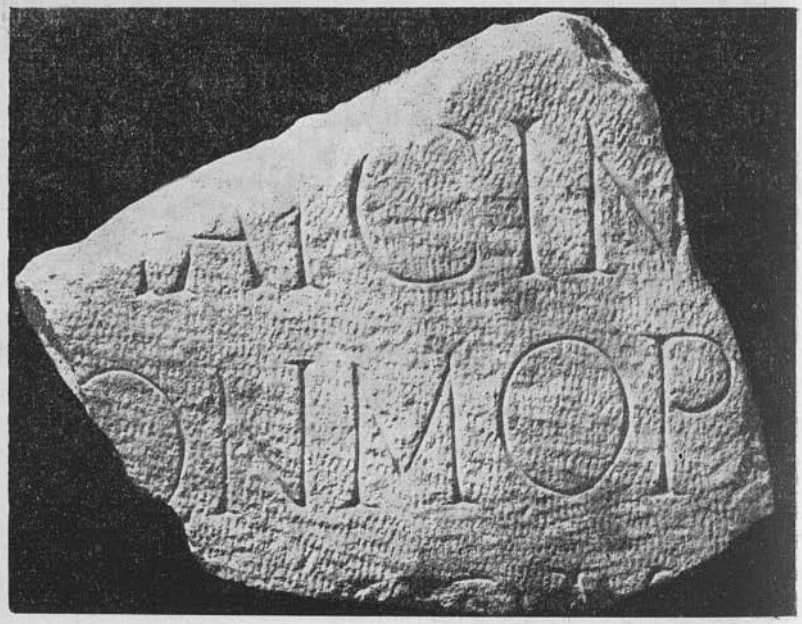

Fig. 21

www.ziuaconstanta.ro

În rîndul 1 se poate citi, dată fiind hasta dinaintea lui A, παισίν ? În rîndul 3 se vede doar partea superioară a literelor : începutul unei bare verticale, un arc de cerc şi partea superioară a lui Υ sau K.

Fig. 22

22. *Proveniență necunoscută.* Inv. 1496 (Fig. 22). Fragment arhitectonic (0,130 × 0,430 × 0,295 m), spart în dreapta, în stînga şi jos. Scrierea, destul de îngrijită. Partea inferioară a literelor lipseşte.

...prae]side... ?

Înainte de S, colțul unei haste orizontale, poate T, dar mai curînd E. Am putea întregi, cu rezerve, *praeside*. După E final, la mijlocul literei, la distanța la care trebuia să urmeze litera următoare, un punct.

ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

РЕЗЮМЕ

В данной работе опубликованы 22 отрывка латинских и греческих надписей, найденных в Томисе (№ 1—11), Карсиуме (№ 12—13) и Каллатисе (№ 14—17), или неизвестного происхождения (№ 18—22).

www.ziuaconstanta.ro

Из них лишь № 1, 2, 4, 5, 11, 15, 16, 17 представляют известный интерес своими словами или именами целиком разборчивыми или дополняемыми, или своим изображением (№ 16). Остальные же, в их нынешнем состоянии, без сопоставления с другими подобными отрывками, не представляют почти никакого интереса.

NOTES ÉPIGRAPHIQUES

RÉSUMÉ

L'auteur publie 22 fragments d'inscriptions latines et grecques, provenant de Tomis (N°s 1 — 11), Carsium (N°s 12 — 13) et Callatis (N°s 14 — 17), ou de provenance inconnue. Parmi ces fragments seulement les N°s 1, 2, 4, 5, 11, 15, 16, 17 présentent un certain intérêt par les mots et les noms propres qui y sont lisibles ou devinables, ou par leur figuration (n ° = 16).

Les autres fragments, dans leur état actuel, avant d'être raccordés à d'autres fragments connus ou qu'on découvrira dorénavant n'offrent presque rien d'intéressant.

www.ziuaconstanta.ro

INSCRIPȚII INEDITE DIN DOBROGEA *

de A. RĂDULESCU

În lapidariul Muzeului de arheologie din Constanța, există un numeros lot de inscripții în limba greacă sau latină, inedite, provenite fie din colecțiile preexistente reorganizării acestei instituții, fie adunate în ultimii ani, cu ocazia săpăturilor arheologice executate în oraș și în regiune, ori descoperite întîmplător de muncitorii constructori sau colectiviști.

În cele ce urmează vom prezenta un număr de 19 inscripții alese dintre cele mai semnificative.

1. *Panduru* (rn. Istria). Inv. 45(Fig. 1). Altar votiv de calcar cu inscripție în limba greacă. Dimensiuni : 0,700 × 0,700 × × 0,620 m. Monumentul este foarte avariat pe latura și în colțul superior drept. Partea inferioară lipsește total. Suprafața scrisă a suferit dăltuiri, ceea ce o face greu lizibilă.

Literele inscripției sînt săpate îngrijit. Remarcăm literele Θ cu bară scurtă în interior și Υ cu o liniuță transversală. Înălțimea literelor : 0,030 — 0,040 cm.

A mai fost publicată de I. Micu[1] cu o lectură incompletă și cu întregiri numai în rîndurile 1 și 2, ceea ce ne-a îndemnat să o reluăm.

Ἀγαθῇ τ[ύχῃ]
τὸν υἱὸν το[ῦ αὐτο-]
κράτορος [Καίσαρος]
Ἁδριανοῦ Ἀντ[ωνεί-]

* Publicat în „SCIV" XIV, 1963, nr. 1, p. 79—105.

[1] I. Micu, *Călăuza vizitatorului în Muzeul regional Dobrogea*, 1937, p. 36, nr. 201.

www.ziuaconstanta.ro

5. νου Εὐσεβοῦς [Λούκι-]
[ον] Αὐ[ρ]ή[λι]ον Οὐή[ρον Σε-]
[βαστὸν βου]λὴ δῆ[μος]
[τῆς Ἰστριαν]ῶν [πόλεως]

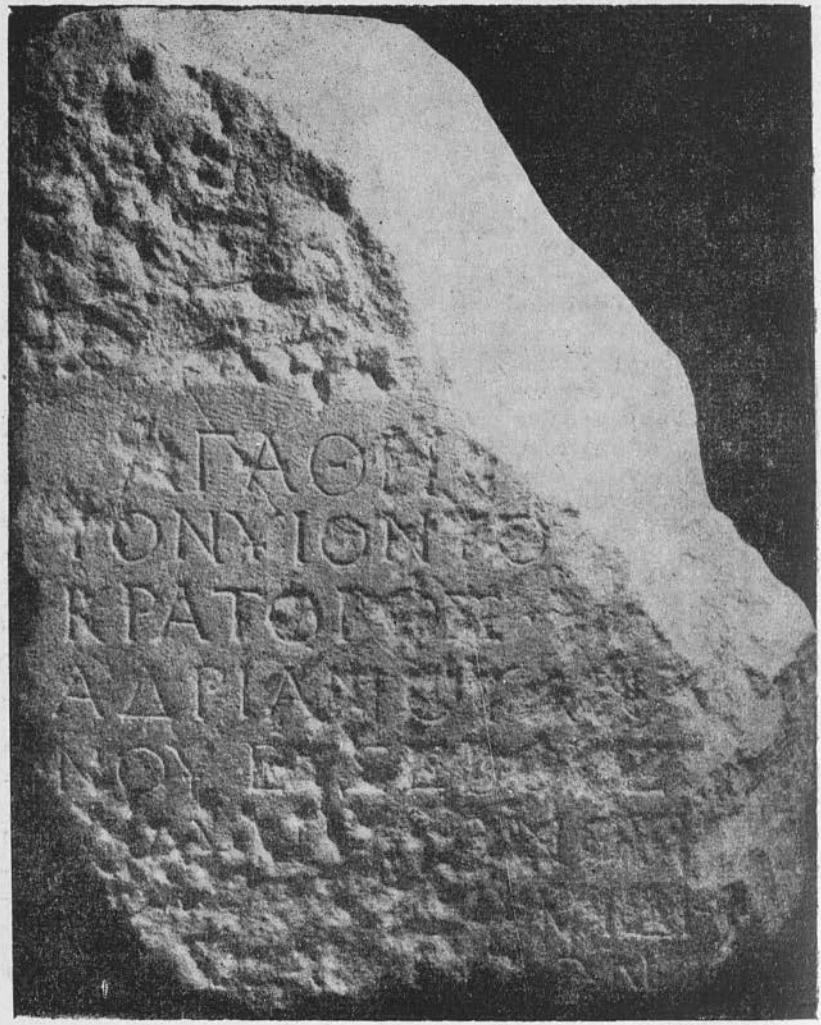

Fig. 1

www.ziuaconstanta.ro

Dedicația în cinstea lui Lucius Verus (161—169) ar putea proveni de la Histria, de unde a fost ridicată într-o perioadă mai recentă și abandonată în satul Panduru, unde a și fost găsită [1].

2. *Pantelimonul de Sus* — ULMETUM. Inv. 26 (Fig. 2). Altar votiv de calcar cu inscripție în limba latină, descoperit întîmplător în 1958, de către săteni, lîngă zidul de incintă al castrului. Dimensiuni : 0,395 × 0,423 × 0,415 m. Fiind spart pe toate laturile, mai ales sus și jos, textul a avut mult de suferit. Scrierea, neîngrijită, manifestă tradiții grecești prin folosirea lui Δ (delta) în locul lui D și mai ales E (epsilon) lunar. Înălțimea literelor : 0,025 — 0,037 m.

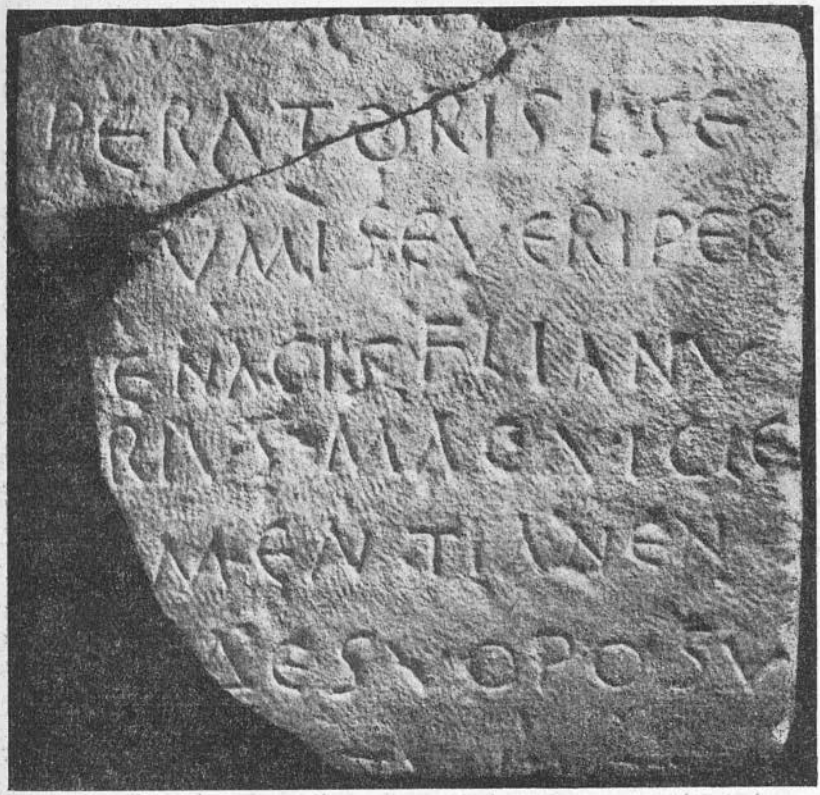

Fig. 2

[1] Satul se găsește la circa 20 km nord-vest de cetatea vest-pontică.

www.ziuaconstanta.ro

[I(oui) O(ptimo) M(aximo)]
pro sal(ute) [Im-]
peratoris L(ucii) Se[p-]
[t]umi Seueri Per-
[t]enacis. Fl(auius) Ianu-
[a]rius Mag(ister) uici C-
[le]mentianen[s-]
[is] de suo posu[it]
[Ter]tull(o) et C[le-]
[mente co(n)s(ulibus).]

În ciuda spărturilor de-a lungul rîndurilor 2 şi 9, sînt totuşi clare părţi din cuvinte, care impun întregirile propuse. Reconstituirea ultimelor două rînduri e făcută pe baza rămăşiţelor unor litere greu de citit. Numele celor doi consuli *Scapula Tertullus* şi *Tineius Clemens* par totuşi singura întregire probabilă, ceea ce datează monumentul din anul 195 e.n.[1].

Se impune să relevăm că inscripţia ne prezintă în funcţia de *magister uici Clementianensis* un alt personaj decît cel atestat mai demult pentru acelaşi an [2]. Dacă aici apare *Flauius Ianuarius*, în celălalt document găsim pe *Aelius Aelianus*, deci cei doi *magistriuici* ai anului 195.

Pînă în prezent, au mai fost publicate încă două inscripţii care atestă numele aşezării romane *uicus Clementianensis*: una lîngă actualul sat Mihail Kogălniceanu (vechiul Caramurat)[3] iar a doua la Ulmetum [4] — ca şi inscripţia noastră. Pe baza celor două documente cunoscute anterior, V. Pârvan, căutînd să determine numele exact al acestui *uicus*, a admis forma *uicus Clementianum*, nume provenit poate de la cel dintîi proprietar stabilit pe acel loc. Credem că este îndreptăţită supoziţia după care de aici s-ar trage forma adjectivală din inscripţia noastră, unde se păstrează clar C[..]MENTIANEN, întregită C[le]MENTIANEN[sis].

Ţinînd seama de faptul că una din cele trei inscripţii s-a găsit lîngă satul Mihail Kogălniceanu, iar celelalte două la Ulmetum, se pune întrebarea unde poate fi localizat acest *uicus*

---

[1] A. Degrassi, *Fasti consolari*, p. 54.
[2] V. Pârvan, *Ulmetum* II, în *ARMSI*, XXXVI, 1914, p. 368—371, nr. 17.
[3] CIL, III, 7563: *[C]astus Mucap[o]ri a uico Clem[en]tin[o] uixit annis...*
[4] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 369: *I(oui) O(ptimo) M(aximo) S(acrum) pr(o) s(alute) Imp(eratori) Lu(cio) Septumio Sever(o) Aelius Aelianus m(a)gistratus uici Clementianesces...* Acum se află în muzeul cetăţii Histria.

www.ziuaconstanta.ro

Clementianensis? Răspunsul, care a mai fost formulat [1], este că satul lui *Clemens* (sau *Clementianus*) trebuie căutat în apropierea actualei comune Mihail Kogălniceanu. Două din cele trei documente au fost refolosite într-o epocă tîrzie, ca material de construcție, la fortificarea așezării Ulmetum.

3. *Constanța*—TOMIS. Inv. 1487 (Fig. 3). Inscripție onorifică în limba greacă, pe placă de marmură, descoperită cu ocazia unor sondaje executate în raza portului Constanța, în spatele clădirii Sfatului popular al orașului. Dimensiuni: 0,460 × 0,315 × × 0,53 m. Fragmentul este spart în trei și păstrează părți din primele trei rînduri ale inscripției, cu litere elegante, înalte între 0,052 și 0,055 cm.

Fig. 3

[Ἀγαθῇ] τύχῃι
[Αὐτοκράτο]ρι Καίσαρι
[Μ. Αὐρηλίῳ Ἀ]ντω[νείνῳ]
[Σεβαστῷ.....]

[1] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 337—338.

www.ziuaconstanta.ro

Dedicația — pentru împăratul Marcus Aurelius sau pentru alt împărat Antonin — este pusă probabil de Sfatul și Adunarea poporului tomitan.

4. *Constanța* — TOMIS. Inv. 2101 (Fig. 4). Altar onorific de marmură cu inscripție în limba latină, descoperit pe terenul fostei gări din Constanța cu prilejul recentelor lucrări de construcție. Ceea ce se păstrează din monument este un fragment semirotund, cu profilatură simplă la capătul superior, acum aflat într-o gravă stare de avarie. Spatele, partea inferioară și profilatura, spre stînga, sînt total dispărute. Dimensiuni : diametrul superior 0,730 m ; diametrul inferior 0,600 m ; înălțimea 0,500 m.

Imediat sub profilatură s-a păstrat un singur rînd din inscripție, cu litere relativ îngrijite, înalte între 0,052 și 0,058 m. Din ultima literă vizibilă, se menține numai un arc de cerc care provine de la una din literele *C*, *O* sau *Q*. Apare și o mică hederă între *M* și *S*.

Fig. 4

www.ziuaconstanta.ro

M(arco) Seruilio Q(uinti) [f(ilio) Hor(atia tribu)]
[Fabiano Maximo... leg. aug. pr. pr.]
[Moes. Inferioris...]

Altarul a fost deci închinat unuia dintre guvernatorii Moesiei Inferior, M. Servilius Fabianus Maximus, al cărui nume este atestat și în alte documente epigrafice, provenite fie din Tomis [1], fie din alte regiuni de la Dunăre ale imperiului roman [2]. În timpul guvernării lui M. Servilius Fabianus s-au întreprins acțiuni constructive [3] sau refaceri de drumuri care i-au consacrat numele pe monumente arhitectonice [4] ori pe altare onorifice, lucru care se constată și de această dată la Tomis.

5. *Constanța*—TOMIS. Inv. 2097 (Fig. 5). Monument onorific de marmură, de formă paralelipipedică, descoperit în timpul săpăturilor la basilica mică, sub terasamentul de cale ferată al fostei gări [5].

Dimensiuni: 1,300 × 0,330 × 0,230 m. Monumentul este întreg, numai muchia dreaptă este avariată pe aproape întreaga înălțime, ceea ce a dus și la dispariția unor litere din text. Scrierea conține litere înalte și cu *apices*. Litera A are bara orizontală frîntă, iar literele O și Θ au formă rombică, cu unghiurile de sus și de jos mult alungite; înălțimea lor, între 0,035 și 0,040 m.

Ἀγαθῇ τύχ[ῃ]
ἡ βουλὴ κα[ὶ]
ὁ δῆμος Μ(άρκον)
Κοκκείο[ν]
Χρυσόγο[νον]
μυστάρχ[ην]

La sfîrșitul r. 3, apare hasta verticală și începutul celei oblice a unei litere care nu poate fi dect M, ceea ce impune

[1] V. Pârvan, în AA, 1914, col. 435—436; D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomis*, București, 1918, p. 131 și urm.
[2] CIL, VI, 1517; cf. A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Leipzig, 1950, p. 45—46, 76.
[3] G. Bordenache, *Attività edilizia a Tomi nel II secolo dell'e.n.*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 268 și urm.
[4] V. Pârvan, *loc. cit.* și D. M. Teodorescu, *loc. cit.*
[5] Monumentul a fost folosit ca treaptă a scării ce cobora în criptă.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 5

www.ziuaconstanta.ro

întregirea M(άρκον). Monumentul onorific este pus pentru un cetățean roman M. Cocceius Chrysogonos, de către ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ale tomitanilor. Este important să subliniem menționarea calității de μυστάρχης a celui onorat [1], titlu religios atestat pentru prima oară în inscripțiile din Tomis.

După scriere, monumentul datează din a doua jumătate a sec. II e.n.

6. *Mangalia*—CALLATIS. Inv. L. 358 (Fig. 6). În Muzeul din Mangalia. Placă de marmură descoperită întîmplător în anul 1958, în săpăturile pentru fundațiile blocurilor moderne, construite în apropierea edificiului bizantin de lîngă zidul de nord al cetății. Dimensiuni : 0,260 × 0,230 × 0,070 m. Placa este spartă în două părți care se îmbină perfect. Latura stîngă și cea superioară lipsesc. Litere drepte purtînd *apices*, înalte între 0,018 și 0,028 m.

[.....] ΙΣ Διο-
[δώρου] Ἀπολλοφά-
[νης Σα]τύρου Ἀπελ-
[λᾶς Βοΐ[σκου Δάδας
[?Φίλων]ος ταμίας
[?Μόνιμ]ος Θεοδώρου
[εὐχαρι]στήριον

Numele înșirate pe piatră aparțin desigur membrilor unei asociații. Aceștia par să fi fost destul de numeroși, din moment ce printre ei apare și numele unui casier, indiciu care aduce lămuriri asupra formelor de organizare a asociației. Numele *Dadas* îl întîlnim într-un catalog de la Histria [2]. Este un nume frecvent la traco-geți [3], răspîndit și în nordul Mării Negre [4] și în Frigia [5].

După scris, inscripția pare să aparțină sfîrșitului sec. I sau sec. II e.n.

---

[1] CIG, 3662 și 3803 $_{10}$.

[2] V. Pârvan, *Histria* IV, în ARMSI XXXVIII, 1916, nr. 20, col. II, r. 26, p. 599. Cf. V. Pârvan, *Ulmetum* I, în ARMSI, XXXIV, 1912, p. 564—565 și I. I. Russu, în SCIV, 1958, p. 52.

[3] D. Detschew, *Die thrakische Sprachreste*, Viena, 1957, p. 110.

[4] L. Zgusta, *Die Personnenamen griechischer Städte der nordlichen Swarzenmeerküste*, Praga, 1955, p. 301.

[5] P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprachen*, Göttingen, 1896, p. 337.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 6

7. *Mangalia*—CALLATIS. Inv. 1483 (Fig. 4)Placă de marmură descoperită în condiţii necunoscute, achiziţionată de Muzeul regional Dobrogea în 1958. Dimensiuni : 0,630 × 0,480 × 0,110 m. Placa este spartă şi roasă atît în colţurile superioare cît şi în centrul textului, unde acesta e în parte ilizibil. Spre jumătatea din stînga a rîndurilor 8, 9 şi 10, o gaură de formă dreptunghiulară, adîncită cu 7 cm. Aceasta, ca şi urmele de mortar de pe piatră, dovedesc refolosirea ei ca material de construcţie. Literele sînt relativ îngrijite. Primele 7—8 rînduri conţin litere mai înalte, apoi se micşorează. Din lipsă de spaţiu, la sfîrşitul rîndurilor literele sînt înghesuite sau legate deasupra. Ex. r. 8, P scris deasupra desinenţei OY ; r. 10, Y scris peste O.

www.ziuaconstanta.ro

Ligaturile sînt frecvente şi pe alocuri foarte complicate (ex. r. 5, 6, 8, 16). În r. 7 remarcăm folosirea comună a literei Σ atît pentru sfîrşitul numelui Ἀνδρόνεικος cît şi pentru începutul patronimului Σάτυρος. Jumătatea dreaptă a r. 20 a fost ştearsă o dată, apoi săpată din nou, fapt care a dus la adîncirea spaţiului respectiv. Observăm cuvinte la care lipseşte cîte o literă : r. 12, Ὅλυπος, fără μ, r. 13, Σίνος cu un singur ν.

Înălţimea literelor : 0,014—0 ,017 m.

[Ἀγαθῇ] τύχῃ
[Κυβέ]λῃ Φαρανγείτῃ χα[ρι-]
[σ]τήριον· σύνοδος Ἡρακλε-
ωντῶν τῶν περὶ Σάτυρον Σατύ-
ρου, γραμματεύοντος Ἀλεξάνδ-
ρου Ἡρακλέωνος, Φιλούμενος Μενοῦ,
Ἀνδρόνεικος [Σ]ατύρου, Ἀντώνιος Μακεδόνος,
Ἡράκλης Διονυσίου, Ἀλέξανδρος Ἀλεξάνδρου,
Μά[ρκος] Ἀντονίου, Ῥησιανός Σατρίου,
Καλλίστρατος Καλ(λ)ισ(τράτου), Εὔβουλος Ἀπολ(λ)οφάνου
Γαῖος Κοΐντου, Διόφαντος Ἀνδρομάχου,
Ὅλυ(μ)πος Ὀλύμπου, Ἥλιος Σίν(ν)ου,
Μενέφρων Θεοφίλου, Ἡρακλέων Γαίου,
Ῥήσιος Σάτριος, Ἥλιος Ἡλίου,
Θεαγένης Σατύρου, Καικίλιος Τείμων
Ἡρακλέων Ἡρακλέων, Μάρκος Λευκίου,
Νίγερ Τίτου,...Τ[ε]ρέντιος Φίλων,
Φρόντων Διοφ[ά]ν[το]υ, [Τρα]συ[μ]ήδης Σατύρου,
Ἡρακλέων Χ[...]ΛΟΥ, Ἥλιος Ἡλίου,
Φλά(βιος) Ἡρακλ[έων], Γαῖος Ἀγήνορος,
Ἥλιος Κερε[α]λίου, Ἰουλιανὸς Τίτου,
Ἀλέξανδρος Τίτου, Κ[ο]ΐντος Σίννου,
[Δ]ημήτριος Λουκίου, Κερέαλις Ἡλίου,
Ἀρτεμίδωρος Διονυσ[ίου]
Ἀρτ[ε]μίδωρος <

Inscripţia cuprinde numele membrilor unei asociaţii religioase. Ea prezintă o deosebită importanţă pentru cunoaşterea cultelor locale şi a relaţiilor cetăţii Callatis cu alte localităţi de pe coastele Pontului Euxin.

Divinitatea în cinstea căreia s-a organizat asociaţia este, aproape neîndoios, Kybela. Reconstituirea acestui nume se

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 7

www.ziuaconstanta.ro

sprijină, mai întîi, pe existența ultimelor două litere, cum și pe faptul că în partea stearsă din cuvînt ar mai încăpea încă patru litere : [Κυβέ]λη. Mai mult decît atît, propunerea este confirmată și de epitetul, atestat acum pentru prima oară Φαρανγείτης, care pare a fi format din numele unei localități, așa după cum se întîmplă adeseori. Nu este exclus să fie o formă adjectivală după numele localității *Pharanx* din Cappadocia [1]. Mai plauzibilă apare însă o altă explicație, și anume aceea după care epitetul în discuție ar fi o formă derivată de la cuvîntul φάραγξ, -αγγος „prăpastie, văgăună într-un munte".

Adjectivul scris corect φαραγγείτης ar putea deci indica pe „cel sau cea care este adorat(ă) în prăpăstiile ori în văgăunile munților", și ar constitui un epitet potrivit pentru Kybela, zeiță adorată în munți (ὀρεία, ὀρειμανής, ὀρεινόμος), cum îi spun poeții [2]. Epitetul Φαρανγείτης, așa cum este scris pe piatră, își are o explicație justă și determină identificarea numelui Kybelei. Scrierea celor două guturale γγ〉νγ este fenomen frecvent în inscripțiile grecești [3] și nu pune nici o dificultate interpretării de mai sus.

Originar din Frigia [4], cultul Kybelei s-a răspîndit mai întîi în regiunile apropiate locului de baștină, de unde a fost apoi împrumutat, cu funcțiile și unele din epitetele sale, de către coloniștii Heracleei Pontice și, mai departe, de către cei din Callatis, unde este atestată prin numeroase documente arheologice [5].

Trebuie subliniată menționarea expresă în inscripție a obîrșiei asociaților, originari din Heracleea Pontică, metropola orașului Callatis [6].

Altă contribuție importantă pe care o aduce inscripția rezidă în fondul său onomastic — atît de important pentru cu-

---

[1] W. Ruge, în RE, col. 1813.

[2] Cf. *Imnul homeric*, XIV, 4—5 și Catul, LXVIII.

[3] G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie*, Sofia, 1943, p. 73.

[4] H. Graillot, *Le culte de Cybèle, Mère de Dieux dans l'Empire romain*, Paris, 1912.

[5] G. Bordenache, *Antichità greche e romane nel nuovo Museo di Mangalia*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 501—502, nr. 9—12, fig. 13—15.

[6] Pentru σύνοδος, ca formă de organizare religioasă, cf. I. I. Russu, în *Dacia*, N. S., I, 1957, *Décret de Callatis en l'honneur d'Isagoras*, p. 181, cu referințe și note bibliografice pentru toate atestările de σύνοδοι din Callatis, Tomis și Istria, și în general Fr. Poland, *Geschichte der griechischen Vereinswesens*, Leipzig, 1909, p. 102, relativ la un σύνοδος μυστικὴ Ταρσέων pentru θέα Ἀγγίστη în Bitinia.

www.ziuaconstanta.ro

noaşterea populaţiei din Callatis către sfîrşitul sec. II şi începutul sec. III e.n.

Analiza textului ne dă posibilitatea să determinăm patru categorii de nume, după cum reiese din tabelele următoare :

NUME GRECEŞTI

Alexandros (r. 5—6, 8), *Andromachos* (r. 11), *Androneikos* (r. 7), *Apollophanes* (r. 10), *Artemidoros* (r. 25), *Diophantos* (r. 11), *Dionysios* (r. 8,24), *Eubulos* (r. 10), *Helios* (r. 12, 14, 14, 19, 19), *Herakles* (r. 8), *Herakleon* (r. 16, 16, 19), *Kalistratos* (r. 10, 10), *Menephron* (r. 13), *Menos* (r. 6), *Olympos* (r. 12, 12), *Philumenos* (r. 6), *Satyros* (r. 4, 4—5, 7, 15, 18), *Sinnos* (r. 12), *Theagenes* (r. 15), *Theophilos* (r. 13), *Trasymedes* (r. 18).

NUME ROMANE CU PATRONIME GRECEŞTI

Antonios, fiul lui *Makedon* (r. 7), *Gaios*, fiul lui *Agenor* (r. 20), *Kaikilios*, fiul lui *Teimon* (r. 15), *Kerealis*, fiul lui *Sinnos* (r. 23), *Koïntos*, fiul lui *Sinnos* (r. 22), *Flauios*, fiul lui *Herakleon* (r. 20), *Phronton*, fiul lui *Diphantos* (r. 18), *Terentios*, fiul lui *Philon* (r. 17).

NUME GRECEŞTI ŞI PATRONIME ROMANE

Alexandros, fiul lui *Titos* (r. 22), *Demetrios*, fiul lui *Iulios* (r. 23), *Helios*, fiul lui *Kerealios* (r. 21), *Herakleon*, fiul *Caios* (r. 13).

NUME ROMANE ŞI PATRONIME ROMANE

Gaios, fiul lui *Koïntos* (r. 11), *Iulianos*, fiul lui *Titos* (r. 21), *Markos*, fiul lui *Antonios* (r. 9), *Markos*, fiul lui *Leukios* (r. 16), *Niger*, fiul lui *Titos* (r. 17), *Rhesianos*, fiul lui *Satrios* (r. 9), *Rhesios*, fiul lui *Satrios* (r. 14).

Ultimul nume, *Artemidoros*, apare scris jos, în partea dreaptă, fără patronim. Fie că acesta a existat dar a dispărut o dată cu vătămarea pietrei, fie că, aparţinînd lapicidului, acesta a renunţat să-l mai scrie, din lipsă de spaţiu, la sfîrşitul ultimului rînd.

www.ziuaconstanta.ro

Judecînd după scris, inscripția se poate încadra în limitele cronologice dintre sfîrșitul sec. II și începutul sec. III e.n.

8. *Constanța*—TOMIS. Inv. 1460 (Fig. 8). Placă de marmură descoperită întîmplător pe faleza de lîngă Cazino, cu circa 20 de ani în urmă. Dimensiuni : 0,405 × 0,445 × 0,068 m. Cele 10 fragmente care compun placa în starea actuală făceau parte dintr-o lespede, din păcate nerecuperată total. În scrierea, relativ îngrijită, s-a folosit O rombic ; Ω este scris ca un W, Σ unghiular. Ligaturile sînt frecvente cu cîte două litere, dar găsim și una cu trei litere. Pe parcursul rîndurilor apar hederae. Înălțimea literelor : 0,017—0,023 m. În primele două rînduri ele sînt mai înalte ; în următoarele mai mici, însă aproape invariabile ca înălțime

.....ΙΕ-Δ.....
.....ση ἀναστήσ[αντες]
.....σος Θεοδώρου Γ(αῖος) Ἰούλ(ιος) Νεικύλ[ας]...
[Δημήτ?]ριος Θ[εόδ]ωρος τὸ *B*, Μεσσαλεῖνος .....

Fig. 8

www.ziuaconstanta.ro

5. [Ἀρτεμίδ?]ωρος [Τείμ?]ωνος, Ἀλέξανδρος Ρ.....
[Μετρόδω?]ρος [.....]ωνο[υ] ΑΓΟΥΝΝΙΣΕΝ.....
.....ρο[ς] .....
.....[γραμμα]τεὺς καὶ κοινὸς ΩΣ.....
.....[Ἰο]ύλ(ιος) Ἡρακλείδης Α.....
10. .....Μάγνος Μεσσαλείνου.....

Inscripția păstrează în bună parte numele membrilor unei asociații. Numele sînt întregi sau parțiale, cu sau fără posibilități de întregire. La sfîrșitul r. 3, literele *NEIKY* sînt urmate de o bară oblică aparținînd fără îndoială unui Λ, ceea ce ne-a determinat să întregim cognomenul Νεικύ[λας][1] și deci triplul nume al cetățeanului Γ.Ἰούλιος Νεικύλας.

În primele părți ale rîndurilor 4—6 se păstrează numai sfîrșitul unor cuvinte — nume personale — urmate de patronimele respective, uneori întregibile ipotetic. Rămîne încă neclar cuvîntul ΑΓΟΥΝΝΙΣΕΝ în r. 6, pentru care nu facem ipoteze; tot așa, la sfîrșitul r. 8, cuvîntul începînd cu literele ΩΣ, indicînd cu multă probabilitate o funcție colegială exercitată de aceeași persoană care făcea și funcție de γραμματεύς. După scris, inscripția pare a fi de la începutul sec. III e.n.

9. *Constanța*—TOMIS. Inv. 32 (Fig. 9) Statuetă de marmură reprezentînd corpul unui taur căruia-i lipsesc capul și picioarele. Deasupra, se observă resturi din partea inferioară a lui Iupiter Dolichenus. Soclul se prelungește în formă paralelipipedică sub abdomenul animalului. Dimensiuni : 0,240 × 0,210 × 0,140 m. Scrierea stîngace, cu litere înalte între 0,016 și 0,018 m.

Διί Μ(εγίστῳ) Δ(ολιχηνῷ)

Pe partea inferioară a soclului, care a dispărut, va fi existat continuarea inscripției, în care era menționat numele dedicantului.

Formula latină I(oui) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno) transcrisă în greceşte Διί Μ(εγίστῳ) Δ(ολιχηνῷ) nu este nouă

[1] Pape-Benseler. *Wörterbuch der Griechischen Eigennamen*, I, ed. III, Braunschweig, 1884, p. 984.

www.ziuaconstanta.ro

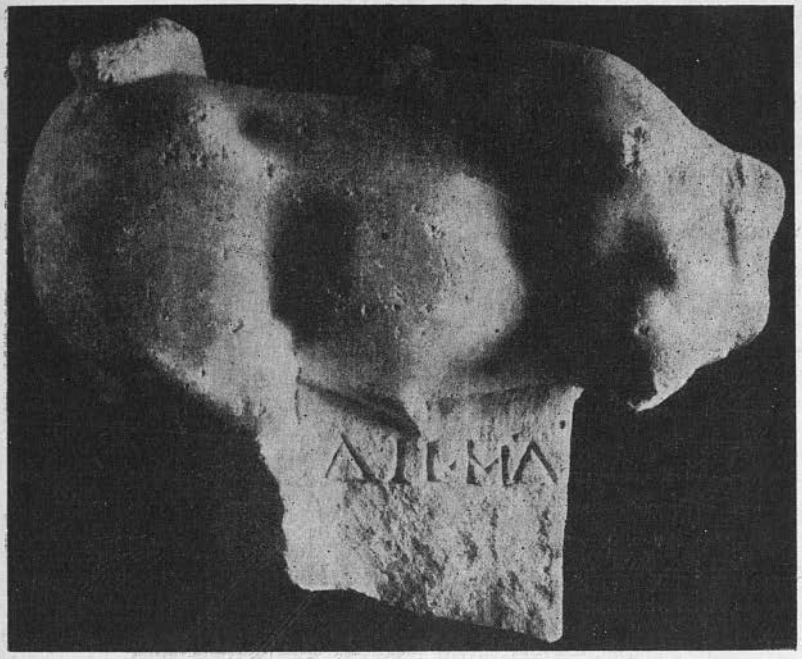

Fig. 9

pentru Moesia Inferior, unde cultul acestei zeități s-a dovedit destul de răspîndit [1].

Monumentul, sub această formă sculpturală, este unic pînă acum în Dobrogea și credem că poate fi încadrat în perioada de sfîrșit a sec. II și începutul sec. III e.n.

10. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1520 (Fig. 10). Altar votiv de marmură descoperit în anul 1959, în subsolul unei clădiri în curs de construcție, în Piața Ovidiu, la nord-vest de clădirea Sfatului popular al orașului Constanța. Dimensiuni : 0,696 × 0,285 × × 0,240 m. Spart în patru-cinci bucăți, altarul a putut fi res-

[1] CIL, III, 14445 ; V. Pârvan, în *Dacia*, II, 1925, p. 226 ; idem, *Municipium Aurelium Durostorum*, extras din Riv. di Fil. e d'ist. class., Torino, 1924, p. 21—23 ; idem, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 155, fig. 37 ; Gh. Mihailov, în IGB, I, nr. 601 ; D. Tudor, în SCȘ Iași, 1951, p. 499—500 și 505 și urm.

www.ziuaconstanta.ro

taurat. Îi lipseşte un mic fragment de pe muchia stîngă, pe care era scrisă o literă.

Între capitel şi trunchiul paralelipipedic al inscripţiei, ca şi între bază şi acelaşi trunchi, există profilaturi simple, frumos cioplite. Pe latura din faţă a capitelului, la colţuri, sînt redate schematic, în relief, acrotere.

Literele, de aspect îngrijit, poartă *apices*. Ligaturile sînt puţine. Înălţimea literelor : 0,015—0,020 m.

Ἀγαθῇι τύχηι
Ἥρωι Μανιβά-
ζω(ι) Σηδάτιος
[Ἀ]πολλώνιος ἔ-
παρχος ἱππέων (sic)
εἴλης Γαιτούλων
τῶν ἐν Ἀραβία(ι)
εὐχήν.

Inscripţia aduce pentru prima dată varianta Μανίβαζος a cunoscutei divinităţi tracice Ἥρως Μανίμαζος [1].

De asemenea aminteşte o *ala Gaetulorum*, despre care nu aveam pînă acum nici o dovadă certă că ar fi staţionat cîndva pe teritoriul Moesiei Inferior[2]. Ea este din Orient [3], ἐν Ἀραβία(ι), aşa cum menţionează inscripţia. Prezenţa în Moesia Inferior a unui *praefectus equitum Gaetulorum*, şi poate a unităţii sale, în perioada de sfîrşit a sec. II şi de început a sec. III, cînd se încadrează inscripţia, ar putea fi pusă în legătură cu evenimente de ordin militar, probabil războaiele marcomane-sarmatice din timpul lui Marcus Aurelius, cînd se ştie că au fost aduse trupe din Orient în provinciile dunărene ameninţate de popoarele din afara *limes*-ului [4].

---

[1] G. I. Kazarov, *Die Dänkmäler der Trakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapest, 1938, nr. 974—975. Cf. G. Mihailov, în IGB, I, nr. 77 şi 78; AEM, VI, 1882, p. 18, nr. 38.

[2] W. Wagner, *Die Dislokationen der römischer auxiliar Formationen in Provinzien Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Galienus*, Berlin, 1938, p. 35. Ala I Gaetulorum relatată aici nu se identifică cu cea atestată de inscripţia noastră.

[3] CIL, XVI, nr. 33 şi CII., V, 7007 : *C. Valerio Clementi decurioni ala Gaetulorum quibus praefuit bello iudaico sub piuo Vespasiano*; *Cichorius*, în RE, I, col. 1243.

[4] *Istoria Romîniei*, I, 1961, p. 484—487.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 10

www.ziuaconstanta.ro

Staționarea unității în această parte a imperiului trebuie să fi fost destul de îndelungată, din moment ce un ofițer roman devine adoratorul zeului local *Heros Manibazos*, căruia îi ridică un altar.

11. *Constanța*—TOMIS. Inv. 1519 (Fig. 11). Stelă funerară de marmură descoperită în timpul săpăturilor executate în 1961 lîngă curtina stîngă a porții de nord de la zidul de incintă (strada Răscoalei din 1907, colț cu Bulevardul Republicii), la —2,40 m, sub nivelul actual al solului. Dimensiuni: 0,210 × 0,380 × × 0,070 m. Monumentul fragmentar păstrează inscripția întreagă, dar numai o parte din relieful funerar. Pe partea lui superioară se reliefează frontonul cu acrotere, fără nici un alt ornament. În cîmpul frontonului apare o coroană schematică cu *taenia*. Jos, cîmpul reliefului prezintă, în stînga, capul unui bărbat cu păr buclat și cu barbă — o divinitate sau portretul defunctului.

Inscripția este săpată la baza frontonului, pe chenarul despărțitor al acroterelor. Neavînd suficient spațiu ca să lege inscripția într-un singur rînd pe chenar, lapicidul a continuat să scrie deasupra, la bazele acroterelor, astfel încît textul nu respectă ordinea firească a cuvintelor. Ca să se facă economie de

Fig. 11

www.ziuaconstanta.ro

spațiu, au fost realizate ligaturi între toate literele penultimului cuvînt : M + N și în continuare, deasupra, H + M + + H + Σ. Observăm de asemenea, din punct de vedere paleografic, folosirea în două chipuri a lui Σ : dreptunghiular și unghiular. Înălțimea literelor : 0,017 — 0,022 m.

Πανθία Σπίκλῳ ἰδίῳ ἀνδρὶ μνήμης χάριν.

Monumentul ridicat de *Pantia* pentru amintirea soțului ei *Spiklos* este interesant prin cele două valori onomastice — noi pentru regiunea vest-pontică și rare în toată aria de răspîndire a documentelor epigrafice de limbă greacă. Numele Πανθία apare mai mult sub forma Πανθεία [1]. Σπίκλος, întîlnit mai rar, ar putea fi, socotim, transcrierea grecească a numelor italice *Spicillus* sau *Spiculus* [2]. După scris, inscripția poate fi încă din sec. II e.n.

12. *Valul lui Traian*. Inv. 1464 (Fig. 12). Placă de calcar cu inscripție în limba greacă. Dimensiuni : 0,290 × 0,720 × 0,135 m. Placa conservă numai muchia de jos cea inițială ; în rest, spartă peste tot. Înălțimea literelor : 0,075 — 0,080 m.

.....ΟΥ..ΔΕ.....
.....[δ]ῶσει τῷ ταμίῳ.....
.....Ω

Fig. 12

[1] Pape-Benseler, *op. cit.*, col. 1124 ; Fr. Bechtel, *Die Historischen Personennamen des Griechen bis zur Keiserzeit*, Halle, 1917, p. 525.

[2] Vezi Pape-Benseler, *op. cit.*, col. 1424 și dicționarele ; CIL, VI, 883 ; T. Claudius Spiculus.

www.ziuaconstanta.ro

Din rîndul superior se disting uşor grupele de litere ΟΥ şi ΔΕ ; restul, cu foarte mare greutate. În rîndul de jos, jumătatea de cerc vizibilă este sigur Ω, deoarece aici se vede arcuirea interioară identică cu celelalte litere omega.

Resturile din cele trei rînduri sînt insuficiente pentru o reconstituire mai amplă. Fragmentul aparţine unei inscripţii funerare potrivit căreia profanatorul monumentului trebuia să plătească visteriei — δῶσει τῷ ταμίῳ — o sumă de bani.

13. *Proveniență necunoscută.* Inv. 1510 (Fig. 13). Placă de marmură cu inscripţie în limba greacă. Dimensiuni : 0,230 × × 0,150 × 0,070 m.

Micul fragment mai păstrează părţi din trei rînduri şi urme din al patrulea.

Scrierea dreaptă, cu *apices*, conţine litere înalte între 0,015 şi 0,018 m.

[...τὴ]ν ἐπιστ[ολὴν...]
.....τὰ δοκοῦντα.....
[ἐρρῶσθ]αι ὑμᾶς εὔχο[μαι]

Partea finală a unei scrisori — probabil oficiale, a cărei stare mult prea fragmentară nu ne lămureşte asupra conţinutului.

14. *Dulgheru* (rn. Hîrşova). Inv. 70 (Fig. 14). Stelă funerară cioplită în calcar dur, de culoare roşiatică, descoperită într-o vîlcea, la circa 3 km vest de sat. Dimensiuni : 2,380 × 0,885 × 0,285 m.

Cu excepţia unor mici lovituri de tîrnăcop, monumentul, a cărui formă paralelipipedică este modificată jos de un pivot, nu prezintă avarii. Stela are două cîmpuri : cel superior prezintă în basorelief banchetul funerar ; cel inferior are două registre : inscripţia şi reprezentarea, tot în basorelief, a mortului eroizat sub o înfăţişare asemănătoare cu cea a Cavalerului Trac.

Scena funerară, adîncită într-o nişă, prezintă în prim plan imaginea a două personaje întinse pe o *kline* : un bărbat cu capul sprijinit pe mîna stîngă ţine în dreapta o coroană ; celălalt personaj, probabil o femeie tînără, apare în dreptul picioarelor bărbatului, sprijinită şi ea pe mîna stîngă. Capul îi este complet mutilat din pricina lovirii monumentului. La capătul patului, pe o *kathedra*, se află altă femeie. În partea dreaptă a

www.ziuaconstanta.ro

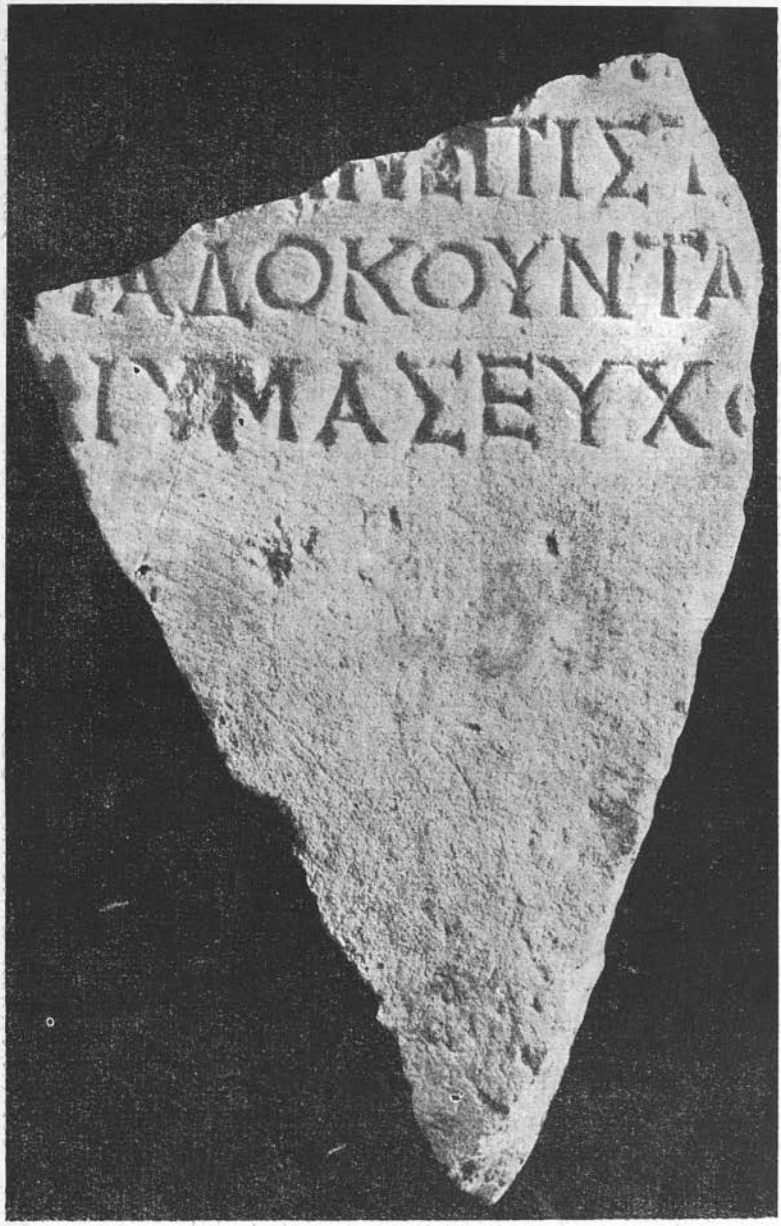

Fig. 13

www.ziuaconstanta.ro

cadrului funerar este prezentat un băieţaş în picioare, iar în spatele kathedrei, o fetiţă, poate sclavii.

Întreaga stelă funerară este adîncită într-o nişă cu bolta perfect arcuită, încadrată de chenarul care împodobeşte întregul monument.

În cel de-al doilea registru al cîmpului inferior este reprezentat în basorelief defunctul, eroizat, în plin galop spre dreapta, cu hlamida fluturînd în spate. În mîna dreaptă ţine lancea în poziţie de aruncare ; între picioarele calului se vede cîinele, iar mai în faţă un iepure, ambii alergînd.

Stela prezintă, de jur împrejur cît şi între cele două cîmpuri chenarul dublu-profilat. Elementele sale ornamentale pornesc din partea inferioară, unde un chenar lat de 0,240 m se suprapune unui spaţiu complet liber de deasupra pivotului. În mijlocul chenarului, jos, figurează un kantharos din care ies vrejuri, cu frunze şi flori cu patru petale. Vrejul se continuă apoi de jur împrejurul stelei. Acelaşi ornament ocupă spaţiul dintre cele două cîmpuri. În cele două colţuri de sus sînt săpate două rozete.

Inscripţia este scrisă cu litere clare, drepte, care poartă *apices*, cîteva cuvinte sînt încadrate cu frunze de iederă. Pe parcursul textului distingem două ligaturi. Înălţimea literelor : 0,035—0,045 m.

Ἄττας Πόσσει
ζῶν ἑαυτῷ καὶ
συνβίῳ Μάμᾳ
Κρήσκεντος
θυγατρί, ζήσα-
σα ἔτη ξ'
τὴν στηλεῖδα
ἀνέστησεν
χα[ῖρ]ε

Inscripţia atestă pentru a doua oară numele Ἄττας Πόσσει, pe care îl întîlnim şi pe alt monument identic, ridicat de acest personaj fiului său Iustos [1]. Stela funerară de la Dulgheru este ridicată pentru el însuşi şi pentru soţia sa Mama, fiica lui Crescens.

---

[1] V. Pârvan, în *Ulmetum* I, în ARMSI, XXXIV, 1912, p. 561—562, nr. 14, Ἄττας Πόσει τῷ ἰδίῳ υἱῷ Ἰούστῳ ἥρωι ζήσαντι, ἔτη κ', τὴν στηλείδα ἐκ τῶν ἰδίων μνήμης χάριν ἀνέστησεν. Χαῖρε παροδεῖτα.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 14

www.ziuaconstanta.ro

Descoperirea a două inscripții cu același nume oferă un prilej nou pentru cîteva considerații de ordin onomastic.

După V. Pârvan, Ἄττας este de proveniență greacă, iar patronimul Πόσσει ar fi de origine tracică, înregistrat pînă atunci și sub formele Πόσσεις și Πόσις — fem. Πόσσια [1].

Se constată că nume de formație asemănătoare cu *Attas* se întîlnesc atît în onomastica greacă, cît și în cea italică, celtică, micro-asiatică, iraniană și tracică [2] (Athys, Athes, Attes, Atta, Attia, Atius etc.), deci este un nume obișnuit răspîndit în toată lumea antică.

În ce privește patronimul Πόσσει, el a mai fost înregistrat în cîteva rînduri de onomastica tracică [3], în afară de Moesia Inferior, însă sub forma Πόσσης. Originea tracică a numelui este deci încă o dată dovedită. Forma Πόσσει a patronimului din cele două inscripții găsite în Moesia Inferior [4] nu are desinența de genitiv obișnuită în limba greacă. Este posibil să fie un genitiv tracic, fără să excludem nici posibilitatea unui nume nedeclinabil.

Numele Μάμα este răspîndit în onomastica greacă, tracă, semită, micro-asiatică etc. [5]. Fiind însă un nume de formație atît de simplă, el a existat în mediul traco-getic, la Histria sub forma Μάμα, iar la Capidava, în forma Mammusa [6].

În afara problemei de ordin onomastic, mai este de luat în considerare și faptul că personajul în discuție, *Attas Possei*, a putut face parte din pătura proprietarilor funciari înstăriți

---

[1] V. Pârvan în *Ulmetum* I, în ARMSI, XXXIV, 1912, p. 561—562, nr. 14.

[2] A. Holder, *Altceltischen Sprachschatz*, Leipzig, 1891, col. 276 — 278; L. Zgusta, *op. cit.*, p. 297—298, nr. 596, cu numeroase exemple în nordul Mării Negre; A. Wuthnow, *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri der vorderen Orients*, Berlin, 1930, p. 28; D. Detschew, *op. cit.*, p. 375—376, unde enumeră: Athys, Athes, Atius Attius etc., fapt care ar determina mai degrabă originea tracică sau greco-tracică.

[3] G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des trakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapesta, 1938, p. 42, nr. 157; L. Zgusta, *op. cit.*, p. 409, nr. 1132—1136.

[4] În colecțiile numismatice ale Muzeului regional Dobrogea există două monede din Tomis, sec. I e.n., cu numele unui magistrat poate Ποσει[δόνιος]?

[5] I. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lykier nebst einem Verzeichnisse Kleinasiatischer Namenstämme*, Leipzig, 1913, p. 140 și 287; F. Preisigke, *Namenbuch*, Heidelberg, 1822, p. 204; H. Wuthnow, *op. cit.*, p. 71; D. Detschew, *op. cit.*, p. 283—284; Lallwort, cunoscut în Asia Mică, Grecia, Italia și Galia; L. Zgusta, *op. cit.*, p. 302, nr. 600; în afară de cele aflate pe coasta de nord a Mării Negre enumeră cîteva exemple din Asia Mică și Grecia. V. Pârvan, *Fouilles d'Histria*, în *Dacia*, II, 1925, p. 238, nr. 38.

[6] Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, Monografie arheologică, București, 1958, p. 98, nr. 18.

www.ziuaconstanta.ro

din *territorium Capidauense*, dată fiind monumentalitatea celor două stele ridicate la comanda lui.

Interesant este și faptul că între cele două monumente există și o oarecare asemănare de ordin artistic, care se explică probabil prin faptul că ele se datorează unuia și aceluiași meșter, poate un sculptor dintr-un oraș grecesc de pe coastă, care a dat dovezi de reale calități artistice.

Luînd în considerare aspectul general al monumentului nostru cît și al celui publicat de Pârvan, grafia și atestările onomastice, totul realizabil într-o epocă de liniște și de prosperitate economică, socotim indicată încadrarea stelei funerare de la Dulgheru în perioada de sfîrșit a sec. II sau de început a sec. III e.n.

15. *Constanța*—TOMIS, Inv. 2051 (Fig. 15). Altar funerar de marmură de formă hexagonală, descoperit în șanțul de fundație de pe latura de sud a blocului de locuințe de lîngă bazilica mare — pe teritoriul fostei gări din Constanța. Dimensiuni : 1,750 × 0,530 × 0,350 m. Fața scrisă are 0,300 m lățime.

Altarul este spart în toată înălțimea lui ; jumătatea posterioară este total dispărută. Ceea ce a rămas este avariat pe toate muchiile, dar mai cu seamă în colțul inferior drept, fapt care a făcut să dispară și cîteva litere din text.

Monumentul are forma unui piedestal hexagonal, bine lucrat din punct de vedere artistic. Partea superioară și baza sînt realizate dintr-o succesiune de profilaturi, ale căror dimensiuni descresc progresiv către trunchi.

Scrierea îngrijită, dar cu unele mici stîngăcii în ductul literelor : P, cu bucla mult întoarsă în interior, ceea ce dă impresia unei volute. După cuvintele prescurtate apar semne în forma unor mici triunghiuri, uneori *hederae*. Ligaturi. Înălțimea literelor : 0,045 — 0,050 m.

[V]lpius Hor-
tensius uix(it)
an(nis) XX et Vl-
pius Balimber
uix(it) an(nis) XVIII
Cocceia Hor-
tensia Coccei
Hortensi (centurionis)
leg (ionis) XI Cl(audiae) fil(ia),

www.ziuaconstanta.ro

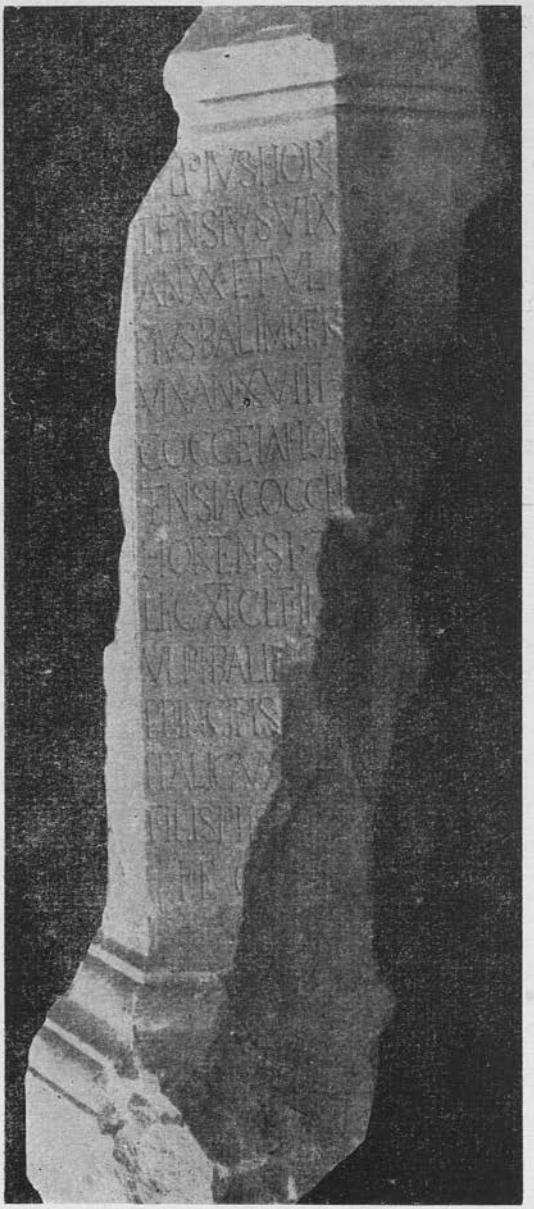

Fig. 15

www.ziuaconstanta.ro

10 Vlpi Balim[beri] — *siue* [beris]
principis l[eg(ionis) I]
Italic(ae), ux(or),
fili(i)s piis[simis]
fe(cit?) c[(urauit?)]

Inscripția conține cîteva elemente onomastice și istorice care merită să fie subliniate. Pe de o parte este atestată o înrudire între două familii de foști ofițeri, Ulpii și Coccei, după următoarea schemă :

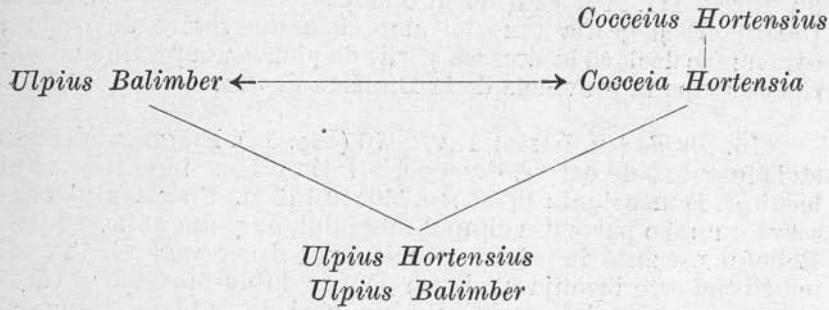

Copiii au gentiliciul tatălui — *Ulpius* ; cel mai mare poartă cognomenul după mamă și bunic, *Hortensius* ; cel mic, după tată, *Balimber*.

Ulpii și *Coccei*, cît și cognomenul *Hortensius*, nu comportă o discuție specială, fiind în sec. II e.n. nume foarte frecvente în regiunea de la Dunărea de Jos. Al doilea cognomen, *Balimber*, este însă cu totul nou pentru Moesia Inferior. Mai mult, lipsa analogiilor în alte regiuni ale imperiului roman ne îndeamnă să credem că este *unicum*, deși o oarecare asemănare cu *Balinor* sau cu alte nume avînd rădăcina *Bali* lasă impresia a fi ceva *punicsemitic* [1].

Pe de altă parte, *Cocceia Hortensia*, mama celor doi copii decedați prematur, a menționat expres pe piatră funcțiile militare ale tatălui și soțului. Aceasta, desigur și pentru a sublinia rangul ales al familiei sale : primul, fost centurion în leg. XI Claudia, secundul fost *princeps* în leg. I Italica [2]. Prezența lor la Tomis sau în ținutul său rural trebuie pusă în legătură

[1] CIL, III, 7229.
[2] B. Filow. *Die Legionen der Provinz Moesia von Augustus bis auf Diokletian*, Leipzig, 1906, p. 63 și urm.

www.ziuaconstanta.ro

cu numeroşii veterani colonizaţi în părţile acestea, începînd mai ales de la Traian (98—117) şi Hadrian (117—138). Prima legiune, a XI-a Claudia, a staţionat la Durostorum timp îndelungat; din legiunea I-a Italica, cu sediul la *Novae*, au fost trimise în Dobrogea mai multe detaşamente care au activat în special la Troesmis, după transferarea legiunii a V-a Macedonica în Dacia[1].

Credem însă că nu se poate vorbi despre înrudirea celor două familii decît după venirea mai multor detaşamente din leg. I-a Italica în părţile Dobrogei. Familiile veteranilor s-au stabilit la Tomis sau în împrejurimi către sfîrşitul sec. II sau începutul sec. III. Atît conţinutul onomastic aşa de clar (*Ulpii* şi *Coccei*) cît şi grafia textului sînt elemente sigure de datare, care nu fac decît să întărească ştirile de pînă acum privind mişcările de trupe în provincia de la Dunărea de Jos.

16. *Turda* (rn. Istria). Inv. 2070 (Fig. 16). Fragment dintr-o stelă funerară de calcar, descoperit întîmplător în curtea unui locuitor. Dimensiuni : 0,793 × 0,760 × 0,150 m. Fragmentul conservă numai o parte din cîmpul reliefului, ca şi din al inscripţiei. Relieful prezintă în stînga urmele unui decor vegetal. Cîmpul inscripţiei este înconjurat de un chenar dublu-profilat, al cărui motiv ornamental îl constituie un vrej de viţă cu frunze şi ciorchini stilizaţi. Scrierea prezintă litere înalte, dar săpate stîngaci, cu înălţimi între 0,043 şi 0,065 m.

D(is) M(anibus)
Iul(ius) Silua-
nus [uix(it) an(nis) . . .]
. . . . . .

După toate probabilităţile, din sec. II e.n.

17. *Slava Rusă*—IBIDA. Inv. 2059 (Fig. 17). Stelă funerară de marmură de bună calitate, găsită ocazional de săteni în incinta castrului roman din marginea comunei. Dimensiuni : 1,040 × × 0,770 × 0,150 m. Se păstrează în bună stare. Pe suprafaţa scrisă are pete de vopsea roşie. Sus, într-un cadru de chenar dublu-profilat, executat foarte rudimentar — cu linii imprecise — sînt redate două coroane cu *taenia*. Jos este săpată inscripţia, fără chenar. În colţul stîng există o spărtură oblică, a

[1] R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, p. 159—160; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 15; *Istoria Romîniei*, I. p. 485 şi urm.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 16

cărei linie a fost respectată în momentul cioplirii chenarului, ceea ce dovedeşte că placa folosise mai înainte la alt monument, după a cărui distrugere a fost transformată în stelă funerară.

Scrierea, stîngace, prezintă litere înalte, între 0,040 şi 0,070 m.

Q(uintus) Marcius Quadratus nat(ione) Lib(icus ?) — siue Lib(urnus ?) uix(it) an(nis) LXXXV Q(uintus) Marcius Prouincialis fil(ius)
f(aciundum) c(urauit)

În textul stelei funerare apar două personaje, ambele cu *tria nomina*, binecunoscute în părţile Moesiei Inferior.

www.ziuaconstanta.ro

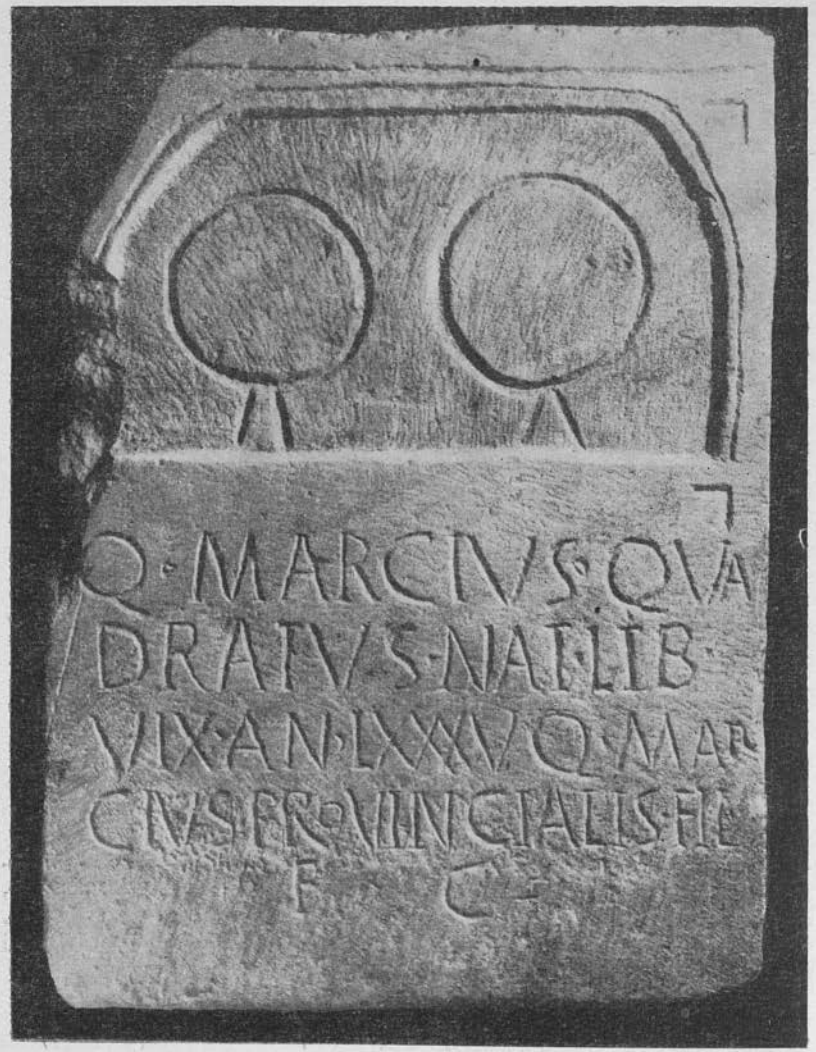

Fig. 17

www.ziuaconstanta.ro

Atributele prescurtate NAT. LIB. pot fi întregite prin nat(ione) Lib(icus) [1] sau nat(ione) Lib(urnus).

După scris, monumentul datează din sec. III, poate încă din sec. II e.n.

18. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1462 (Fig. 18). Placă de marmură fragmentară, descoperită în anul 1956 în șanțurile de fundație ale unui bloc de locuit pe strada I. C. Frimu lîngă Farul genovez. Dimensiuni : 0,250 × 0,240 × 0,070 m.

Fragmentul, care este din partea stîngă a plăcii, conservă începuturile a șase rînduri. Puținul chenar existent este lucrat cu două șănțulețe paralele, verticale.

În textul, scris relativ îngrijit, observăm folosirea lui ξ în două chipuri : în r. 1, *Z* tăiat de o hastă oblică la mijloc, iar în r. 3, cele două bare orizontale sînt unite oblic printr-o linie ondulată, coborînd de la dreapta spre stînga. Înălțimea literelor : 0,020—0,026 m.

[Ἀ]λέξα[νδρος].....
Ποντικό[ς].....
Ἀλέξαν[δρος].....
Ἀσκλη[πιάδης].....
Διο[νύσιος ?] .....
Κα[.....].....

Dacă pentru primele patru nume săpate pe lespede nu avem nici o îndoială asupra întregirii, pentru r. 5 se poate propune Διο[νύσιος] ca și Διο[φάντος], Διο[σκουρίδης] etc.

Atragem atenția asupra numelui, mai rar întîlnit în Moesia, Ποντικός [2].

În partea dreaptă a inscripției, cea dispărută, trebuie să fi fost patronimele. Probabil că fragmentul făcea parte dintr-un album al unei asociații.

După scriere, monumentul pare să dateze din sec. III e.n.

---

[1] CIL, 3527, Siracuza : *D(iis) M(anibus) M(arcus) Ant(onius) Sopater mil(es) cl(assis) pr(aetoriae) Rauen(natis) (triere) Apoll(inae) sl(ipendiorum)* XXVII, *nat(ione) Libucus.*

[2] Gr. Tocilescu, în AEM, VIII, 1884, p. 8. nr. 50; I. Micu, *op. cit.*, p. 13, nr. 59; D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a Romîniei*, București, 1958, p. 197—212.

www.ziuaconstanta.ro

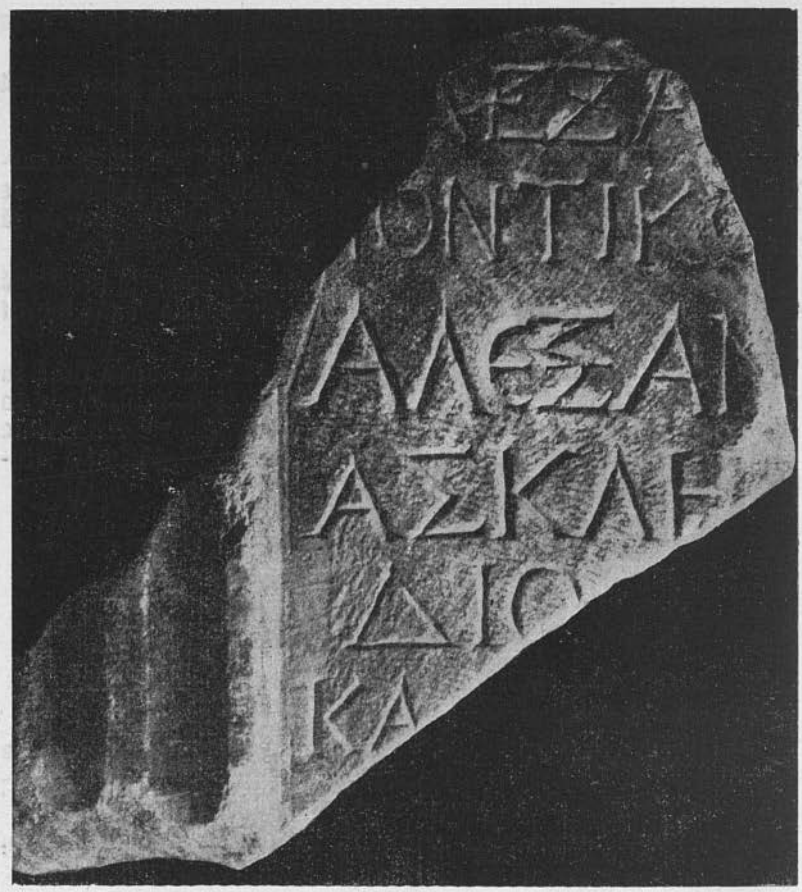

Fig. 18

19. *Constanța* — (TOMIS). Inv. 1524 (Fig. 19). Placă de marmură fragmentară descoperită în 1959 în șanțurile de canalizare de pe strada Karl Marx, lîngă clădirea muzeului. Dimensiuni : 0,200 × 0,270 × 0,070 m.

Inscripția, o bucată din centrul unei lespezi mai mari, păstrează parte din patru rînduri, scrise oarecum îngrijit. Literele purtînd *apices* sînt înalte între 0,033 și 0,037 m.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 19

[... praef(ectus) e]q(uitum) A[elius? ... praef. coh.?]
[...] praef(ectus) eq(uitum) Iul[ius... praef. coh.?]
[...] praef(ectus) eq(uitum) Fla[uius... praef. coh.?]
[...] praef(ectus) eq(uitum) Tin[eius?... praef. coh.?]

În primul rînd, pe colțurile superioare ale pietrei, se mai văd urme din trei litere : în stînga, sus, apare codița lungă a lui Q, ceea ce ar impune o întregire identică cu cele trei din rîndurile următoare, unde rostul acestor litere ne este clar. În dreapta sus, se văd urmele a două litere : prima este sigur *A*, după care urmează imediat o hastă verticală, probabil a unui *E*. Socotim că avem aici cuvîntul *Aelius* (?). Ultima literă din r. 4 este sigur *N*, de unde întregirea *Tin(eius)* ?

Inscripția avea două coloane : pe prima coloană, în stînga, erau săpate numele mai multor *praefecti equitum alarum* ; în consecință, coloana a doua conținea, probabil, numele mai multor *praefecti cohortium*.

www.ziuaconstanta.ro

Placa, pe care sînt redate numele ofiţerilor, provine de la un monument sau clădire ridicată probabil după un eveniment important petrecut în Moesia Inferior, fapt ce a determinat scrierea pe placă a numelor comandanţilor trupelor auxiliare. O inscripţie asemănătoare s-a aflat mai de mult la Tomis [1]. Ar putea însă proveni şi de la un monument funerar (în sensul cenotafului de la Adamclisi), ridicat în sec. I — II, dacă ţinem seama de aspectul grafic şi de gentilicii.

НЕИЗДАННЫЕ НАДПИСИ ИЗ ДОБРУДЖИ

РЕЗЮМЕ

Автор описывает 19 неизданных надписей, найденных в различных пунктах Добруджи. Большинство надписей является важным вкладом в изучение древней истории Добруджи. Отметим некоторые из них. Надпись № 2 в третий раз упоминает название поселения на месте нынешнего села. « Михаил Когэлничану», а именно *Vicus Clementianensis*. Это свидетельствует о том, что В. Пырван точно установил название этого селения. Надпись № 4, вырезанная на altare, вероятно содержит имя губернатора Нижней Мезии *M. Seruilius Fabianus Maximus*, о деятельности которого говорят ранее обнаруженные в Томисе надписи. Почетный памятник № 5 впервые выявляет звание μυστάρχης, присвоенное гражданину Томиса М. Κοκκείος Χρυσόγονος.

Интересны надписи №№ 6—8, конкретно указывающие на деятельность σύνοδοι в Томисе и Каллатисе. Важнейшая из них — надпись № 7, восходящая к II — III вв., выдвигает на обсуждение новый эпитет богини Кибелы, впервые выраженный в форме Κυβέλῃ Φαρανγείτῃ. Более правдоподобно предположение, согласно которому эпитет происходит от слова φάραγξ, -αγγος «пропасть», «горный овраг» и т.п., что подтверждает культ Кибелы в горах. В честь этого божества образовали σύνοδος Ἡρακλεώντων религиозное объединение группы жителей дорийского города Каллатиса, родом из Гераклей Понтийской — метрополии города Каллатиса. В этой надписи также имеются многочисленные ономасти-

[1] D. M. Teodorescu, *op. cit.*, p. 24—25.

www.ziuaconstanta.ro

ческие элементы. Статуя Юпитера Долихена с греческой надписью (№ 9) свидетельствует о распространении его культа в Томисе, факт, неизвестный до сих пор.

Вотивный алтарь № 10 упоминает о пребывании *ala Gaetulorum* в конце II в. и начале III в. и в то же время выдвигает вопрос варианта Μανίβαζος известного фракийского божества Ἥρος Μανίμαζος; путем сравнения можно таким образом правильно определить имя.

Надпись № 14 — большой надгробный камень, открытый в Дулгеру. Воздвигнутое неким Ἄττας Πόσσει надгробие для себя и жены Μάμα. Ἄττας Πόσσει известен по эпиграфическому памятнику, поставленному его сыну Ἴουστος. Если первый надгробный памятник навел В. Пырвана на мысль о том, что личное имя Ἄττας греческого происхождения, а патроним Πόσσει фракийского, то последний памятник дает возможность выдвинуть новые соображения ономастического характера и установить, что имя Ἄττας было распространено во всем античном мире.

Надгробная надпись № 15 впервые на территории бывшей римской империи упоминает когномен *Balimber*, представляющий некоторое сходство со словом *Balinor* семитско-пунического происхождения.

Интересна надпись № 17 с сокращенными атрибутами *nat. lib.*, поддающимся двоякому толкованию: *nat(ione) Lib(urnus)* или *nat(ione) Lib(icus)*.

Последняя надпись № 19 упоминает о римских военоначальниках *praefecti equitum alarum* и *praefecti cohortium*, вероятно выдвинувшихся в Томисе во время какого-либо выдающегося события конца II в. — начала III в.н.э.

Все вкратце описанные надписи освещают важные моменты общественного, военного, ономастического и религиозного характера.

INSCRIPTIONS INÉDITES DE LA DOBROGEA

RÉSUMÉ

Les 19 inscriptions inédites, provenant de différents points de la Dobroudja, qui font l'objet de cette étude représentent une contribution appréciable à la connaissance de l'époque romaine de la région. On doit citer spécialement :

www.ziuaconstanta.ro

L'inscription n°2, qui atteste pour la troisième fois le nom du centre rural qui s'élevait sur l'actuel village Mihail Kogălniceanu, le *uicus Clementianensis*, et confirme que le nom en avait été déterminé de façon exacte par Vasile Pârvan.

L'inscription n°4, un autel honorifique, où figure probablement le nom du gouverneur de la Mésie Inférieure, *M.Seruilius Fabianus Maximus*, dont l'activité était déjà connue par des inscriptions découvertes à Tomis il y a longtemps.

Le monument honorifique n°5 atteste pour la première fois la qualité de μυστάρχης d'un citoyen de Tomis, M. Κοκκείος Χρυσόγονος.

Il convient d'accorder un intérêt spécial aux inscriptions n°s 6 — 8, qui constituent autant de témoignages sur le fonctionnement à Tomis et à Callatis de σύνοδοι. La plus importante, l'inscription n° 7, datée des II—IIIe siècles, révèle une épithète de la déesse Cybéle que l'on rencontre pour la première fois : Κυβέλη Φαρανγείτης. L'hypothèse la plus plausible semble être celle faisant dériver cette appellation du terme φάραγξ, -αγγος «précipice », «ravin dans les montagnes », etc., fort approprié à cette déesse dont le culte était en effet pratiqué dans les montagnes. En l'honneur de Cybèle, un groupe d'habitants de la cité dorique de Callatis, originaires de la métropole de celle-ci, l'Héraclée Pontique, avaient constitué une association religieuse, dénommée σύνοδος Ἡρακλεώτων. La même inscription comprend également une série d'élements onomastique importants. Quant à la statue à inscription grecque(n°9) de Jupiter Dolichenus, elle révèle pour la première fois la diffusion de ce culte à Tomis.

L'autel votif portant l'inscription n°10 fait connaître une *ala Gaetulorum*, cantonnée dans ces lieux à la fin du IIe siècle et au commencement du IIIe siècle,ainsi qu'une nouvelle variante — Μανίβαζος — de la divinité thrace bien connue Ἥρος Μανίμαζος, permettant par voie de comparaison la détermination correcte de ce nom.

L'inscription n°14 figure sur une grande stèle funéraire découverte à Dulgheru, élevée par Ἄττας Πόσσει pour lui-même et son épouse Μάμα. Ἄττας Πόσσει était déja connu par un document épigraphique concernant l'auteur du monument et son fils Ἴουστος. Si cette dernière inscription a permis à V. Pârvan de constater que le nom de personne Ἄττας était d'origine grecque, tandis que le patronyme Πόσσει aurait été d'origine thrace, le texte publié maintenant donne lieu à de nouvelles considé-

www.ziuaconstanta.ro

rations en matière d'onomastique, établissant que le nom d' Ἄττας était répandu à travers tout le monde antique.

L'inscription funéraire n°15 atteste pour la première fois sur le territoire de l'Empire romain le cognomen de *Balimber*, que l'on peut rapprocher du nom d'origine punique-sémitique de *Balinor*.

L'inscription n°17 este intéressante par les deux lectures possibles auxquelles donnent lieu les attributs abrégés *nat. lib.* : *nat*(*ione*) *Lib*(*urnus*) ou *nat*(*ione*) *Lib*(*icus*).

La dernière inscription, n°19, mentionne des officiers romains, *praefecti equitum alarum* et *praefecti cohortium*, qui semblent avoir joué un rôle dans quelque événement important survenu à la fin du IIe siècle ou début du IIIe siècle de n.è.

Les inscriptions, succinctement présentées, fournissent une précieuse documentation sur une série de problèmes d'ordre social, militaire, onomastique et religieux.

---

www.ziuaconstanta.ro

INSCRIPȚII GRECEȘTI ȘI LATINE DIN DOBROGEA

de A. RĂDULESCU

În cele ce urmează prezentăm cîteva monumente epigrafice din Dobrogea descoperite cu prilejiul muncilor agricole sau al diferitelor lucrări de construcții.

1. Com. *Țiganca*, rn. Tulcea. Inv. 315[1] (Fig. 1). Altar votiv de calcar cu inscripție în limba latină, descoperit întîmplător de către săteni lîngă vatra comunei, în 1960. Dimensiuni: 1,00 × × 0,380 × 0,190 m. Pe latura stîngă a monumentului paralelipipedic se mențin încă profilaturile de sus și de jos. Pe fața scrisă însă, la fel ca și pe latura din dreapta, profilaturile au dispărut, în urma unor dăltuiri ulterioare, fapt care a dus la uniformizarea celor două suprafețe. După cît se pare, piatra a fost refolosită ca material de construcție.

Textul se conservă relativ bine, cu excepția unor mici stricăciuni suferite în r. 5, care este greu lizibil. Scrierea, cu totul neîndemînatecă, nu oferă particularități de luat în seamă. Literele alungite și înghesuite sînt înalte între 3,8—5 cm.

Dianae sacrum
pro salute M(arci) Cato—
⟨o⟩ni Vindicis leg(ati) Aug(usti)
po (o) pr(aetore)
Q(uintus) Valerius Atim[i] — uel Atin [i] — anus b(ene) f(iciarius) co(n)s(ularis) ex uo—[to] posuit

[1] Inscripția se află în Muzeul raional Tulcea.

www.ziuaconstanta.ro

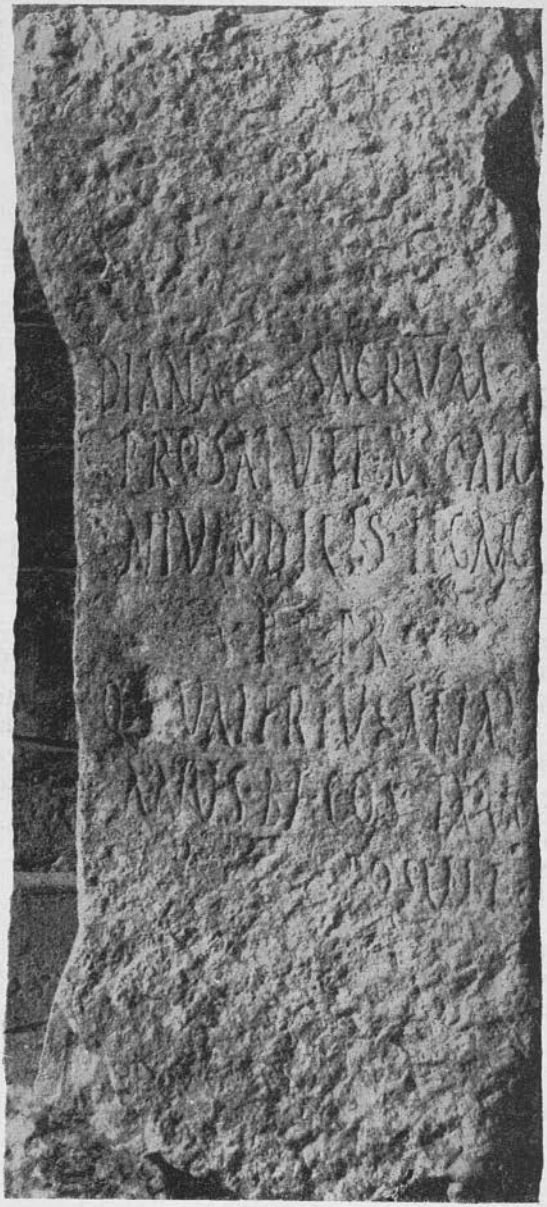

Fig. 1

www.ziuaconstanta.ro

Textul inscripției prezintă neclarități numai în r. 5, unde datorită impreciziei cu care s-a săpat pe piatră a patra literă se poate citi cognomenul *Atimianus* sau *Atinianus*. Acest dubiu nu ridică însă vreo problemă importantă de ordin onomastic. Noi ne vom fixa asupra primei variante, *Atimianus*, care pare mai verosimilă.

Subliniem că acest altar este închinat unei divinități — Diana, — care era binecunoscută în regiunea dintre Dunărea de Jos și Mare[1], dar care de data aceasta este atestată și în jurul anticului Aegyssus.

Un fapt și mai important este că inscripția menționează numele unui guvernator al Moesiei Inferior, a cărui activitate militar-administrativă se desfășoară în această provincie în jurul anului 170[2].

Dedicantul, *Q. Valerius Atimianus*(?), este arătat ca având rangul militar de *beneficiar consular*[3]. De bună seamă este unul dintre acei subofițeri care au servit pe lîngă guvernatorul al cărui nume este menționat în document și despre care avem de data aceasta o dovadă precisă a funcționării sale în Moesia Inferior.

2. Com. *Turcoaia*, rn. Măcin. Inv. 1358 (Fig. 2). Altar votiv de calcar cu inscripție în limba latină[4], descoperit cu prilejul unor lucrări agricole. Din altar se păstrează o parte a colțului superior din dreapta cu dimensiunile: 0,370 × 0,410 × 0,400 m. Sus, apare foarte puțin din chenarul profilat.

Cele cinci rînduri existente dau posibilitatea unei reconstituiri aproape totale. Scrierea, relativ bună, cu litere mari, înalte între 4,7—4,9 cm.

---

[1] R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 222, 224, 242, sub formele: *Diana aeterna*, *Diana Regina*, *Diana Optima*; *Ist. Rom.*, vol. I, București ,1960, p. 326, 334, 335, 440, prezentată în același chip.

[2] A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Leipzig, 1940, p. 48; CIL VI, 1449.

[3] Despre *beneficiarius*, v. Domaszewski, RE, III, col. 271—272; B. Kübler, în *Dizionario epigrafico* (Ettore de Ruggiero) I, p. 922—926; V. Pârvan, *Histria IV*, p. 609, nr. 26; I. I. Russu, în *Activitatea muzeelor*, Cluj, 1956, p. 121.

[4] Și această inscripție aparține Muzeului raional Tulcea; ca și precedenta mi-au fost puse la dispoziție de directorul Simion Gavrilă.

www.ziuaconstanta.ro

Fig. 2

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
Ael(io) Aeliano
aed(ili) duumuiro
[Mu]ni(cipii) Tro(e)s(mensis)
.....[A] urelius
[ex uoto pos]u[it]

Altarul este închinat lui Iupiter „cel prea bun și mare"; din numele dedicantului nu ni s-a păstrat decît cognomenul *Aurelius*. Fără îndoială că este vorba de unul dintre veteranii romani colonizați pe teritoriul rural al municipiului Troesmis, care va fi îndeplinit o funcție oarecare în orașul de pe malul Dunării, în timpul lui Aelius Aelianus, edil și duumvir, în cinstea căruia a ridicat altarul.

Atestarea numelui unui magistrat al cetății Troesmis reprezintă o nouă contribuție la cunoașterea trecutului istoric

www.ziuaconstanta.ro

al unuia dintre cele mai însemnate orașe de epocă romană din Dobrogea, într-o epocă care, după aspectul paleografic al inscripției, s-ar fixa între sfîrșitul sec. II și cel mai tîrziu începutul sec. III e.n.

3. Com. *Horia*, rn. Măcin. Inv. 1327 (Fig. 3). Placă de marmură cu inscripție în limba latină, descoperită în 1963, într-o necropolă de epocă romană la cca. 1 km nord de sat, cu prilejul construcției unui baraj. Dimensiuni : 0,220 × 0,365 × 0,038 m. Reprezintă partea inferioară a unui basorelief votiv. Sub latura superioară, ruptă, se păstrează un rest din scena primului cîmp : în stînga, picioarele unui personaj feminin, acoperite pînă la gleznă de hiton, — Hygeia ; în mijloc, coada șarpelui, încolăcită pe sceptrul lui Asklepios, ale cărui picioare sînt vizibile spre latura din dreapta.

Scrierea, oarecum îngrijită ; litera A este săpată cu bara din interior oblică, și paralelă cu bara din stînga.

Există o singură ligatură, în r. 3 : T + R. Înălțimea literelor : 1,8—2 cm.

Asclepio et Ygia
Annaeus Pulcher (centurio) leg(ionis) V Mac(aedonicae)
Tr(oesmensium) ex uoto posuit

Fig. 3

www.ziuaconstanta.ro

Subliniem în primul rînd că inscripția închinată celor doi zei, ai medicinei și farmacologiei, conține unele detalii importante din punct de vedere lingvistic. Deși scrisă în limba latină și pentru un personaj de aceeași origine, ea trădează o rezonanță greacă; mai întîi, apare forma *Asclepius* nu *Aesculapios*, apoi, forma *Ygia* pentru *Hygeia*, pe de-o parte este scrisă cu Y, pe de alta are desinența de dativ grecesc. Este deci o transcriere latinească a formei Ὑγίᾳ — în loc de Ὑγιείᾳ — întîlnită și pe alte monumente epigrafice [1].

Annaeus Pulcher, centurion în leg. a V-a Macedonica cu sediul la Troesmis, va fi închinat placa pentru însănătoșirea sa la o dată ce trebuie căutată în perioada staționării legiunii a V-a Macedonica la Troesmis. Cum printre materialele arheologice descoperite în necropola de lîngă Horia se află și numeroase țigle purtînd ștampila legiunii în discuție, nu este exclus ca și cimitirul și așezarea alăturată să fi fost folosite de vreun detașament al acestei legiuni stabilită aici.

4. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1328 (Fig. 4). Placă de calcar nisipos, cu inscripție în limba greacă. Dimensiuni : 0,500 × 0,615 × × 0,11 cm. Fiind spartă pe laturile superioară și inferioară, cea mai mare parte a textului a dispărut, conservîndu-se numai ultimele patru rînduri. Scrierea, relativ bună, cu litere apicate. Se remarcă litera Ω, compusă dintr-un semicerc cu capetele întoarse în interior în forma unor volute și, dedesubt, două liniuțe cap la cap, ușor distanțate. În r. 1, o hedera mică și alta mai mare, dispărută în cea mai mare parte prin lovire. Pe parcurs, mai multe ligaturi. Înălțimea literelor : 3,5—4,2 cm.

. . . . . .

[ζε]σα[ντ]ι ἔτη ΛΒ τὴν
στηλείδα τῷ Εὐσέβι τε-
κνῷ ἀνέστησα
χαίρετε.

[1] V. Pârvan, *Histria VII*, p. 55; G. Mihailov, IGB II, nr. 519 și III, nr. 1132.

www.ziuaconstanta.ro

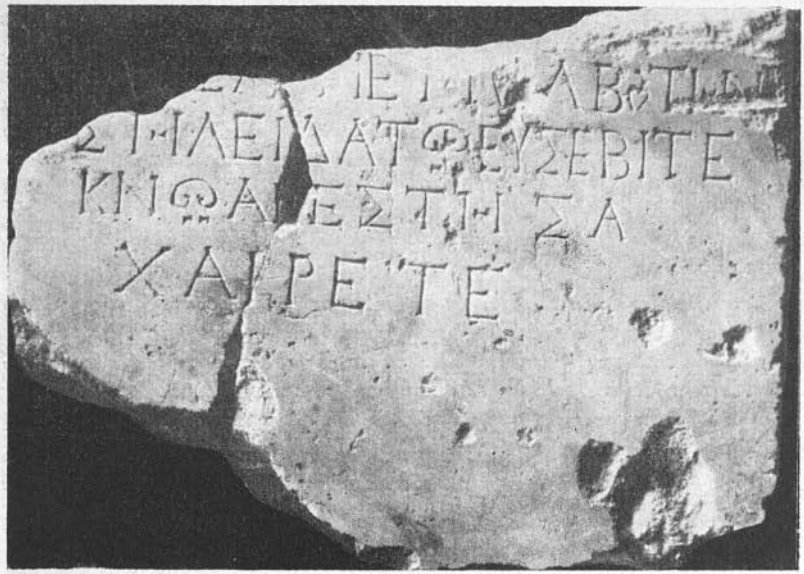

Fig. 4

Deși în r. 1, primele litere sînt vătămate am putut reconstitui textul de mai sus.

După aspectul grafic s-ar încadra în sec. II e.n.

5. *Constanța* — TOMIS. Inv. 1475 (Fig. 5). Stelă funerară de calcar, cu inscripție în limba latină, descoperită în 1961, cu ocazia săpăturilor arheologice de la bazilica mică. Dimensiuni : 0,530 × 0,480 × 0,265.

Stela este spartă pe latura din dreapta, sus și jos. În registrul superior se păstrează resturi dintr-un bust, la care se disting faldurile și tunica. În partea din stînga se conservă un cadru pe care erau săpate vrejuri de iederă.

Scrierea îngrijită. Înălțimea literelor : 3,5 cm.

D(is) M(anibus)
C(aius) Egn[atius] . . . .

www.ziuaconstanta.ro

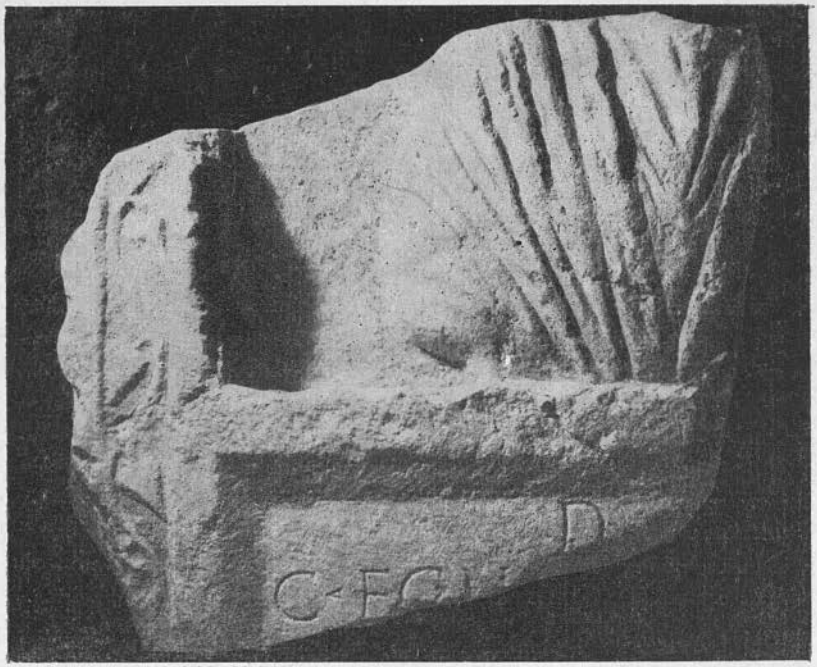

Fig. 5

Pînă acum nu mai cunoaştem la Tomis un alt Egnatius [1]. Fragmentul este dintr-o lucrare artistică mai bună, probabil sec. II—III e.n.

ГРЕЧЕСКИЕ И ЛАТИНСКИЕ НАДПИСИ В ДОБРУДЖЕ

РЕЗЮМЕ

Данные семь неизданных надписей лапидария Областного археологического музея Добруджи обладают интересным содержанием.

Обетованный алтарь из села Циганка, района Тулча, посвещенный Диане, атестует имя известного губернатора

[1] Pentru Troesmis, de pildă, vezi CIL, III, 6178, 6 188.

www.ziuaconstanta.ro

170-го года Малой Мезии *M. Macrinus M. f. Claudia Auitus Catonius Vindex*. Посветитель, *Q. Valerius Atimianus*(?), имея титул консулярного бенефициария, является, наверное, одним из младших офицеров, которые служили под командой губернатора.

Второй, слеланный по обету, алтарь, посвященный Юпитеру *Optimus Maximus*, происходит из сельской территории муницита Троесмис, и воздвигнут личностью, от которой сохранился лишь когномен *Aurelius*. Это мог быть колонист времени Елия Елиана, (*Aelius Aelianus*), *aedil et duumuir;* II — III-го столетия н.э.

Из села Хория, Мэчинского района происходит обетованная плита № 3, посвященная богам медицины и фармакологии *Asclepius* и *Hygeia*, неким *Annaeus Pulcher*, центурионом V-го Македонского легиона (*legio V Macedonica*), который находился в Троесмисе до 167 г. н.э. Надпись имеет особый интерес благодаря формам греческого произношения, находящихся в тексте, как например *Ygia* вместо *Hygeia*.

Последние две надписи являются частями надгробных плит, найденных в Томисе. Предпоследняя, на греческом языке, принадлежит, вероятно, II-му столетию н.э., последняя II-му или началу III-го столетия н.э.

INSCRIPTIONS GRECQUES ET LATINES

de DOBROUDJA

RÉSUMÉ

Les cinq inscriptions inédites provenant du lapidaire du Musée Régional de Dobroudja ont un très intéressant contenu.

L'autel votif du village de Tiganca, l'arrondissement de Tulcea, consacré à Diane, fait mention du nom d'un très connu gouverneur de la Mésie Inférieure de l'année 170, *M. Macrinus M.f. Claudia Auitus Catonius Vindex*. Le dédicant, *Q. Valerius Atimianus*(?), qui a la qualité de bénéficiaire consulaire, est, sans doute, l'un des sous-officiers qui ont servi le gouverneur.

Le deuxième autel votif (n° 2), consacré à Jupiter *Optimus Maximus*, provenant du territoire rural du municipe de Troesmis, a été érigé par un personnage dont il ne reste que le cogno-

www.ziuaconstanta.ro

men Aurelius, et qui devait être un coloniste, du temps d'Aelius Aelianus, édile et duumvir, au IIe siècle de notre ère.

La plaque votive n° 3 consacrée à deux divinités de la médecine et de la pharmacologie, *Asclepius* et *Hygeia*, par *Annaeus Pulcher*, centurion de la Vème légion *Macedonica*, qui fonctionna à Troesmis jusqu'en 167 de n.è. provient du village de Horia, arrondissement de Măcin. L'inscription présente un intérêt tout spécial pour les formes grécisantes du texte comme *Ygia* au lieu de *Hygeia*.

Les deux dernières inscriptions sont des fragments de stèles funéraires découvertes à Tomis. L'avant-dernière, en grec, peut être datée du IIème s. de n.è., la dernière du II^èmeou du commencement du IIIème s. de n.è.

www.ziuaconstanta.ro

www.ziuaconstanta.ro

Lei 15,50